

ПЯЦАК

ВЫДАНЬНЕ БЕЛАРУСКАГА КУЛЬТУРНА-
АСЪВЕТНІЦКАГА ЦЭНТРА
КЛІУЛЕНД
ЗША

№5 1991

Аўтар гэтай Мадонны — вядомы беларускі графік Міхась Басалыга. Амаль трыццаць гадоў працуе ён у галіне кніжнай графікі, складае велічны Гімн кнізе. Многія творы Міхася Басалыгі адзначаны дыплёмамі рэспубліканскіх і ўсесаюзных конкурсаў. Нельга застацца абыякавым, аглядаючы альбом «Гравюры Францыска Скарыны», зборнікі «Ключ жураўліны» і «Хай будзе свята-ло» М. Танка (іх ён аформіў разам з братам Уладзімірам Басалыгам), кнігу «Напісанae застаецца», «Вершы і пазмы» Я. Купалы, сэрыі лінагравюр паводле матываў пазмы Я. Купалы «Курган» і афортаў «Па матывах твораў Я. Купалы». Дадамо таксама, што Міхась Басалыга нарадзіўся ў 1942 г. у Слуцку. Ен актыўны барацьбіт за нацыянальнае Адраджэннне Бацькаўшчыны.

Polacak

Published with the financial support of the parish
Mother of God of Zyroviccy,
Cleveland, Ohio, USA.

Друкуеца пры фінансавай дапамозе царквы Жыровіцкае Божае Маці,
Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы, г. Кліўленд, штат
Агаё.

Рэдакцыйная калегія: Святлана Белая (рэдактар), Міхась
Белямук (сакратар), Янка Салавянюк, сябры -- Сяргей
Карніловіч, Іна Каҳаноўская, Вольга Дубаневіч (МакДэрмат),
Лідзія Лазар--Ханенка, Янка Ханенка.

Editorial board : Svetlana Belaia (Editor), Michael Bielamuk (Secretary),
Jan Solowienuk, Members -- Serge Karnilovich, Ina Kachanovski, Olga
Dubanevich (Mc Dermott), Lydia Lazar-Chanenka, Yanka Chanenka.

Ганаровыя сябры рэдкалегіі: Анатоль Белы, Іосіф Юхो.

Прозвішчы падпішчыкаў і ахвярадаўцаў рэдакцыя
будзе публікаваць у часопісе.

All correspondence should be addressed to:
S.Belaia or M.Bielamuk,
10915 Lake Rd., Cleveland, Oh. 44102, USA.
Tel. (216) 651-3451

Зъмест

Рыгор Барадулін. Малітва за Беларусь	3
<i>Зѣрцало житих</i>	
Уладзімір Арлоў. Вяртаньне съвятыні (Заканчэннене)	4
Юрка Віцбіч. Аб чым умаўчаў пратаярэй Вайтовіч	6
<i>Памяць зямлі</i>	
Успаміны Яўгена Ціхановіча.	7
Міхась Белямук. Лісты ад Міколы Ермаловіча. (Працяг)	15
Анатоль Казловіч. «Уберните солнышко!»	
або Дакумэнтальная гісторыя аб съвятаваньні «Гуканыя вясны»	18
<i>Наша гісторыя</i>	
Сяргей Тарасаў. Вялікі пасад у Палацку	22
Леў Мірачыцкі. «Крыніца» ў лёссе беларусаў	26
Вадзім Круталевіч. 25 сакавіка 1918 г.	
у гісторы самавызначэння Беларусі. (Заканчэннене)	29
Эрнэст Ялугін. Сьвечкі на Дзяды. (Працяг)	34
<i>Далёкае і блізкае</i>	
Міхась Белямук. Пачатак	40
<i>Роднае слова</i>	
Святлана Анатольева. «Міжагнёу» Міхася Кавыля	43
Міхась Кавыль. Сыны Беларусі	45
Лідзія Савік. «Ніхто з радзімай Беларусі не прачытае маіх дум...»	46
Масей Сяднёў. Кароткія выслоўі з «Масеевай кнігі»	49
Святлана Белая. Максімава Яраславія	50
<i>Згуки Бацькаўшчыны</i>	
Яўген Лецка. Адродзімся зь верай	57
<i>Чарнобыльскі шлях</i>	
Ірина Кісялёва. Чарнобыль: спроба аналізу сітуацыі	59
3 жыцця з эміграцыі	63
Андрэй Карпук. Мастацкае афармленыне макета вокладкі, шырфтою і заставак рубрык	
Юрась Хілько. Партрэт Антона Луцкевіча	
Віталь Катовіч. Мастацкае афармленыне пляката «25 сакавіка»	
На першай і трэцяй бачынках вокладкі: Партрэт народнага артыста Ул. Галубка.	
Мастак Яўген Ціхановіч.	

Молітва за Беларусь

Бога, нашій беларусі
 Ласку з Твоїмі вагамі,
 Святым сущем у скрусе,
 Зглітуйся над кровізгами.

Збіжинчук, Святій, не дай нам
 Ад рукаіворнага таху,
 Верайце вернага тайна
 Руху Твойго і шляху.

Бога, верній дадому
 Блудное душою з вогінаньні.
 Ноне рак духу злому
 Всёл гасподкяя стане.

Хай беларус беларуса
 будзе любіць як брата.
 Святыя імен ісуса
 Наша кровізгкая хата.

Бога, на тих раздаромах
 Кас ад нападчылу варомах
 Твой зребрализ напашін.
 Амин.

Мінск,
 1.1.1991

Роман Гуральчук

ЗБІРДЛО ЖЫТІЯ

Вяртаньне съятыні

Уладзімір Арлоў

Люты 1919-га. Народны камісарыят юстыцыі РСФСР выдае постанову аб арганізаваным ускрыцці мощаў цудатворцаў па ўсёй краіне. Выкананыне бязбожнага рашэння затрымліваеца толькі з прычыны грамадзянскай вайны. У 1922г. адбылося злачыннае ўскрыццё да мавіны з мощамі. У фондах Палацкага гістарычно-археолагічнага запаведніка захаваліся дакументы, што распавядаюць пра гэтае страшэннае блузънерства.

Протокол

вскрытия и освидетельствования мощей Ефросинии комиссиеи, выделенной согласно постановлению Полоцкого уездисполкома, утвержденному губисполкомом, состоявшегося 13 мая 1922 г. в г. Полоцке в Спасо-Ефросиньевском монастыре.

Присутствовало: от уезд. исполнкома т.Хомяков, от укома т.Лейман, от Союза Молодёжи т.Пискунов, от женотдела т. Барановская, от уездздрава доктор Ленский, учёный археолог Дейнис, представители красноармейских частей и представители духовенства — священники Черепнин, Покровский, игуменья Елена, казначей общин Ксунина Лариса, монахини, представители верующих, городского населения и крестьян.

В 14 час. колективно, в присутствии вышеперечисленных и членов комиссии уездисполкома т. Ткачева, начальника и военкома 43 полоцких ком. курсов т.Фабрициуса, военкома 41-го полка т. Дмитриева, представителя губотдела юстиции т. Шефкуна, члена губисполкома т.Григорьева, председателя губполитуправления т. Секса, врачей: Ленского, Христенсена, Лундберга, учёного архео-

лога Дейниса, игумены и монахинь монастыря; последние приступили к освобождению мощей от облачения.

По наружному виду в гробу лежит нечто имеющее форму человека. По снятии застежек и схимы, изготовленной в 1910 г., обнажается другая одежда — мантля. Фигура лежит в голубом шелковом ваточнике, видны сложенные накрест руки, в красных ватных перчатках. Ноги обуты в красные шелковые туфли. Голова завернута — сначала ватный чехол розово-полосатого шелка, затем парчовый колпак и красно-шелковый чехол.

Под снятой одеждой находится хитон, шелковый, лилового цвета. Вся фигура обложена — по заявлению монахинь, во избежание тряски при перевозке — парчовыми скуфьями и разными частями церковных одежд. По снятии шелковой сорочки найдена записка современного происхождения, подписанная иереем Клавдием. Кроме того, найдены четки (янтарные) по заявлению монахинь, привезенные с мощами из Иерусалима. Из-под сорочки обнажается костяк, завернутый в шелковые лоскуты. Череп без волос вплотную приложен к туловищу, но с ним не связан. Грудная клетка изломана, кое-где на остатках ребер сохранились заплесневшие имумифицировавшиеся части мышечной ткани и кожи. Часть ребер провалилась внутрь и подперта каким-то материалом, по развертывании оказавшимся частями парчовых облачений. На реплику одного из присутствующих: «Развязывайте скопее» монахиня Неонила заявляет: «Не торопитесь, вас больше ждали», другая заявляет: «Тут нет ничего, одни косточки».

ки». Священник Пестман, оттиснутый присутствующими в сторону, настаивает на своем праве быть впереди и удовлетворяется.

Заключение врачебно-научной экспертизы

Доктор ХристENSEN устанавливает, что череп отделен от тулowiща вследствие разрушения связочного аппарата—от тления. В середине череп пустой. Лицевая сторона черепа замазана какой-то мастикой давнего происхождения в области глаз, век и верхней челюсти, по предположению врачей,—с целью туалета, дабы сгладить неприятное впечатление и придать форму лицу. Больше мастики нигде не замечается. На грудной клетке покрыта пlesenью незначительно высокшая кожа. На суставах сухожилия мумифицировались и связывают некоторые суставы. По мнению врачебной экспертизы, все принадлежит одному трупу; волос нигде нет. Зубы имеются лишь только в верхней челюсти. Труп мумифицировался вследствие благоприятных почвенных условий. Давность мумифицированного трупа установить невозможно, но науке известно, что при благоприятных почвенных условиях трупы сохраняются от 10 до 100 лет, постепенно подвергаясь разрушению. С указанным мнением согласны и вполне солидарны врачи Лянсберг, Калашников и Ленский.

Ученый археолог Дейнис считает, что труп плохо сохранился, так как он видел и более хорошо сохранившиеся мумии, египетского происхождения. Возможно, что последние более сохранились вследствие искусственной мумификации, тогда как этот труп подвергался мумификации почвенной.

Крест, одетый на костях, недавнего

происходждения; в разные моменты произведены фотографические снимки фотографами Бермантом и Соловейчиком.

Подпись председателя и членов комиссии.

Текст записи иереха Клавдия, найденной при вскрытии «мощей»

Евфросинии Полоцкой.

«ЕЯ РУБАШКА БЕЗ НУЖДЫ ОТ ТЕЛА НЕ ОТНИМАЕТСЯ, КРОМЕ КОГДА ПОТРЕБУЕТСЯ ОТНЯТИЕ ЧАСТИЦ ЕЕ ТЕЛА, ТОЛЬКО ТОГДА РАЗВЕРНУТЬ ЕЯ. А ДЛЯ ПРОСУШКИ ТЕЛА НЕ НУЖНО РАЗВЕРЫВАТЬ, ТАК КАК ВОЗДУХ ПРОЙДЕТ СКВОЗЬ ЕЯ.

МЫ НЕ ДЕРЗАЛИ НИКОГДА РАСКРЫВАТЬ СВЯТОЕ ТЕЛО ПРЕПОДО/БНОЙ/ МАТЕР/И/ НАШЕЙ ЕФРОСИНИИ, ТОЛЬКО ТОГДА, КОГДА СВИДЕТЕЛЬСТВОВАЛИ ЕЯ.

Иер/ея/ Клавдий

Пасль ўскрыцця мошчы адправілі на атэстычную выстаўку ў Маскву, адтуль— у Віцебск, дзе іх дэманстравалі ў мясцовым краязнаўчым музэі. За год да гэтага ў Спаса—Еўфрасін'еўскім манастыры былі рэктаваны ўсе каштоўнасці і сядр іх срэбраная рака вагою 40 пудоў, у якой ляжала святыя.

У нямецкую акупацию, калі былі зноў адчыненены храмы й адноўлены манастыры, віцібліне перанеслы нятылленныя астанкі з музэя ў Свята-Пакроўскую царкву. 23 кастрычніка 1943 г. мошчы Еўфрасін'іні вярнуліся ў Полацак. Рабляса гэта з дазволу і з дапамогаю акупацийных уладаў. Рэліквію суправаджаў прадстаўнік штандарткамэндатуры, у дзень прыбыцця цягніка з мошчамі ў горадзе адмінілі камэнданцкую гадзіну. (Было-б, вядома, наіўна казаць, што акупанты клапаціліся пра беларускую культуру—яны мелі свой разлік). Мошчы правялі першую ноч ў Сафійскім саборы, а потым хросны ход палацан перанёс іх у храм Спаса, дзе з таго часу і зберагаецца нацыянальная святыня.

Аб чым умаўчаў пратаярэй Вайтовіч

Юрка Віцьбіч
(Урывак)*

Юрый Стукалич (Юрка Віцьбіч)-пісменнік, журналіст, редактар часопіса «Зынняць званы съ.Сафі» (Німеччына), «Шыпшына» (Німеччына, ЗША) нарадзіўся 15. 06.1905. у Віцебску. Літаратурную дзеяйнасць пачаў у 1929 г. («Узвышша», алавяданьне «Млынарова рука»). Да вайны выйшлі 2 зборнікі алавяданьняў. Пад час эміграцыі напісаў сотні нарысав, алавяданьняў, фельтонаў. Памер 4.01.1975 у Саут-Ривэрэ.

«...Позынім вечарам зь Віцебска ў Палацак прыйшоў вагон з мосцімі съв. Еўфрасініны. Ня гледзячы на камэнданцкую гадзіну, калі жыхарам забаралялася выходзіць на вуліцу, камэндант Палацка дазволіў двум съвятарам і чатыром міранам, паміж імі быў і я... праводзіць мосці з чыгуначнай станцыі ў сабор съв. Сафіі.

Ужо была ноч, калі мы зь цяжкасцямі ўскладлі старадаўнюю дубовую дамавіну-калону на засланую дыванамі фурманку.

* Урывак друкуеца ў перакладзе на беларускую мову з кнігі «Юрый Стукалич. Мы дойдем! Фонд имени П.Кречевского. Нью Йорк, 1975, б. 76—77».

Наперадзе і пазадзі нас ішлі па двух нямецкіх салдатаў, якія нібы сачылі за намі, каб мы не зрабілі нейкай дывэрсіі, ні то ахоўвалі нас ад сустречных немцаў. Мы ішлі за фурманкай і съпявалі съхіру: «Весяліся манастыр Спасац і съветла лікай зямля Полацак».

Наступным днём адбылося перанясенне мосціа з Сафійскага сабора ў царкву Спаса... Фронт знаходзіўся ў 36 кіламетрах ад Полацка на станцыі Дрэтунь. Таму спачатку камэндант дазволіў, каб працэсія складалася з пару дзесяткяў асобаў... пазней пагадзіўся на больш колькасную працэсію. Замест шматлікіх съвятароў, ішлі ў сваіх пасхальных рызах толькі айцы Антоній і Мадэст. Невялічкі дзяячы хор Сафійскага сабора съпяваў «Сёньня съвятое кра-сцяра старажытны горад Полацак».

Вернікаў, нават у поўразбураным вайной Полацку, сабралося больш чым меркавалася, між імі шлі я і мая маці, якая час ад часу шаптала:

—Дазволі! Гасподзь і мне грэшнай спадарожніца Цябе, сладкая маці нашая Еўфрасініня...

Калі мы падышлі да манастыра, у каторым не званілі званы, бо іх разьблілі бальшавікі, то пабачылі, што па старадаўніму беларускаму звычаю дарожку да царквы Спаса выслалі льняною тканінёю, а насустрач нам выйшлі манашкі Еўпраксія і Леаніла. Іх падтрымоўвалі пад рукі, а яны зь съязымі... галасілі:

—Дамоў варочаешся нашая маці ігуменя. Дзякуюм табе Госпадзі Ісусе Хрысьце, што дазоліў нам дажыць да гэтага радавання...»

ПАМЯТЬ ЗДАІ

Тэатр Галубка—гэта цэлая эпоха. Ён існаваў 17 гадоў і зьгінуў разам зь яго заснавальнікам у самы страшны год развоку сталінскага тэрору. Таму нядзіўна зьяўленыне ў друку артыкулаў «рэвалюцыйнай прэсы», якія друкаваліся напярэдадні і пасля тых жахлівых падзеяў і фарміравалі «свядомасць» працуных масаў. Аб чым былі яны—гавораць назывы: «Знішчыць рэшткі нацыяналізму ў сцэнічным мастацтве», «Супраць вульгарызатарства, прышывання ярлыкоў і шкоднага пустазвонства» (В. Вольскі—Зэйдэль, «Звязда» ад 19 студзеня 1934 г. і «Полімія рэвалюцыі» №5 за 1934 г.), «Вораг народу пад маскай драматурга» (А. Есаю, «ЛІМ», ад 30 ліпеня 1937 г.)

Тэатральны крытык М. Модэль не шкадаваў чорных фарбаў, каб крытыкаваць драматургію Галубка за яе меладрамнасць, у якой ён бачыў толькі нацэмаў і нацыяналізм. І такіх прыкладаў нямала. Нават сёньня ў прэсе зьяўляюцца артыкулы, у якіх сярод правільнай ацэнкі творчасці вялікага драматурга ў агульным, праглядаеца нераズуменне некаторых бакоў яго шматграннай дзейнасці.

Таму вельмі каштоўным будзе для нащадкаў кожная рысачка з успамінаўых людзеў, хто працаў з Галубком, добра ведаў яго. Думаецца, што чытаем часопіса будзе цікава пазнаміца з успамінамі зяця Галубка, якія мы з гэтага нумара пачынаем друкаваць. Гэтыя ўспаміны ня толькі пра нацыянальнага драматурга, артыста, мастака Галубку ў эпоху, у якой ён жыў і тварыў, але і пра складаны лёс беларускай інтэлігенцыі наогул. Яны ахопліваюць пэрыяд з 30- гадоў па сёняшні дзень.

Яўген Шіхановіч. Аўтапартрэт.

Аўтар успамінаў — вядомы беларускі мастак Яўген Шіхановіч. Народзіўся ён 25 лістапада 1911 года ў Казахстане, на станцыі Джусалы Ташкенцкай чыгункі. Бацька паходзіў з Рэчыцы, маці зь вёскі Карытніца Барысаўскага ўезду. Пасля семядыдзякі Яўген Шіхановіч вучыўся ў прафэсійна-тэхнічнай школе будаўнікоў, потым у Віцебскім мастацкім тэхнікуме, які скончыў у 1932 годзе. У 1933 годзе ён уступіў у Саюз мастакоў.

Яўген Шіхановіч — аўтар жывапісных партрэтаў У. Галубка (1968, 1973), А. Пашкевіч (Цёткі 1976), Ф. Скарыны і Ф. Багушэвіча (1977), Я. Коласа і Я. Купалы (1978) і многіх іншых твораў, прысьвечаных славутым дзеячам беларускай культуры і нашай гісторыі.

Дваццаць гадоў назад, калі я ўпершыню вырашыў выставаць партрэт Галубка ў Дзяржаўным мастакаму музэі БССР, яго было цяжка правесці праз шматлікія выставачныя камітэты, мастацкія саветы, экспэртна-закупачныя камісіі. Партрэт быў незаказным (не было даговору). Па-другое, Галубкоўская афіша, на фоне якіх стаяў вялікі артыст і драматург, з называмі «Суд», «Бязъвінная кроў», «Душагубы», «Госыць з катаргі», «Праменъчык шчасціца» два й іншыя не давалі спакою ні Савіцкаму, ні Данцыгу, ні Вярсоцкаму, дабыцы, іншым сябрам экспэртна-закупачнай камісіі, якая несла адказнасць за палітычныя зьмест карціны, можа нават болей, чым сам мастак, аўтар гэтага твора. Партрэт праходзіў па выставачнаму камітэту Саюза мастакоў, бо міністэрскі выстаўкам на такія работы, як партрэт Галубка, дагавораў не заключаў.

Звычайна, на вернісажах мастакі прысутнічаюць заўсёды — ім самім цікава ведаць, як успішаюцца гледачамі іхня творы. Так вось і я убачыў, калі партрэт Галубка стаяць два пісьменнікі: Янка Брыль і Васіль Вітка. Мы

прывіталіся. Янка Брыль зрабіў пару зауваг. Потым пасля маўчання цяжка ўздыхнуў і сказаў: «Такога чалавека загубілі, але няма адказных».

І так гэта было слышана на той час, бо ўсе ведалі, хто адказны быў, але ўсёх сказаць аб гэтым ніхто не рызыковала. Баяліся нават самога партрэта, называў яго п'ес, позірку вачэй, якія быццам-бы пыталіся: «За што вы мяне пакаралі, за што?..»

...На допыце па справе мастака Кіпніса, якога затрымалі ў Берасці па дарозе ў Ізраіль, следчы КДБ, падпілкоўнік Сыцепаненка задаў мне пытаньне: —Чому на партрэце Галубка ёсьць надпісы, якія выклікаюць сумненьне? Ці партрэбныя яны наогул?

Давялося мне тлумачыць, што гэта толькі афіша тых п'ес, аўтарам якіх зьяўляецца Галубок. «Суд» — драма. А ўсе афіши разам — гэта творчая біографія былога народнага артыста БССР Ул. Галубка, зараз ворага народа, хаця і рэабілітаванага.

—Мы стараемся забыть эти тридцатые годы», —было адказам на маё тлумачэнъне. Падпалкоўнік прывёў прыклад з маршаламі, што былі замардаваныя або, як казалі тады, рэпрэсаваныя. Ён быццам-бы хадеў падкрэсліць, наколькі дробна гучыць прозвішча Галубка по-бач з прозвішчам маршала Тухачэўскага.

Той допыт у яго кабінэце праявяўся амаль дзесяць гадзінай з перапынкам на абед. І калі я зноў падымалася па прыступах параднага ўваходу ў КДБ, мае ногі дрыжалі, быццам я сам павінен ў нечым. Зусім нядзіўна, што такія думкі лезуць у галаву. Гэты дом мне вядомы яшчэ задоўга да арышту Галубка, калі наркамам НКУС быў Бэрман.

Тады вакол гэтага дома ўзад і ўперад хадзілі вартавыя зь вінтоўкамі. Яны час ад часу пакрывалі на прахожых, што, сустраўшы сяёмства, спыняліся ля дома. «Проходи! Проходи!»—чулася звычайна. Быў такі час, што нічога не здавалася дзіўным. Усе ведалі, што ахова павінна быць пільней, бо ў падвале сядзіць ворагі народу.

Зараз мы ужо ня бачым тых вокнаў, што паловай сваёй гляздзелі на тратуар. Зімою зь іх валіла смурднаяара, якая цягнулася ў твар прахожых. Трэба толькі ўявіць сабе, колькі ў падвале сядзела, а хутчэй стаяла тых «ворагаў» народу, якіх трэба было трывамаць ня толькі ў турме ці «амэрыканцы», якая заходзілася ў цэнтры двара, але і ў падвале галоўнага корпуса НКУСа, што выходзіў фасадам на Савецкую вуліцу (цяпер Ленінскі прастэкт).

Будынак гэты захаваўся і зараз, але на ім ужо няма добрай скульптурнай групы ў клясычным стылі, дзе рымская матронама абдымала з абедвух бакоў двух анёлаў. Скульптурная група над уваходам, мабыць, нагадвала Бэрману «очную ставку». Бо нездарма з усіх бакоў чуліся съмяшкі, што мастакі твор не адпавядае сваёй фривольнай формай зъместу будынка.

Народны камісар НКУС БССР Бэрман адзначыўся яшчэ тым, што па яго загаду ў менскай турме замуравалі вокны. Засцяліся толькі верхнія фрамугі, а звонку зрабілі «наморднікі», каб вязень ня бачыў нават неба.

Па загаду Наркама ўзарвалі царкву на пляцу Волі, ля заходняга маста — так званую чыгуначную царкву, прычым вельмі ганарыліся сваім сапёрскім майстэрствам, бо не пашкодзілі ніводнае шыбы Дома ўраду. Так ў тыя часы йшла барацьба з рэлігіяй.

Менавіта пры Бэрмане мне давялося разам з мастаком Давідовічам афармляць у 1937 годзе фасад НКУСа да першамайскіх сьвяткаванняў. Мы працаўлі не ў памяшканні, а на двары, калі «амэрыканкі» — круглай турмы бяз вокнаў, вышынёй каля пяці паверхаў. Па другі бок «амэрыканкі» вязні паволі рухаліся па кругу. Гэта «прагулка» вельмі нагадвала карціну Ван Гога, дзе таксама ў турэмным двары, як у глыбокай студні, вязні йшли па акружнасці.

Праца была скончаная, але заставалася работа электрыка. Ён чамусьці ўсё не прыходзіў.

—Чаму яго няма? — запыталіся мы ў камэнданта Ключанкова.

—Ён сядзіць у мяне ў падвале, бо застраліў сваю жонку ад рэўнасці, — сказаў той.

Пры гэтым яго правае вока ўпрашылі расчынілася некалькі разоў (відаць, у камэнданта ня ўсё было ў парадку зь нэрваваў систэмай). На разыўтанні ён напрасіў мяне зрабіць яму карціну «Ленін у шалашы» і даў запрашальны билет на вайсковы парад, што меўся быць ля помніка Леніну каля Дома ўраду. З гэтай ласкі я зразумеў, што Ключанкову ведаў, што я зяць народнага артыста.

На вайсковым парадзе я быў, а вось карціну «Ленін у шалашы» не зрабіў, бо становішча з арыштамі пашыралася так хутка, што захапіла кірауніцтва па спра-

хутка, што захапіла кірауніцтва па спраўах мастацтва пры СНК БССР. Спачатку зынік Патапейка, потым Ткачэвіч. У Доме ўраду, што ні дзень кагосьці забіралі. Чуткі плылі адна за адной, называліся прозывішчы, бо сваякі ці суседзі не хавалі прауды якой-бы яна ні была цяжкай.

У пачатку сакавіка 1937 г. ў Менск прыехаў Сяргей Асановіч, малодшы брат Уладзіслава Галубка па маці. Бацька Сяргея быў таксама чыгуначнікам. Ён часта хварэў і неўзабаве памёр, а ў сям'і Галубка прыбавілася яшчэ сёмае дзіцё з прозывішчам Асановіч. Зараз Сяргей Асановіч, ехаў па выкліку Ягады ў Маскву і мусіў заехаць да брата. У яго на пэтліцах шынэлі было три ромбы, бо працаўшы ён у палітаддзелах КВЖД у Блюхера, а потым у Раствоўскім транспартным ГПУ. Чалавек ён быў бываўшы, знаходзіўся на розных пасадах і засуёды па ахове дзяржавы. Так, яшчэ ў 20-я гады ён удзельнічаў у разгроме белапалякаў у Менску, служыў у войсках ЧОН, у Беларусі. Вядома, гэта быў раззвітальны прыезд. Трэба было павідацца з Галубком, яго жонкай Ядзьвігай, дзяцьмі. Пабываць на Кальварыйскіх могілках, дзе пахавана маці. Добра, што тады мы жылі не на Праводнай вуліцы, а ў Доме спэцыялістаў, дзе было трохі прасторней. Там мы маглі ўсе разам сабрацца і пагутарыць.

Наступіў час раззвітання. Што кашаць — усё зразумела... Ужо ў купэ мяккага вагона браты абняліся, і тут я упершыню ўбачыў слёзы Галубка. Больш ніколі ня чулі мы аб дзядзі Сярохы...

Прайшло некалькі месяцаў. Восеніню 1937 года а 12 гадзіне юнацы у нашу кватэру ўварваліся 5 чалавек

(Аб вобыску ў Доме спэцыялістаў я ўжо пісаў 20 гаду назад у часопісе «Мададосьць». Але артыкул тады так моцна «перапрапавалі», што засталося урэжаныне, быццам-бы Галубок памёр сваёй смерцю ад гіпэртанічнай хваробы ў 1942 годзе, абы паведамілі ў даведы дачок Галубка. У ёй таксама гаварылася, што дзеці змогуць атрымаць за бацьку яго зарплату ў падвойным

памеры. Усё гэта рабілся, калі ўжо ня было ў жывых ні жонкі Галубка, ні звестак аб лёсце трох сыноў, што загінулі на франтах вайны. Але больш усяго было агідана тое, што чэкісты засакрэцілі месца пахавання Галубка. Сёння мыробім высновы, што тая стаціянская «сокала» не вельмі шукалі сабе працаў, каб палітычных вязняў ненужды выслычы. Не хацелі яны таксама марна траціць гроши на тых ахоўнікаў, што суправаджалі арыштаваных ў Салоўкі або у Магадан. Можа тут, пад Менском, у Курапатах, знайшла кулю народнага артыста, можа, ў іншых месцаў. Але ці пазнаеца зараз яго па тых чэрцапах бязпрозвішных смяронікі?.. Таму мне прыйдзеца зараз перажываць зноў тая шэсць гадзінай, каб паказаць на прыкладзе Галубка, як праходзілі ў той час вобысі.

Адзін з чэкістаў у шынэлі зь вінтоўкай застаўся пры дзівярох у хаце. Астатнія ў розных вайсковых вондратах пры наганах згаяніць усіх у адзін з большых пакояў, а з трэцяга паверху цягнуць заспансага суседа-настайніка ў якасці панятога. Чэкісты чытаюць усльшы ордэр на вобыск у прысутнасці аднаго ці двух членаў сям'і Галубка.

Мая жонка Галубок (у доме Люсія) з трохмесячным Генікам на руках сядзіць у крэсле, а нікусавец нешта шукае ў дзіцячым ложку—перабірае падушкі, падымае матрац, затым роєцца ў чамаданах, трасе кожную книгу, гартае часопісы. Рантам з «Огонька» выпадаюць фотаздымкі партрэтату Галадзеда і Чарвякова.

Гэтыя фота былі першымі і апошнімі рэчывымі доказамі ў нашым пакоі. Вобыск у ім скончыўся, бо шукаць больш ніяма чаго. Але чаму чэкіст някес фотапартрэты ў залю Галубка, дзе нерухома, як у сне, сядзіць паняты, і кладзе іх на вялікі пісъмовы стол? Я пратэстую, кажу, што гэтыя партрэты мае і да Галубка не маюць ніякага дачынення. «Вось глядзіце, на іх разыліваныя клеткі да павялічэнья, да паказу на фасадах установаў, дзеля дэманстрацыі на святах». Але чэкіст на мяне ўжо не глядзіць і нават ня слухае. Ён пераходзіць у другі пакой і дапамагае іншым

рабіць взрхал. Ім трэба съпяшацца. Да раніцы трэба ўсё пасъпець, а засталося яшчэ тры пакоі.

Ужо было вядома, што Галадзеда ськінулі з цацьвёртага паверха ва ўнутраны двор НКУСа. Гэта было так бяспрэчна, што ніхто не даваў веры тым плёткам, быццам-бы Галадзед «не вынес тяжести предъявленных ему обвинений» і пакончыў з жыцьцём — выкінуўся з вакна. Ба тыя пакоі, дзе вяліся допыты, а тым больш мардаваліся палітычныя зыняволеныя, мелі на вокнах краты, а лесьвічна клетка дротавую сетку. Дазвольце не паверыць таксама і тым «дакумэнтам», па якіх Чарвякоў застэрліўся, бо ён таксама «не вынес тяжести предъявленных ему обвинений». Чарвякова застралілі ў яго маленкім кабіненце, што быў побач зь вялікай заляй пасяджэньня Вярхоўнага Савета ў Доме ўраду. Таму нават спасылкі на яго дачку не праясьняюць сутнасці факта, а толькі дапамагаюць, тым, чы руکі ў крыві, заставіць думаць усіх, што Чарвякоў сам хацеў такой съмерці.

Труна за целам Чарвякова стаяла на другім паверсе Дома настаўнікаў па Камуністычнай вуліцы. (Зараз вуліца там няма.) Яна адным канцом упіралася ў Ленінскую, другім—сходзіла ўніз да Свіслачы. На гэтай вуліцы быў у той час і Дом мастакоў). Мы з майм сябрам, мастаком, ішлі каля Дома настаўніка, там чамусці сабраліся людзі. У баўголаса чулася прозьвішча: Чарвякоў...

Падняліся на другі паверх Дома настаўніка. Там у цесным покойніку ўбачылі труну зь целам нябожчыка. Галава яго была з белаю павязкаю. Чатыры чалавекі з чорнымі стужкамі на рукавах стаялі ў пакоі. Яны, відаць, мелі дарчэньне, пахаваць «самагубцу», як звычайнага настаўніка, а не як старышню Прэзыдыюма Вярхоўнага Савета. Але вось што кідалася ў очы. Калі-бе не цывільнае адзенне гэтых людзей, то можна было падумаць, што перад намі стаялі выкананцы той чорнай справы,

якім у давяршэнне ўсяго даручана яшчэ і пахаваньне. Но ні той узрост, ні тыя выразы на тварах, нішто іншае не давалі ніякай падставы думаць інакш. Праз поўгадзіны ля таго Дома ўжо нікога не было. Казалі, што натоўп людзей, якія становіліся ў чаргу, каб развітацца зь нябожчыкам, быў спынены. Зьявілася палутарка і хутка, безь ніякіх працэдур труну ўсыкінулі туды. Машына дала газу ў твары людзей, што нейкі час беглі за ёй. Чаму, куды, і наўшта так хутка павезылі нябожчыка, ніхто ня ведаў.

Што датыцыца першага сакратара ЦК КПБ Гікалы, які таксама зынік, мы ведалі настолькі мала, што нават байкі не было чутна ніякай. У народзе яго любілі. «У калгасах стала многа сала — вінават Гікала»,—казалі людзі. І сапраўды, гэта быў надзвычай цікавы і добры чалавек. Я пераканаўся ў гэтым, калі афармляў так званае «Письмо беларускага народа великому Сталину».

У 1935 годзе была нейкая мода складаць оды вялікаму правадыру. Сярэднеазіяцкія рэспублікі начали з акынаў — Джамбула, Сулеймана-Отальскага. Чарга ўнесці свою лепту з калектыўнай творчасці лепшых паэтав дакацілася і да нас, беларусаў. Прымалі ўдзел Купала, Колас, Броўка, Глебка, Аляксандровіч, Харык, празікі, шмат людзей з апарата аддзела агітациі і пропаганды ЦК. Чытаць на тэксту праходзілі на дачы ЦК у Альтанцы, куды прывозілі ўсіх удзельнікаў гэтай на дзіве недарэнчай, калектыўна—прымусовай (паспрабуй то-лькі адмовіцца) творчасці. Між тым афармленне пісма шло адначасова з напісаннем тэксту. У эсъкізе я прапанаваў беларускі куфар, выкананы у тэхніцы інкрустациі па дрэву. Куфар з усіх бакоў аздабляўся арнамэнтам зь беларускай народнай творчасці. зь лінейнай і расліннай, а больш за ўсё з фрагментамі слуцкіх паясоў. Для гэтага падбіралася натуральнае каляровое дрэва. Былі там і чатыры малюнкі на

тэмы аховы межаў СССР, уручэнныя актаў на вечнае карыстаньне зямлëй, калгасамі. Прамысловасць БССР прадстаўляў Барысаўскі дрэваапрацоўчы камбінат, культуру Беларусь прадстаўлялаў ў выглядзе народнага танца «Ля-воніха». На крышцы куфра — орден Леніна ў аўбёным выкананьні. Замок са звонам. Гэты куфар, як скрыня, служыўсховішчам альбома, на якім вышыты крыжкам тэкт пісъма. Вядома, вонкавы бок пісъма быў выключна важны і кожны працэс выкананьня патрабаваў згоды з ЦК самім Гікалом ў асабістасці. Памятаю, я я разам з Андрэем Аляксандровічам былі на прыёме ў ЦК па ўзгадненню малюнкаў. Гэта быў, можа, чацвёрты прыём, але не ў такім складзе. Гікала быў вышэй сярэдняга ўзросту, моцны, кражысты, валаасатая грудзь. Чорныя акуляры і власы пад вожыка. Я чуў ране, што ён вельмі патрабаваў чалавек, не шкадаваў тых партыйцаў, якія шмат гавораць і мала працуць. Не павышаючы голасу, ён мог так дапячы, што лепей было больш не паказвацца яму на вочы.

Гікала сустрэў нас вельмі ветліва. Шмат гаварыў аб беларускім народзе, як шматпакутым у гісторыі, але вось зараз вольным з усіх бакоў, які робіць новую гісторыю. Разглядзеўшы нашыя малюнкі, ужо перад разьвітаньнем, ён абняў нас, як малых дзяцей, і сказаў: «Беларусаў трэба маляваць прыгожымі, яны заслугоўваюць таго, каб і ў мастацкіх творах яны былі такімі, якімі зьяўляюцца ў жыцці і працы. А лепш паглядзіце на сябе ў лютэрка, вось вам жывыя партрэты». Што на гэтае адкажаш? Мне тады было дваццаць чатыры, а Андрэю — дваццаць дзесяць гадоў.

...На апошнюю частку чыткі зъеха лася шмат людзей. Усе згадзіліся з тым, што пісъмо адпавядае сваёй ідэі і ўздымае беларускі народ на добрую працу, як ававязальнства перад вялікім і мудрым таварышам Сталіным. Як самое пісъмо на мела аднаго аўтара і афар-

міцеля, то лічылася, што ўсё гэта рабіў сам народ. Мабыць таму, загадык аддзелу агітациі і пропаганды ЦК Ткачэвіч тыры гадзіны даубіў мне, што аўтарам куфра зъяўлецца беларускі народ, а не мастак Яўген Ціхановіч.

Той, хто быў у Маскве, пераказваў мне, як Ларыса Александроўская перадавала Сталіну той куфар. Яна пачала сваю праому на расейскай мове. Сталін паволі прыпыніў яе і запытаўся: «А немогли бы вы на языке беларускім?» Вядома, яна хутка перайшла на родную мову, бо яна была надзвычай таленавітай прыгожай артысткай. Яна пранесла нашу мову праз народныя съевы, беларускую опэру і ў разіце аддала сваё жыццё за беларускую культуру.

Яшчэ праз год я убачыў наш куфар ў Маскве, у Цэнтральным музеі рэвалюцыі. Там на шкляным століку стаяў экспанат вельмі цікавы па выкананьні і па народнасці тых паясоў і арманенту, які быў выкананы «тalenavітым беларускім народам». Але вернемся ў кватру Галубку, дзе працягваўся вобыск.

Ужо за поўнач, але раптам гаснне съявіло. Чэкісты ізврываць, патрабујуць съвечкі. У тым пакоі, дзе жонка Галубка Язэвігіра, адчыніе ўсё шафы і шуфлядкі рыжы чэкіст. Ён весь час нешта мармыча. Трымаючы ў руках хлебныя карткі і каператыўныя кніжкі, ён назначае: «Вот сохраňяете, не верите, что карточки больше не нужны, чего-то ждете». Сыпле на стол сем манэтаў, дзе ёсьць нейкі працэпт срэбра. «Почому не сдали государству эти полтинники? Мы дзелаем это за вас». Дзіўна мне было ўсё гэта, манэты савецай чаканкі не зьнятая з абароту, а трэба здаваць. Аднак рыжы далучае іх да іншых рэчавых доказаў і нясе ў залю Галубку. Потым цягне некалькі шэкспіраўскіх кніг і назначае пры гэтым: «держите книги буржуазнага драматурга». Цяжка было глядзець на жонку Галубку, бо на тых папрокі, што ідуць з вуснаў гэтага дзяржыморды, трэба нешта адказваць, але ні да таго.

Праглядалася ўсё. Здымаліся рамы з

карцінамі, прастукваліся съцены. Нават у кухні пераглядаліся талеркі, усъму даваліся брыдкія ацэнкі ў перамежку з матам. У тры гадзіны началі вобыск ў залі Галубка. (Так мы называлі той пакой, дзе на мальбэрце стаяў партрэт жонкі Галубка, работы мастака Кругера, і наверсе знаходзіўся надзіва вялікі куфар зь беларускай посылкай. Ён служкую як сковішча або як съмейны тэатральны архіў). З куфра даставалі амаль ўсё, што ў ім было: альбомы з фотакарткамі тэатральных пастановак, групавыя здымкі артысташтой і асобных сцэн, альбомы з выразкамі газэт, водгукі гледачоў, пагранічных заставаў і воінскіх часцей, перапіска зь дзеячамі культуры Расеі і Украіны, дэйнікі і ўспаміны, рукапісы п'ес і вершы нашаніўскіх часоў, рукапіс амаль закончанай п'есы пад назівай «Несыцерка», пастановы СНК БССР аб наданні звання народнага артыста БССР, аброзміраваны Галубка пэрсанальнай аўтамашынай М-1, зборнік алавяданняў, надрукаваны ў Пецярбурзе ў 1913 годзе, малюнок «тытула» і эськізы да дэкарацыяў, эськізы касцюмаў, крамнёвая стрэльба і шабля пана Сурынты й яшчэ некаторыя рэчы бутафорыяў, без чаго не абходзіўся тэатральны калектыв ў пачатку сваіх дзейнасці.

Канфіскаваны быў фактычна ўесь тэатральны музэй Галубка, што азначала ліквідацыю часткі здабытку нашай нацыянальнай культуры. (Як мы ведаєм, нічога не вярнулася з таго, што забралі чэкісты пад выглядам рэчавых доказаў). Зараз мы толькі здагадаваўся, што было даручана пераглядаць тэатральныя матэрыялы, каб вінаваці Галубку ў зрадзе Радзіме, чаму аўтарам п'есы «Несыцерка» раптам стаў драматург і пісменнік Віталь Вольскі-Зэйдэль.

Здагадкі мае будующа ня толькі на адных эмансіянальных пачуццях, а пераносіць мяне ў 1929-1930 гг., калі я паступіў у Віцебскі мастацкі тэхнікум. Я адчуваўся два месяцы, і мяне, як сына служачага царскага рэжыму, звольніў дырэктар тэхнікума В.Вольскі. Але на маё шчасце, ў Нарка-

масьвеце было ўведзенася адзінаначальле і, дзякуючы Язэпу Дыле, мяне вярнулу да заня́ткаў, а таксама аддалі мой тапчан у інтэрнаце. Дык вось, у 1930 годзе ў Віцебску праходзіла чыстка партыі. Мы студэнты прысутнічалі на пасяджэнні камісіі, калі праходзіў чыстку наш дырэктар Вольскі. Засталася ў памяці, як ён сябе тримаў. Тоё, што Вольскі пагардліва глядзеў на сябраў камісіі, нас ня дзівіла. Але калі ён адмаяўляўся адказваць на пытанні, спасыялачыся на тое, што ён былы чэкіст, а таму ня мае права агалашваць тут сакрэты, бо яны дзяржаўныя, нас вельмі зацікавіла. Бадай таму, што слова «чэкіст» гучала ня столькі рамантычна, колькі дзіўна: наш дырэктар — і вось чэкіст! У рэшце ён паволі дастаў з кішэні свой гадзінны і аўтвіў, што зараз час такі, калі ён прымае страву. Павярнуўся і пайшоў на выхад. Дакладна ня ведаем мы, што рабіў Вольскі тады, а вось што пісаў ён аб Галубку потым, гэта нам вельмі добра вядома.

...Ужо пачынала днечы ў вокнах, а вобыск яшчэ няскончаны. Чэкісты стаміліся, але застаўся апошні пакой Эдуарда Галубка. Пакойчык той маленькі і шукаць у ім ніяма чаго, але вось нейкі чамаданчик, ён на замку. Яго трасуць па царзе, патрабуюць ключоў, пытаяцца, што ў ім. Эдуард ня ведае сам, што катацца, відаць, вельмі зъбянтэжаны. Узарвалі замок, і што гэта? У рушнікі заўрнутыя браунінг. Эдзік зъбляеў, рукі трасуцца. Ён пачынае хутка тлумачыць, што гэта зброя была выдана бацьку яшчэ ў 1924 годзе, дзеля самаабароны. Што былі выпадкі, калі ў бацьку стралялі, што бацька забыўся пра яго, калі не здаў зброю. На Эдуарда болей ніхто не глядзеў і нават не слухаў. Наадварорт, было відаць па тварах чэкістаў, што такая знаходка каштует больш за ўсё, што дагэтуль было знойдзена. Вораг народу, ды яшчэ з бэзбяжніцай... Лепіх доказаў ужо больш ня патрабавалася.

Роўна а шостай раніцы ўсё, што было забрана, а хутчэй нарабавана, было пагружана на фордзік і адвезена на рассыльедванье ў НКУС. Я не памятаю, каб нехта зь сям'і Галубка падпісваў той

акт, дзе-б усё было пералічана і названа, што канфіскавалася.

Праходзілі дні, а нам пра бацьку, як і раней, не было нічога вядома. Арышты ў Доме спэцыялісту працягваліся. Што ні дзень кағосыці бралі, арыштоўвалі й адвозілі. Кожную ноч да раніцы гарэла святло ў воках нашага дома. Учора арышталі Андрэя Аляксандровіча, які жыў у правым крыле. Праз тyieldэн— нашага суседа Рафальскага, галоўнага рэжысёра яўрэйскага тэатра ў Менску. Назаўтру схапілі яго жонку, а кватэру апізнаталі. Неўзабаве ўвесь яўрэйскі тэатр перастаў існаваць. Артысты шукалі працы ў драматургіках ці кідалі сваю прафесію. У другім канцы горада арышталі Эдуарда Багінскага —дырэктара польскага тэатра, што працаў у Чырвоным касцёле. Праз нейкі час арышталі жонку Багінскага, якая была актрысай польскага тэатра. У Менску зачынілі польскі підлагайчыны тэхнікум, у Віцебску —яўрэйскі. На ўсіх пячатках дзяржаўных установ, якія мелі раней назвы на 4 мовах—скасавалі яўрэйскую і польскую. На дзяржаўным Беларускім гербе таксама скасавалі дзяўне стужкі —на мове яўрэйскай і польскай.

У сям'і Галубка ўсе падаўленыя да крайнасці, ня могуць адзін адному глядзець у очы. Нейкае пачуцьце віноўнасці ляжыць на ўсіх. Ядзvіга Аляксандраўна на сыпіц, безсперапынку курыць або ходзіць узад і ўперад. Нэрви напружаныя да крайніх мяжы. Яна просіць мянэ пайсыці ў НКУС. «Жэня, схадзіце, туды, вы-ж там працаўлі. Можа даведаецца нешта. Гэтак-же нельга жыць — трэба нешта рабіц». Ісьці не хацелася, але я іду ў бюро праpuskoу, стукаю ў вакенца. Там сядзяць каменные твары. Яны ведаюць мянэ, але на маё запытанье нікага адказу. Я варочаюся ні з чым. Жах і разгубленасць у кожнага з нас. Пазнаём, што нам пагражае высыленне з кватэры, ў якой жыве сем чалавек. Я іду зноў, але ў гэты раз да старшыні гарсавета Бударына.

Сакратары ведаюць прычыну візіта і замінаюць уваход да старшыні. Я чакаю, сяжу цярпліва, уваходзіць вялікая група інжынэраў з Ленінграда. Я карыстаюся выпадкам і прама кроучу да старшыні. Адказ быў ясны і вельмі кароткі: «Ничем не могу помочь, плохо быть родственником врага народа».

Бяда за бядой навальвающа на плечы жонкі Галубка, немаладой ужо жанчыны. І яна, не бачыўши анікага выйсця з таго становішча, якое агарнула ўсю сям'ю—рэжа вены. Яе знайшлі ў парку Чэлоскінцу і ледзь выратавалі. Рэпрэсіі распаўсюдзіліся на ўсю сям'ю Галубка. Гэтак Эдуарду —навуковому супрацоўніку Акадэміі науک БССР —не далі абараніць дысэртацию па беларускай драматургіі. Старэйшую дачку —Багуславу, якая скончыла мэдістытуту, у другі раз па загаду праクурора Гінзбурга, прымусілі ехаць на вёску—дачцы ворага народу няма месца ў стаўцы. Двум сынам—сярэдняму Леапольду, шаферу грузавой аўтамашыны, ды мало-дшаму—Сыгізмунду, электрыку, не забаранілі працаўць, а толькі выключылі з камсамолу, як дзяцей ворага народу.

Зараз многім цяжка паверць, у якім становішчы апынулася дзеци Галубка (якія ўжо мелі сваіх дзяцей). Хоць і існаваў сталінскі «абараняльны закон»: дзеци не адказваюць за сваіх бацькоў. Сакратар партарганізацыі Саюза мастакоў П.Гаўрыленка раіў мне найхутчэй пакінуць сям'ю Галубка, бо гэта можа адбіцца на майм стане. Каб увесыці ў брыгаду мастакоў па афармленню выставаў мясцовай прамысловасці, якую меліся разграрнуць у Доме ўраду за мянэ даваў паручыцельства галоўны мастак В.Алтуфеў.

У рэшце, захапілі палову кватэры (два пакоі) Галубка, а ў двух астатніх зрабілі «уплотнение». Мянэ з жонакі і трохмесячным Генкам наогул выкінулі праз — як субкватарантай. «Шукайце сябе прытулак, дзе хаціце!».

(Працяг у наступным нумары).

Лісты ад Міколы Ермаловіча

Міхась Белямук

Ад 22 студзеня 1974 г.

«Для мяне было вялікім сюрпрызам атрымаць ад вас копію кнігі Ю. Ляткоўскага «Mendog król litewski». За гэтыя два дні я паспелей перагартаць яе і з большага пераканаўся, што менавіта яна і зьявілася той фундамэнタルны «працай», з якой сціпісываюце усе... Кніга В.Пашуты «Образование Литовского государства» таксама «фундамэнタルная», але цалком запазычвае схему, аргументы і фразеалёгію Ю.Ляткоўскага. У бліжэйшы час я вам дам разгорнутую характарыстыку кнігі Ляткоўскага ѹ асабліва тых навуковых прыёмаў, якія ўё ужыты.

Ад 20 чэрвеня 1974 г.

«Цяпер наконт манаграфіі Ляткоўска-га. Мушу сказаць, што ніякай аргінальной канцепцыі ў пытаныні ўтварэння Вялікага княства Літоўскага ў яго няма. Гэта паўтарэнныя таго, што было сказана яшчэ ў ХІІ ст. у «Хроніцы Стрыйкоўскага», дзе гістарычны працэс быў скажон да непазнавальнасці і па сутнасці пастаўлены з ног на галаву. Гэтак-жа ў працы Ляткоўскага выступае закладзеная схема пад якую тэндэнцыйна павінны падпрадкаўвацца ўсе факты, менавіта, што «стопнёвыі врост тэрыторыяльны коштэм зем рускіх». Галоўная памылка Ляткоўскага, як і других гісторыкаў у тым, што ён прымае сучасную Літу за Літу XII—XIII стст., а гэта ляжыць у аснове фальсифікацыі пытання ўтварэння Вялікага княства Літоўскага. Гаворачы аб tym, што «Litwini prezekroczyli granice etnograficzne swego (Працяг. Пачатак у №4)

kraju», ён нават не падаразае, што ў той час пад Літвой разумелася зусім іншая тэрыторыя. Менавіта тэрыторыя, якая пачыналася недалёка на заход ад Менску. Вось прыклад, які вельмі добра харектарызуе «навуковыя прыёмы Ляткоўскага, так і другіх польскіх дасьледчыкаў (правільней фальсифікатараў). На стар. 5 не згадаючыся з думкай, што «litwini pierwsze porobili zdobywcze na Rusi Czarnej», ён кажа, што «pierwsze kroki stawili Litwa na Rusi Białej». У пацьвярджэнні ён прыводзіц съведчаныне Галіцка—Валынскага летапісу пад 1159 г., дзе гаворыцца, што адзін з менскіх князёў Валадар Глебавіч не захацеў мірыца з сваімі ворагамі і таму «не цёловал хреста тэльм оже ходяше пад Літвою в лесех». Аднак Ляткоўскі вырывае з контэксту слова «ходяше пад Літвою в лесех» і тлумачыць іх у тым сэнсе, што яны паказываюць на залежнасць Валадара ад Літвы. Хаця ўсё было наадварот. Валадар таму й адмовіўся мірыца, бо ведаў, што ён набярэ войска ў Літве, якая была ў яго пад бокам, «в лесех» пад Менскам. І сапраўды ў 1162 г. ён з гэтай «Літвою» перамог Рагвалода Полацкага. Ляткоўскому нават і неўдамёк, што гэты факт, як і многія іншыя, съведчылі аб ўсё большым падначаленіні Літвы беларускім землям, аб ўсё большым пранікненні беларускага насельніцтва ў Літву. Гэта дало магчымасць менскім і полацкім князям ня толькі браць дань з Літвы, але выкарыстоўваць яе як кропницу сваёй вайсковай сілы. Вось гэтага таксама не зауважае Ляткоўскі, гаворачы аб шматлікіх нападах Літвы ў

канцы XII і ў XIII стст. на рускія землі і трактуючы гэта як узрастаючай моць, ён прапускае па-за ўвагай такі важны факт, як тое, што ўсе гэтыя набегі канчаліся паражэннем. Гэта азначае, што набегі былі не ў карысыць Літвы, яна слабела ад гэтага. Літва зрабіла два набегі ў 1258 г. на наўгародзкія землі. Відавочна, што гэтыя набегі рабіла пад націскам Палацка, які гэтым самым аслабляў сваіх суседзяў і Літву.

Адным зь «кітоў», на якім трymаецца канцепцыя, якую падзяляе і Ляткоўскі — гэта раздробленасць беларусіх земляў у XII—XIII стст., якія, маўляў, пагразылі ў міжусобіцах, аслабелі і таму былі захоплены ўзмоцненай Літвой. Няма нічога больш недарэчнага за гэта. Калі і была ў сярэдзіне XII ст. барацьба паміж некаторымі палацка-менскімі князьямі, то, як я ўжо казаў у артыкуле «Беларускія летапісы й іх лёс», гэта была не сэпаратысцкая барацьба, а барацьба за Палацак, ды й яна паступова заціхла да 80 гг. XII ст.

Я не хачу, каб склалася думка, што я нічога не бачу каштоунага ў кнізе Ляткоўскага. Не! У ёй багаты фактычны матэрыял. Так некаторыя папскія булы мне былі невядомыя, як і іншыя факты. Бяда ў тым, што ўсё гэта падганяеца пад загатаваную схему. Я лічу, што роля Міндоўга непамерна перабольшана як Ляткоўскім, так і ўсёй гісторыяграфіяй і перавялічаная за кошт Войшалка, які ўвесь час пакідаеца ў цяні.

Ад 10 студзеня 1979 г.

«Дзякую за добрыя слова пра мае працы... Мае справы не так ужо добра ідуць, вось мінулы год прайшоў без маіх

публікацыяў, невядома, ці будуць яны сёлета. А працы кладзенца шмат, шмат высілкаў. Я пісаў, што жыву ў Маладэчна, але кожны дзень езджу ў Менск ў Дзяржаўную бібліятэку, дзе праеджу з 10-й да 18-й гадзіны. Вяртаюся дамоў і замест адпачынку іду працаўца ў таварыства сцяльнях, дзе працую 5 гадзін, склейваю каробкі. Без гэтага немагчыма было-б пражыць, бо дзеці мае інваліды, трэба на іх зарабляць. Цяжкое маё жыццё. Аднак усё-ж ня гледзячы на вілікія жыццёўкі цяжкасці й іншарашненне, я не здаюся, вяду досьледы, вяду пошуку й, як кажа васпан, — выяўляю стойкасць крывіча. Калі вочы канчатковка не адмовяць, я маю надзею, што сёе-тое зраблю, напішу, каб ведалі нашчадкі. Праўда, разблытаўца нашу вельмі заблытаную гісторыю вельмі цяжка. Звесткі вельмі супярэчлівыя, думак і тэорый шмат.

Уся наша гісторыя, каб зразумець яе, трэба працерабіць джунглі фальсификаціў, якія пакінулі пасля сябе розныя «дасьледчкі» тыпу Стрыйкоўскага, Каяловіча, не гаворачы пра пазнейшых. Літоўскі гісторык Батуры ў сваёй манаграфіі пра барацьбу Літвы з Залатой Ардой (выдадзенай у 1975 г.) пасправчайца са мною. Ён згаджаеца з тым, што Літва сапраўды была там, дзе я паказаю, але ня згодзен ў тым, што назва «Літва» толькі пазней перайшла на Аўкштоцію, бо, маўляў, паказаная мною Літва была працягам той Літвы, якая нібыта была тады на месцы сучаснай Літвы. Ён даказвае гэтае спасылкамі на граматы Міндоўга, добра ведаючы, што яны былі падробленыя нямецкім ордэнам у XIУ ст. Што і казаць: калі няма чым біць, то бі бубнам. Але яго й яго калегаў можна зразумець. Прызнаць, што Літвы не было на месцы

Аўкштойці, гэта значыць адрачыся ад гісторычнага свайго «вялічча».

Ад 23 сакавіка 1979 г.

«Вялікі дзякую за дасланую кнігу «The Useslaw epos», якую я сέньня забраў на пошце. Кнігу з большага прагляду, знайшоў тое месца, дзе гаворыцца пра Брачыслава як кіеўскага князя. І ўсё-такі аб гэтым паведамляе Эймундава сага. Як ні фантастычныя яе звесткі пра падзеі ўсяго Гардарыка, паводле якіх Брачыслау атрымаў Кенургад, Яраслаў — Хольмгард, а Эймунд — Палтэск. Тым ня меней нейкая праўда ў іх ёсьць, асабліва ў адносінах князяванья Брачыслава ў Кіеве. Бо адкуль тады там быў «Брачыславаў двор», які ўспамінаецца пры апісанні падзеі, звязаных з вызваленнем Усяслава з цямніцы ў 1068 г. Апроч таго, кіяўляне мелі нейкую падставу пасадзіць Усяслава на кіеўскі стол і ёю, відаць, было тое, што яго бацька займаў гэтае месца. Але з другога боку, як мог княжыць Эймунд, а пасля Рагнар у Полацку, калі лепапісцы яўна съведчыа, што там да самай съмерці ў 1044 г. быў Брачыслau. Усё гэта вельмі цяжка разблытаць, як і многае з нашай гісторыі...

Cari вельмі добра перадаюць першапачатковую назну Полацка — **Палтэск**, Palltesjuborg. Сапрэды, так называўся ён спачатку. Назва паходзіць ад назвы ракі Полаты, якая ў свою часу выводзіцца ад латышскага Palte або Palts, што азначае «лужына». Гэта адзначылі і найбольш старажытныя летапісы, называючы Полацак — Палтескам».

Ад 1 красавіка 1979 г.

«Наконт перакладу працы пра эпас Усяслава — не турбуйцяся. Усё гэта можна зрабіць у нас, ды сам я кіруху «вачыма» чытаю, як кажуць, пятае праз дзесяцятае. Тое самое-ж адносна Эймундавай сагі. У канцы мінулага году выйшла кніга Рыдзеўскай «Древняя Русь и Скандинавия». Дык вось, у ёй маецца пераклад сагі, відаць, высока кваліфікаваны. Як я Вам і пісаў, пераклад гэтай сагі быў зроблены яшчэ А.Сапуновым. Аднак паразаў першы з другім і бачу істотную адрозненіні. Мусіць, пераклад Рыдзеўскай больш дакладны».

Я прытрымліваюся думкі, што назва «Крывічы» — латранімічная і паходзіць ад імя, толькі не ад «Кривъ», бо такога не было. Яго відаць, прыдумаў Фасмэр, бо не прывёў дакументальных пацьверджаньняў, а за ім паўтарылі іншыя. Было імя «Крэў», яно пацьвярджаеца дакумэнтамі і ўжывалася яшчэ ў XI ст. Магчы ма, што спачатку яно мела форму «**Скрэў**», але пры збегу трох зычных першых гук адпаў. Род Крэвы (ці Скрэвы), відаць, быў найбольш магуны, і яго імя паступова перайшло на іншыя блізкія ці падначаленныя роды. Выводзіць назву «крывічы» ад слова «к्रэўныя», г. зн. блізкія па крыві, як гэта зрабіў Г.Штыхай у «Очэрках...» зъяўляеща нацяжкай, але бачу, што ён зрабіў пад Вашым упливам. Ва ўсякім выпадку назва «крывічы» (спачатку «Крэўічы») існавала здаўна, як прыйшло гэта племя ў Беларусь».

Працяг №6,

«Уберите солнышко!»
або Дакумэнтальная гісторыя
аб съяткаваньні «Гуканъня вясны»

Анатоль Казловіч

«Я, Сыкіцеў Андрэй, у нядзелю 20 красавіка 1986 г., у 10 раніцы, прыехаў у Троецкае прадмесьце, каб дапамагчы падрыхтаваць выстаўку, а потым прыняць удзел у правядзенні сьвята «Гуканъня вясны». Каля 11 гадзінаў прыехалі нашыя хлопцы. Мы пайшлі да ракі, дзе павінен быў адбывацца абраад. Нас сабралося асобаў трывалы, у асноўным дзяўчата. Мы началі съпявца беларускія абраадавыя песні, вадзіць карагоды. Да нас пачалі падыходзіць людзі. Тут я заўважыў, што на съхіле ракі стаяць незнаёмыя хлопцы (чалавек 70). Гэта былі яўна не аматары мастацтва. Потым частка з іх пачала спускацца да нас.

Мы вадзілі карагод. У цэнтры стаяў Віктар з папяровай птушкай у руках. У сярэдзіну карагоду ўварваўся незнаёмы хлапец і сарваў з Віктара лентачку зь беларускім арнамэнтам, выхапіў з рук птушку. Падбеглі яшчэ некалькі хлапцоў. Віктара штурхнулі ў натоўп і там адразу пачалі біць. Адначасова астатнія хлопцы пачалі зрывати з ўсіх нас лентачкі, яны тапталі нагамі беларускі арнамэнт. Нашыя хлопцы стаялі па аднаму, па два. Вакол кожнага — па некалькі асілкаў, многіх нашых блізі.

У мяне на галаве не было лентачкі, і да мяне нікто не падыходзіў. Я бачыў, як бліз Карабліна Валерый, Стэльмашонка Сяргея, Бондаровіча Ігара, Костку Алеся. Білі за беларускую мову, за тое, што съпяваем народныя песні. Многія з нападаўших былі п'яныя, ўсе лаяліся матам.

Потым усе нашы пайшлі наверх, а я застаўся. Бачыў, як ірвалі нашу папяровую птушку — сымбаль вясны. Я пайшоў наверх. Там мяне і Мінко Віктара адвялі ў міліцэйскую машыну. У машы

не з намі размаўляў чалавек ў цывільнім, які сказаў, што ён супрацоўнік міліцыі. Ён нас абвінавачваў, я tolkam не зразумеў, у чым. Яго размова была бессэнсоўная. «Ідите отсюда, а то будзе рабочіе парни из Афганістана вам кости поломают», — так ён скончыў. Калі мы сядзелі ў машыне, пачууся званок. Пыталіся, як ідуць справы. Адзін з працаўнікоў міліцыі адказаў, што ўсё ідзе нармальна. Калі мы выйшлі з машыны апошнє пытаньне: «Вы поняли, куда вам нужно идти?» Мы паехалі ў школу».

«Я, Мінко Віктар, па запрашэнню Саюза мастакоў БССР паехаў у нядзелю, 20 красавіка, у Троецкае прадмесьце на «Выстаўку аднаго дня». Я прыехаў туды з сваім аднаклясынікам ў 11 гадзінаў. Там ужо знаходзіліся нашыя наўчэнцы, якія ўышлі ў выстаўлялі свае творы. Як заўсёды, на гэтым съвяце праходзіла «Гуканъня вясны» — народнае съвята. У нас на галавах былі лентачкі з нацыянальным арнамэнтам, а ў мяне ў руках была вялікая абраадавая птушка — «Жаваронак». Мы спусціліся да Свіслачы, каб не перашкаджаць выстаўляць творы. Мы вадзілі карагоды і съпявалі народныя песні. Калі да нас пачалі спускацца хлопцы, я спачатку нічога не зразумеў. Яны адразу пачалі зрывати павязкі, нічога не растлумачыўшы. Іх было чалавек 70. Адзін падыйшоў да мяне і выхапіў з рук птушку, а нехта ззаду штурхнуў мяне ў гурт гэтых хлапцоў. Мяне адразу ўдарылі кулаком ў твар і пайшлі

да іншай групы сваіх таварышоў. У гэтай групе якісьці хлапец спрабаваў ім штосьці растлумачыць (па-мойму, ён з тэатральна-мастакага інстытута), але тут адзін хлапец выкрыкнуў: «что их слушать, их біть надо!» І яны пачалі біць таго хлапца ў інстытута.

Весь гэты так называемы «разбор» праходзіў хвіліну або дзьве. Потым яны пачалі казаць, каб мы ўцякалі адсюль. Калі мы казалі што-небудзь па-беларуску, яны кричалі, каб замаўчалі, бо яны не разумеюць і ненавідзяць гэту мову. Потым, як высыветлілася (а высыветлілася гэта ад гэтых хлапцоў «афганцаў» — яны так сябе называлі), напярэдадні іх выклікалі у гаркам камсамола і далі ім указаныне. Сярод іх было шмат п'яных, яны вельмі моцна лаяліся матам, учынілі расправу, на што органы міліцыі адразу ж спакойна. Ніхто з міліцыянераў не паспрабаваў прыпыніць гэтай сцэны. Калі я размаўляў з адным міліцыянерам (не ведаю яго званыня, так як ён быў у цывільнym, але так ён прадставіўся, што супрацоунічае ў міліцыі, і завёў мяне з Андрэем Сыкіевым у міліцэйскую машыну), то ён сказаў нам: «Ребята, если вы не хотите кончить дело больницей, то уезжайте быстро домой». Пасыля гэтага нам нічога не засталося, як паехаць падабру-паздарову. Пацвяржэнне таму, што іх зьбіralі у гаркаме камсамола, съцвердзілася ў міліцыі.»

«Я прыехала на съвята вясны пазней... Нашыя ўжо вадзілі карагод і сипявалі беларускую народную песню. Я далаўчалася да іх. Не пасыпелі мы пра-сипяваць гэту песню, як раптам з горкі зыбглінейкі хлопцы і кінуліся зрываць з нас лентачкі з беларускім арнамэнтам і піхадзіць нас. «Снимайте повязки!» — кричалі яны і дабаўлялі матам. Многія былі п'яныя. Я толькі што прые-

хала і яшчэ не пасыпела павязаць лен-таку, але мяне таксама добра піхнулі. Мы запыталі ў іх, што гэта значыць, чаму яны бываюць нас, асабліва хлапцоў. Яны адказалі, што прыйшлі з Афганістана, іх зьбіralі спэцыяльна у гаркаме камсамола для барацьбы з фашистамі, якія ў гэтыя дні павінны былі адзначаць дзень народзінаў Гітлера. Ім сказалі, што моладзь спачатку будзе сипяваць беларускія песні, а потым крычаць лёзунгі. Яны і ня сталі чакаць, убачылі, што мы сипявам народныя песні і кінуліся нас біць.

Мы сталі тлумачыць, што мы не фашисты, а з мастакай школы, што мы сюды запрошаныя. Мы казалі па-беларуску. «Говорите по-русски, по-человечески, давайте!» — кричалі яны. Кричалі, што «еще одно слово на белорусском — и по реке поплывете». Потым адзін глядзіць на мяне і гаворыць: «Если хотите жить, то заберите своих шлюх и отправляйтесь отсюда!» Я абүрвалася, тады адзін хлапец схапіў мяне за паліту і разам з матам растлумачыў, што калі дзе сустэрне, то ні ражаць, ні жыць больш ня буду. Караваец кахучы, нас пабілі, абразілі, сапавалі съвята, на якім была і выстаўка наших вучняў. Белавокая Наташа».

«20 красавіка 1986 г. у рамках Усесаузнага тыдня выяўленчага мастацтва ў Менску, у Троецкім прадмесці плянавалася правядзенне заключнай часткі съвята — традыцыйнай Выстаўкі аднаго дня. Выстаўка была сплянаваная Саюзам мастакоў БССР і зацверджаная сакратарыятам Саюза мастакоў і Міністэрствам культуры БССР. Былі выпушчаны плякат, афіша, запрашальны билет, медалі. С мэтай забесыпячэння належнага парадку на съвяце, Саюз мастакоў звыярнуўся з лістом у Цэнтральны раённы аддзел міліцыі г. Менска з належнай просьбай.

На выстаўцы плянаваліся выступлены мастацкім калектывам «Рэспублікі, паэтаў, кампазытараў». На свята былі запрошаныя вучні Менскага мастацкага вучылішча і «Рэспубліканскай школы—інтэрната па музыцы і выяўленчаму мастацтву» імя І.Ахрэмчыка. Павінны былі выступіць калектывы Менскага і Маладзечанскага музyczных вучылішчаў, студэнты Менскага інстытута культуры й іншыя. Узвісцій рапорта ўсяго свята перад адкрыццем выстаўкі плянавалася «Гуканыне вясны» ў выкананыні вучняў школы-інтэрната. Гэта—старажытны беларускі народны абраў з песнямі і карагодамі.

Калі вучні наладзілі карагод... на іх напала вялікая група (50-60) невядомых людзей (20-25 гадоў). Яны з нецензурным матам і пагрозамі сталі зрывачы з дзяўчынкамі лентачкі з беларускім арнамэнтам, хапаць за власныя, душы, груба піхачы іх, сталі біць хлапчукоў, патрабуючы, каб яны не сипявалі беларускія песні і не размаўлялі па-беларуску. Білі ў плячытаках...

Гэты арганізаваныя бандыцкі напад, які адбываўся ў прысутнасці сочень людзей, сярод якіх былі дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР, народных мастакі СССР і БССР М. Савіцкі, А. Анікеічыкі. За пагромам абыякава назірала міліцыя, аднак ні адзін хуліган ня быў затрыманы. Больш того, калі підзагог й акрываўленыя дзеци папрасілі міліцыю ўціхамірыць хуліганаў, прыпыніць іх преступныя дзеяньні, супрацоўнікі міліцыі і тады не выканалі сваіх абязязкіў. Па-громшчыкамі кіраваў чалавек сярэдняга ўзросту у цывільных. Ён ўступаў у контакт з некаторымі супрацоўнікамі міліцыі, якія прысутнічалі пры зьбіванні падлеткаў. Усе гэта наводзіць на думку аб прэступных сувязях пагромшчыкаў з міліцыяй Цэнтральнага раёна.

Сябры аргкамітэту Выстаўкі аднаго дня

Аляксей Марацкін
Мікола Купава».

«Марацкіну А.А., Купаве Н.Н.

На Ваше заявление сообщается, что у Прокуратуре БССР изучен материал проверки по факту инцидента, произшедшего в Троицком предместье в Минске.

Установлено, что 20 апреля 1986 г. в Троицком предместье проводилась выставка «Одного дня», где находились учащиеся Республиканской школы-интерната по музыке и изобразительному искусству. Пользуясь бесконтрольностью со стороны устроителей выставки и руководства школы, группа учащихся самовольно вышла на набережную реки Свислочь и начала водить хоровод, исполнять старинные белорусские песни о весне. В это время туда по собственной инициативе подошли бывшие воины ограниченного контингента советских войск в Афганистане для охраны общественного порядка. Увидев в руках учащихся деревянный крест и изготовленный из грязного ватмана макет птицы и полагая, что молодежь отмечает день рождения Гитлера, они потребовали убрать указанную символику. Получив отказ, бывшие военнослужащие отняли крест и макет птицы, при этом во время потасовки некоторым учащимся были причинены ушибы.

По данному факту следственным отделом Управления внутренних дел (УВД) Мингорисполкома проведена проверка и вынесено постановление об отказе в возбуждении уголовного дела, так как инцидент произошел из-за недостаточной подготовки и организации культурно-массовых мероприятий в Троицком предместье.

Результаты проверки обсуждены на партийном комитете УВД Мингорисполкома, партийном бюро партийной организации Центрального районного отдела внутренних дел (РОВД) г. Минска, бюро Минского ГК КПБ и бюро ЦК КПБ. Виновные лица, допустившие нарушения, получили стогрэсіі партыйныя взысканія.

Заместитель начальника следственного управления Р.А.Каблянов».

У мяне ёсьць фотаздымак, на якім — дзяўчынкі і хлапчукі выпускнога 11-б кляса Рэспубліканскай школы-інтарната, якія атрымалі ў наказ на дарогу ў жыццё жорсткі вурок Сыстмы. Дзяўчынкі з букетамі бэзу, у белых школьніх фартушках. Хлапчукі ў строгіх касцюмах. І разам зь імі вялікая папяровая птушка як сымбаль вясны. Яны не пакарыліся — зрабілі новую. Паднялі з бруду сваю растоптаную нацыянальную годнасць. Дзе яны зараз, я не ведаю. Мне прасыць адказаць, дзе іх няма пэўна: у Вышэйшай партшколе пры ЦК КПБ. Школу таталітарызму яны праціўлі за адзін дзень 20 красавіка 1986 года.

Гісторыя «Гуканьня вясны», на жаль, неадзіночная. Гэта толькі адзін з прыкладаў «пашаны» ў рэспубліцы да нашай нацыянальнай культуры. Вось аб чым напісаў былы студэнт Менскага тэатральна-мастацкага інстытуту Генік Лойка.

«...Мы ішлі па гораду, съязвалі калядкі, несылі калядную зорку. Яна была фанэрная, жоўтая, нават съвіцілася ў вечаровы горадзе. Натуральна, тут-же міліцыя. Пішу «натуральна», з сумам. Мы нават не ўяўлялі, што беларускія песні выклічуць такую рэакцыю ўладаў. Здавалася, што можа быць небясыпечнага ў тым, што мы прыняясём у нейкую кватэру радасць? Но людзі хаяцца вырвашца з руціннага існавання. Міліцыя ж лічыць сябе выразынкам жаданняў насельніцтва.

Затрымаў нас тады, мабыць, палкоўнік, не памятаю. Між іншым, ён скажаў у адрас нашай зоркі такую фразу, якая шакіравала мяне і ўрэзлася ў памяць на ўсё жыццё:

**«Это ваш символ.
Это ваше солнышко.
Уберите солнышко!»**

1991г. Святкаванье «Гуканьня вясны»
у Троецкім прадмесці.

НАША ГІСТРЫЯ

Вялікі пасад у Полацку

Сяргей Тарасаў

Гандлёва-рамесны пасад—неабходная састаўная частка кожнага фэўдальнага горада¹. Існуюць розныя погляды на гісторыю ўзьнікнення першых гарадоў на тэрыторыі Русі. Але так ці інакш горадам у поўным сэнсе гэтага слова пачынае лічыцца толькі такое паселішча, якое акрамя ўмацаванага цэнтра — дзядзінца — мае ў акоўны горад — пасад. У гісторыі Полацка— старэйшага фэўдальнага горада Беларусі — пасад адыграваў важную ролю.

Падчас узьнікнення горада ў IX ст., калі яго ўмацаваны цэнтр знаходзіўся на гарадзішчы памерамі каля 1 га, плошча акоўнага горада складала каля 5-6 га. З XI ст. дзядзінец быў перанесены на Верхні замак, дзе быў збудаваны Сафійскі сабор. З гэтага ж часу паўстае цэласная сыстэма гарадзкіх пасадаў, да якой належалі ўласна Вялікі пасад, Запалоцыце, а ў XIУ — ХІІ стст. — Крыўцуо пасад, Слабада, Экімань і, магчыма, некаторыя іншыя.

Археолягічныя раскопкі ў быльм
Вялікім пасадзе Полацка. 1987/1988гг.

Галоўная роля ў гэтай систэме, бэзумо́на, належала Вялікаму пасаду, які паўстаў у выніку разыўцыць першапачатковага ўмацаванага гарадзішча. У XI – XIII стст. менавіта тут жыла асноўная частка вольных палачан: рамеснікі, гандляры, купцы і г.д. Гэта была не толькі галоўная эканамічная моц горада, але і палітычная, бо вольныя гараджане на вечы супольна вырашалі асноўныя пытанні воінкавый і ўнутранай палітыкі.

Археолягічнае дасьледаваньне палацкага Вялікага пасада абяцала шмат цікавага па старажытнай гісторыі горада, тым больш, што ў іншых буйных фэўdalных гарадах Кіеўскай Русі (у першую чаргу ў Кіёве і Ноўгарадзе) рамесныя пасады вывучаны шырокай і ўяўляюць найбольш дасканала дасьледаваныя раёны фэўdalнага горада².

Вучонымі АН БССР і супрацоўнікамі Палацкага гісторыка-археолягічнага запаведніка былі заплянаваныя дасьледаванія палацкага пасада, але збег абставінаў прымусіў навукоўцу паскорыць гэтыя працы. Вясною 1987 г. у самым цэнтры старажытнага пасада на сучаснай пл. Леніна было распачата будаўніцтва 52-кватэрнага жылога дома. Узгоднены з усімі установамі, праект аблімуў беларускіх археолягіў, што ў сваю чаргу прымусіў АН БССР і Міністэрства культуры БССР прыняць экстранныя заходы. Будаўніцтва было спыненае да поўнага археолягічнага вывучэння плошчы, якая падпадала пад забудову. На жаль, значная частка культурнага слоя, магутнасць якога складае тут калія 3 м, была зынішчаная. Няўмόльны коўш экскаватора паспей зынішчыць слой на плошчы больш за 300 м². Як потым паказалі раскопкі, тут пад жалезнімі зубамі, канула ў Лету амаль цэлая вуліца, адна з галоўных на пасадзе, і частка сядзібы рамесніка XII ст.

Ахапіўшы падмуроў будучага дома, на пл. Леніна быў разьбіты раскоп плошчай болей 1100 кв. м Для пароўнаньня варты нагадаць, што за ўсю гісторыю

археолягічнага вывучэння Палацка з канца 20-х гг. самае дасьледаване месца—Верхні замак, дзе раскопана калія 1500 м². Новыя раскопкі ў самым цэнтры Вялікага пасада абяцаць цікавыя знаходкі. І вучоныя не памыліліся.

Стратыграфічныя напластаваныя Вялікага пасада на пл. Леніна падзяляюцца на чатыры часткі і прадмацерыковыя слой. Верхні слой XIX – XX стст. складаецца з развалу бітай цэглы, піску асфальту і рэшты сучасных драўляных пабудоў. Наступны слой шэрвата — чорнага колеру з крапінамі гліны, парахні датуецца ХУІІ – ХУІІІ стст. Тут знайдзеная вялікая колькасць кафлі — паліхромнай, мураўленай, таракотовай, абутковых падковак, вырабаў з скуры, паліванага і непаліванага посуду й іншых рэчаў. Ніжэй знаходзіцца слой інтэнсіўнага чорнага колеру, які харкторызуецца зынікненнем паліванага посуду і кафлі, тытунёвых люлек. У гэтым слое, які датуецца XIУ – XIІІ стст. прысутнічае тыповы ганчарны посуд і дэкараратура-будаўнічая кераміка таго часу. Чацвёрты слой мае харкторныя карычневыя колер. Ён насычаны друзам, дрэвам, гноем і датуецца XII – XIII стст. У прадмацерыку вылучаецца бедны на знаходкі слой сьветла-шэрага колеру зь невялікімі дамешкамі друзу. Сустракаецца ў нязначнай колькасці ляпны посуд, але пераважаюць матэрыялы XI ст. Канцом X – XI стст. можна пазначыць гэтыя напластаваныні. Мацярык — съветы, насычаны вадою суглінкам.

Як сказана вышэй, агульная магутнасць напластаваньня складае калія 3 м. Сярод іх найбольш выразна прадстаўлены слой XII – XIII і XIУ – XIІІІ стст. Раскопкамі выяўлена трох будаўнічых гарызонты, першы зь якіх адносіцца да XIУ – XIІІІ стст., другі XII – XIII стст. трэці — XI — пачатку XII стст. Прадмацерыковыя напластаваны Вялікага княства Літоўскага даюць магчымасць даволі ўпэўнена съцвярджаць, што першыя насельнікі прыйшлі сюды недзе на

канцы X—пачатку XI стст. Нязначая колькасьць ляпнога і загладжанага на коле посуду (менш 3% усёй тэрыторыі з прадмацерыковых пластоў) ня можа съведчыць аб пастаянным тут жыхарстве палачан у IX—пачатку X стст. Наадварот, у ніжніх напластаваньнях—найвялікшая колькасьць тыповага для XI ст. посуду. Тут-же знайдзены аднабаковыя касціянныя грабеньчкі, падвескі-брзготкі грушападобнай формy, пацеркі—лімонкі.

Засяленыне палачанамі Верхняга пасада супадае зь вядомай дынамікай разьвіцця горада ў канцы X — сярэдзіне XI стст., калі на падставе адпаведных сацыяльна-эканамічных палітычных умоваў Палацак мацннее і пашире свае тэрытарыяльныя межы. Вонкавым вынікам перамен з'явілася перанясенне дзядзінца з гарадзішча на Верхні замак, збудаваны Сафійскага сабора пры йусіславе Брачыслававічы (1044—1101)³. Гэтым-жа пераменам адпавядзе і значнае тэрытарыяльнае пащырэнне асноўнага гарадзкога пасада. У XII Вялікі пасад займае міжрэчча Палаты і Дзвіны, на плошчы каля 50 га. Ня выйшаў ён з гэтых памераў і у XIII ст. З найбольш цікавых матэрыялаў, што знайдзены і вывучаны ў раскопе на пл. Леніна, трэба адзначыць рэшткі комплексу пабудоў, якія належалі сядзібে полацкіх юзэліраў. Былі дасьледаваныя тры зрубы, зь якіх адзін (памерам 6 на 4,5 м) з'яўляўся, відаць, жылы будовай, а два іншыя (памерам 6 на 4 м і 3,5 на 3,5) майстэрні. Непасрэдна ў іх і побач было знайдзена больш за 400 кавалкаў апрацаванага і неапрацаванага бурштыну, больш 60 фрагмэнтаў і цэлых тыгліяў, нарыхтоўкі бронзавых вырабаў (у асноўным бранзалетаў і бронзавага дроту), ювелірны пінцэнт.

У гэтых-же напластаваньнях знайдзена больш за 20 пацерак, сярод якіх шмат пазалочаных і пасярэбаных, шклянныя бранзалеты, у тым ліку вырабленыя ў Палацку.

Знаходкі на Вялікім пасадзе

Комплекс знаходак зь сядзібы юзэліраў гаворыць аб tym, што ў Палацку існавала свая юзэлірная школа і традыцыя. Таму з'яўленыне ў другой пал. XII ст. у Палацку такога выдатнага майстра, як Богша — аўтара знакамітага крыжа Еўфрасінні Палацкай—невыпадковасць.

Апрача таго, дасьледаваныя сядзібы дало некаторыя падставы меркаваць аб сацыяльным статусе рамеснікаў, якія жылі на Вялікім пасадзе. Калі на Верхнім замку дасьледаваныя сядзібы мясыці лілія цесна, з малымі адлегласцямі паміж асобнымі будынкамі⁴, то сядзіба юзэліра Вялікага пасада, аблесеная з трох бакоў плятнём, займала плошчу на менш 300 кв. м, што набліжаецца да памераў сядзіб Вялікага Ноўгарада⁵. Пабудовы тут цягнуліся ня як на Верхнім замку, углы ад вуліц, а ўздоўж вуліцы. Гэта дае права лічыць, што ня толькі памеры пасада, зь яго практична неабмежаванымі магчымасцямі тэрытарыяльнага росту, але і незалежні ад князя статус пасадзкага рамесніка дазволіў яму з гэткім «размахам» пасяліцца на пасадзе.

Побач зь сядзібою юзэліра знаходзілася яшчэ адна сядзіба, якая трапіла ў раскоп часткова. Тут, на мяжы XIII—XIV стст. жылі і працавалі майстры па

апрацоўцы чорнага мэталу. Яны пакінулі пасыль сябе вялікую колькасць мэталичных шлакаў, больш за 500 фрагмэнтаў і амаль цэлых соглаў, празь якія ў печы падавалася паветра і ў нішы рэчы.

Вялікую цікавасць у раскопках на Вялікім пасадзе ўяўляюць напластаваны ХІІ—пачатку ХІІІ стст. Гэтыя культурныя пласты дас্তледваліся ў Палацку ўпершыню. Як і ў іншых гарадах Беларусі, археолягічныя знаходкі гэтага часу надзвычай багатыя. Тут шкляныя вырабы—бутэлькі, штофы, кварты, кухонны і становы посуд, мэталічныя вырабы, скрураныя і многае іншае. На мэншыя паловы ўсіх знаходак (а іх агульная колькасць складае больш за 21 тыс.) прыпадае на рэчы гэтага часу.

Асобна траба адзначыць дзівлюхаковую пячатку, зробленую з каменя-пескавіка, вытаячаную з рогу фігуркі шахматнага ферзы. Надзвычай складаныя падложныя пліткі, значную колькасць паліхромнай кафлі.

Найвялікшая каштоўнасць, вядома, — пячатка. Яна знойдзеная ў слое, які датуецца канцом ХІІ — перш. паловай ХІІІ стст. Пячатка мае дзве выявы: з аднаго боку герб Вялікага княства Літоўскага «Пагона», з другога «Алень съятога Губерта». Каму належала гэтая пячатка—адказаць пакуль цяжка. Вядомыя навукоўцам горадзенскі герб з выяваю «Алена» крыйху адрозніваецца ад знойдзенага ў Палацку⁶.

Раскоп на пл. Леніна даў каштоўныя матэрыялы і па мікратапаграфіі фэаўдальнага Палацка. Былі дасьледаваныя

Шахматны ферзь

рэшткі некалькіх вуліц. Акрамя таго што гэтыя вуліцы захавалі канструктыўная асаблівасці з XII ст. па ХУІІ, яны ў агульных рысах паўтарылі асноўныя накірункі сучасных гарадзкіх вуліц. Гэта сведчыць аб tym, што ў сістэме горада будаўнічай структурай Палацка найбольш істотны, падмурковыя законы развіцця горада былі закладзены зь першых часоў яго заснаванья.

Трэба памінучь, што той праект забудовы пл. Леніна прадугледжваў будаўніцтва 4 жылых дамоў (у т. ліку і 12. павярховай вежы), цалкам пярэчы гістарычна складзенай архітэктуры цэнтра горада. Пад упłyвам жыхароў, навукоўцаў, якія патрабавалі перагледзіць праект, гарыканкам прыняў пастанову адмініціць гэты праект. Як будзе выглядаць пл.Леніна — вырашаць палачанам.

Археолягічныя дасьледаваныі на Вялікім пасадзе працягваюцца. Можна быць упэўненым: старожытная зямля падорыць навуцы і нашай культуры яшчэ шмат цікавага і каштоўнага.

1.Дубов И.В. Проблема возникновения городов на Руси по материалам отечественной археологии, Сб. Становление и развитие раннеклассовых обществ. Л-д, 1986, с. 312—330.

2.Фроянов Н.Я. Киевская Русь. Л., 1980, с. 166, 176-177.
Колчин Б.А. Янин В.Л. Археология Новгорода 50 лет. Новгородский сборник. М., 1982. с.5-6.

3.Раппорт Л. А. Зодчество Древней Руси. Л-д, 1988, с.30

4.Штыхов Г.В. Древний Полоцк. Мин.-75. с.50

5.Колчин Г.В; Янин В.Л. Археологии Новгорода 50 лет. М., 1982, с. 72.

6.Цітоў А.К.Гербы беларускіх гарадоў Мин., 1983, б.14-19.

«Крыніца» ў лёсе беларусаў

Леў Мірачыцкі

Прайдуць людзі з Усходу,

Прайдуць з Захаду людзі

І спытаща ў нас:

Скуль, якога вы роду,

Дзе зямля ваша,

Дзе Айчына ў вас?

(Янка Купала)

Беларуская = КРЫНІЦА

Палітычная, грамадская ё літаратурная газета

У гісторыі кожнага народа ёсьць падзея, якія сталі знамянальнымі, бо будзілі да новага, лепшага жыцця і пакінулі значны сълед у развівіцьці яго нацыянальнай сывядомасці, узбагацілі духоўна, узвысілі ў вачах цывілізаваных людзей съвету. Такая пачэсная роля выпала на долю газеты «Крыніца», якая была заснавана групай студэнцкай моладзі Петраградскай каталіцкай Акадэміі ў пачатку кастрычніка 1917 года. Да 1936 года газета зьяўлялася органам Беларускай хрысьціянскай дэмакратыі (БХД), затым беларускага народнага аб'яднання (БНА). Выдавалася на беларускай мове ў Петраградзе (1917), Менску (1918) і Вільні (з верасня 1919 па красавік 1937 года; з 1 лістапада 1939 па ліпень 1940 года). Да 1925 года і з

сярэдзіны лістапада 1939 года называлася «Крыніца», а ў астатнія гады мела назыву «Беларуская крыніца». Друкавалася пераважна лацінкай, а ў 1934—1939 гадах і кірыліцай. Рэзьлічана была на сялян і інтэлігэнцыю, жыхароў Заходняй Беларусі і беларусаў на эміграцыі.

Зь першых выпускаў газета з'явярнулася з заклікам да ўсіх беларусаў і ўсяго насельніцтва краю ўзяцца за адбудову Бацькаўшчыны. У той час, пісала яна, «калі развалілася царская імпэрыя ўсе прыгнечаныя, загнаныя і паняволеныя народы началі будзіцца да новага жыцця і з надзеямі спазіраюць у будучыню, калі сыны вёскі нашай і места, пакінушы доўгавечныя сон, заявлі, што й яны хочуць людзьмі звاثца, а

народы, стогнучыя пад чужацкім ярмом, сказалі, што хочуць быць вольнымі, нарадзіліся на съвет «Крыніца» (1918, №1, 24.8). Калектыў рэдакцыі прыкладаў намаганыні, каб аб'ектыўна асьвятляць і тлумачыць зъявы грамадзкага і культурнага жыцця ў краі і за мяжой. У аснову выданняў былі пакладзены прагрэсцкія традыцыі «Нашай ніўы» (1906—1914) і газэты «Беларус» (1913—1915).

«Крыніца» пасыльдоўна адстайвала агульнадэмакратычныя патрабаванні: свободы слова, друку, дэманстрацыяў, 8-мі гадзіннага рабочага дня, перадачы ва ўласнасць бяз্বяземельным і малаземельным сялянам памешчыцкай зямлі. Шмат увагі надавалася нацыянальнаму пытанню. Газэта настойліва вяла працу па кансалідацыі беларусаў-католікаў і беларусаў-праваслаўных як членаў адной нацыі, народа, у процівагу састаўлай канцэпцыі, паводле якой лічылася, што ўсе праваслаўныя — гэта рускія, а католікі — паялкі. «Крыніца» пасыльдоўна падтрымлівала раззвіццё беларускай літаратуры і мастацтва, гісторычнай науکі, асьветы, шырокое ўжыванье беларускай мовы ў грамадzkім жыцці, адпраўленыне на ёй багаслужэння ў цэрквях і касцёлах краю. Згодна заявы Браніслава Туронка, аднаго з рэдактараў газэты, «Крыніца» ніколі не здраджвала сваім хрысьціянска-дэмакратычным ідэялам, што яна і надалей будзе выступаць «за палітычную, культурную і грамадскую волю беларускага народу, за брацкае сужыццё ўсіх народаў, засяляючых наш край» (1926, № 37, 24.10). Так, у 20-х гадах на старонках газэты ўсё часцей апрача патрыятычнага, нацыянальна-рэлігійнага накірунку выказываюцца думкі

на тэмы сацыяльна-грамадзкія, а таксама выразна палітычныя.

Газэта асьвятляла дзеянасць гурткоў Таварыства беларускай школы і Беларускага інстытута гаспадаркі і культуры, падтрымлівала пазыцыю Беларускай сялянск-работніцкай грамады ў змаганыні за зямлю для працоўных сялянаў, за права беларускай мовы і культуры ў родным краі, але крытычна ставілася да яе пралетарскай праграмы аб вядучай ролі адной партыі ў грамадзтве.

«Крыніца» знаёміла зь беларускім рухам у Смаленску, які пачаўся з арганізацыі пры ўніверсытэце студэнцкага зямляцтва, а ў сярэдзіне 20-х гадоў значна пашырыўся, ахапіўшы трох тэхнікумы, партыйную школу і налічваў каля 250 сябробу. Дзейнасць Смаленскага зямляцтва беларусаў паглыблілася з адкрыццём у 1926—1927 наувучальным годзе пры пэдагагічным факультэце ўніверсытэта кафедры беларусазнаўства, а пры рабфаку — Беларускага аддзела. Газэта прыхільна спаткала вестку аб адкрыцці ў Менску Беларускай Акадэміі науک, зымасыціла з гэтай нагоды прывітаныні праф. Ул. Піцэты, В. Ластоўскага, Б. Эпімаха-Шыпілы (1928, № 52). Адстайваючы ідэі хрысьціянскай гуманізму, пашаны да духоўных набыткаў іншых народаў, асабліва славянскіх, «Крыніца» рэкламавала на сваіх старонках штомесячны ўкраінскі часопіс «Сільскі сьвіт», які выходзіў у Львове ў міжваенныя гады, зымашчала хрыстаматычныя творы М. Канапніцкай, А. Міцкевіча, Т. Шаўчэнкі, І. Франка, Л. Талстога, А. Чэхава, Я. Неруды, О. Жупанчыча, С. Енкі і інш. У газэце ўпершыню (1926, № 35) быў апублікаваны верш В. Гамулицкага «На Белай Русі», напісаны ім у

1905 годзе, у перакладзе А.Стэпова, які адыграў важную ролю ў пралагандзе беларускай мовы і песьні ў славянскім съвеце.

Папулярнасць «Крыніцы» надавалі розныя матэрыялы, зъмешчаныя пад рубрыкамі «Аб чым гамоняці сяляне?», «Вольная трывуна», «З Радавай Беларусі», «Беларусы ў Латвіі», «Беларусы на эміграцыі». У аддзеле для дзяцей «Зорка» падаваліся бакі, замалёўкі, песьні на выхаваўчыя тэмы, запазычаныя з славянскага фальклёру і школьных чытанак братніх народаў. Газэта прысьвячала ўвагу пытанням фізычнага і культурнага выхавання моладзі, зъмешчала матэрыялы аб гігіене дзяцей, асьвятыляла студэнцкае жыццё ў краі і за мяжой.

З дапамогай «Крыніцы» беларуская вучнёўская й студэнцкая моладзь і атрымлівала неабходныя прафесіі ў амэрыканскіх сярдніх і вышэйшых школах. Газэта стала пралагандавала веды па гісторыі і культуры свайго народа, яго традыцыях і звычаях, рэгулярна публікавала літаратурна-мастацкія творы сваіх аўтараў. Тут друкавалі вершы А.Зязоля, К.Свяяк, Г.Леўчык, А.Бартуль, Ф.Грышкевіч, Я.Быліна, С.Новік, А.Ананіч, С. Шыманоўскі, Ф.Субоч, Я.Святазар, Н.Жальба, Т.Кондэль і інш. У розныя гады рэдактарамі «Крыніцы» з'яўляліся В.Грыневіч, М.Грэчанік, А.Васілеўскі, У. Знамяроўскі, Т. Вайщовіч, Л.Сярмяга, А.Станкевіч, В.Туранак, Я.Пазыняк і інш.

Патрыятычная накіраванасць «Крыніцы» і крытычныя ацэнкі ёю існуючага ладу ў міжваеннай Польшчы і ў краі выклікалі часта незадаволенасць мясцовых уладаў. Гэта з'явілася прычынай таго, што газэта толькі ў першай палове 20-х гадоў 9 разоў канфіскоў-

валася і 17 разоў прыцягвалася да судовай адказнасці, а за ўвесі пэрыяд выдання ў Вільні яна 3 разы закрывалася і 58num; разу яе было канфіскавана. За час свайго існавання «Крыніца» згоднасцю выконвала ролю трывуны беларускай эміграцыі. У ёй часта зъмешчаліся карэспандэнцыі аб яе грамадzkім жыцці, сувязях з родным краем. Патрэбна адзначыць, што «Крыніца» пасълядоўна прывівала беларускаму чытчу пачуцці патрыятычнага абавязку перад сваёй Бацькаўшчынай, якой кожны зь іх павінен служыць добрымі ўчынкамі і справамі, быць верным прынцыпу хрысьціянска—дэмакратычнай маралі.

Адзец Адам Станкевіч (24.XII. 1891—1955 ?) Пасля сканчэння пасольскага кадэнцы 1926 г. а.Адам Станкевіч заснаваў у Вільні беларускую друккарню ім.Фр.Скарбыны, якая стала найбольш пленным цэнтрам беларускага друкаванага слова ў Заходній Беларусі. Адтуль штогод выхадзіла некалькі беларускіх книжак, друкавалася паэтыдка: «Беларуская крыніца», «Хрысьціянская думка» пад рэдакцыяй самога а.Адама, «Шлях моладзі» ад 1932 г., «Самапомач» ад 1935 г., «Калоссы» ад 1937 г. 3-падз. піра а.А.Станкевіча вышла калія двух тысяч артыкуулаў у розных газетах і часопісах, больш дзесяцька уступных раздзелаў да розных книжак, якія ён падрыхтаваў да выдання, 17 уласных книжак.

25 сакавіка 1918 г. у гісторыі самавызначэння Беларусі.

Вадзім Круталевіч

Сучаснаму чытачу будзе цікава ацэнка, якую давалі Радзе БНР яе ноўвы апанэнты ў барацьбе за ўладу. Вось што гаварылася ў зварце Выкануачага камітэту, які быў надрукаваны ў газіце «Дело труда» 19 лістапада 1918 г.: «Жаждущих власти много. Захватчики всегда найдутся. Первый из них уже налицо. Это Белорусская рада. Та Рада, которая еще недолго тому назад пополнила свой состав помещиками, их прислужниками и другими врагами рабочих и крестьян. Та Рада, которая изменила первому Всебелорусскому съезду, отвергнувшему власть помещика над крестьянином, фабриканта над рабочим. Та Рада, которая обывала свое полное отделение от Российской Федерации Республики... Та Рада, которая низкоклопочнончала перед оккупационной властью и в своей приветственной телеграмме благодарила Вильгельма второго за приход его войск в Белоруссию. Та Рада, которая теперь прикидывается другом народа и, присосавшись к духу времени, готова надеть социалистический плащ. Не эта Рада может быть временной Белорусской властью, не ей доверят трудовой белорусский народ созвив Учредительного собрания».

Чырвоная Армія заняла Менск 10 сінтября 1918 г. і перашкодзіла зьдзяйсьненню заплянаваных эсэрамі й іх саюзікамі плянаў. Гісторыкі спрачаюцца адносна юрыдычнай прыроды устаноўчых грамат, палітычных структур, якія быўті створаны на іх аснове. Пацінаючы з 30-х гадоў БНР называлі марыянеткавай дзяржавай. Яе стваральнікі выходзілі з таго, што адбыўся гістарычны акт самавызначэння народу і была створана рэспубліка. Да гэтага вываду схільлюцца некаторыя сучасныя аўтары.

Але факты гавораць, што рэспубліка, як рэальнае ўтварэнне, ня склалася. Нацыянальнае самавызначэнне як гістарычны практэс патрабуе ня толькі дзякля

рацыі, але і рэальнуе дзеянасць па арганізацыі дзяржаўнага апарату ўстановленню сістэмы органаў улады і рэалізацыю закоўнаў у жыцьцё, падтрымку насельніцтвам акта самавызначэння. Без усяго гэтага заявы аб самавызначэнні застаюцца толькі выяўленым поглядаму некаторых партый і арганізацый. Такім чынам БНР не склалася. Але нельга абмінуць адзін істотны момант. У асобе Рады БНР была створана палітычная структура, свайго роду цэнтр, які прэтэндуваў быць прадстаўніком інтарэсаў беларускага народу. Зывізаў сваё паходжанье з нацыянальным рухам, зь Беларускім зьездам, ён выступіў у ролі абаронцы інтарэсаў нацыі, яе правоў на самастойную дзяржаўнасць. Называючы сябе дзяржаўным органам, Рада БНР і Народны сакратарыат зывярталіся непасрэдна да ўрадаў замежных дзяржаваў з заявамі, мемарандумамі, нотамі і г.д.

Адміністрацыйны цэнтр Захадніяй вобласці, які апінуўся ў сувязі зь Нямечкай акупацыяй у Смаленску, ня мог спакойна глядзець на палітычныя акцыі Рады. Тым больш, што не выключалася можлівасць таго, што Нямеччына наступае мірнаму дагавору прызнае БНР у якасці дзяржаўнага ўтварэння.

Адказныя дзеі абласнога цэнтру цікавы тым, што раскрываюць яго разуменне склаўшайся сітуацыі, адносіны да нацыянальных праблемаў. Другі зъезд Саветаў Западнай вобласці, які сабраўся ў красавіку 1918 г. У Смаленску, у заяве «К белорускім рабочым і крестьянам» клейміў Раду БНР і яе «позо-

Заканчэннене. Пачатак у № 3-4.

рные замыслы и действия буржуазных наймитов». Зъезд заявіў, што «белорусская рада представляет собой группу самозванцев, а не народных представителей». Заяўлялася, што зъезд «не предает никакого значения тем шагам и обязательствам, которые будут сделаны или заключены от их имени белорусской радой».

Декларация Другога зъезду Саветаў вобласці, як і рашэнны Трэцяга зъезду ў верасні 1918 г., замоўвалі пытаныне аб ўтварэнні Савецкай беларускай дзяржаўнасці. У друку прапагандавалася ідэя зыліцыца нацыяў, ліквідацыі нацыянальных перапонак, так як яны перашкаджаюць інтэрнацыянальному згуртаванню працоўных Рэсеі. У нацыяналізме абвінавачваўся нават Беларускі нацыянальны камісарыят — аддзел пры Народным камісарыяце па справах нацыянальнасцей РСФСР, ня гледзячы на тое, што яго патрабаванні на ўшлі далей стварэння аўтаномнай беларускай (беларуска-літоўскай) вобласці.

Зараз нярэдкі абвінавачванні ў адрас «бальшавіцкіх гісторыкаў» у неаб'яктыўнасці, у скажэнні гістарычнай рэчаіснасці. Усяк было. У мінульм не было нават ўмоваў для таго, каб гісторык мог свабодна выказаць у друку свой погляд па тamu цi іншаму пытанню. Факты прасяваліся праз «клясавае сіта». Перабольшывалася адно, замоўчывалася другое, скажалася трэцяе. Адыход ад стэрэатыпаў караўся. У асьвятыленыні дзяржаўнага будаўніцтва ў Беларусі ў пасыярэвалюцыйныя гады кіраваліся «жалезным прынцыпам»: усё, што прадпрынімаў Выканкам Саветаў Западнай вобласці і абкам РКП(б) у сфэры нацыянальнай палітыкі—абсалютна праўльна, хаця гэтая дзейнасць была памылковая, вяла да нацыянальнага ніглізму. Погляд на гісторыю праз такую прызму ня мог даць сапраўднага ўяўлення працэсаў, дзейнасці асобаў і

арганізацыяў. Але палітычная заўязьцесьць працягваеца. Абвешчаны Кастрычніцкай рэвалюцыяй прынцып права нацыяў на самавызначэнне, нават да абасаблення й утварэння самастойнай дзяржавы, лагічна ставіў пытаныне аб кірунках рэалізацыі гэтага права.

У канцы 1918 г. паўстала пытаныне аб стварэнні Беларускай Сацыялістычнай Рэспублікі. І сынекня Часовы рабоча-сялянскі ўрад Беларусі, абвіясціў суవярэнную Беларускую Сацыялістычную Рэспубліку. Незалежнасць БССР была признана РСФСР.

Некалькі раней былі абвешчаны Літоўская, Латвійская й Эстонская савецкія рэспублікі. Была адноўленая Украінская Савецкая Рэспубліка. Ці мае БНР дачыненне да стварэння БССР? Пэўна, так. Прыхільнікі БНР пропагандавалі ідэю нацыянальнай дзяржаўнасці. Будзілі цікавасцьць народу да адраджэння беларускай культуры. Усё гэта ўплывала на фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці. Але будзе перабольшаньнем, калі казаць, што не было-б БНР, не было-б БССР. БНР толькі адзін з фактараў, які ўплываў на ход нацыянальнага самавызначэння.

Абвіяцэнны Беларускай савецкай рэспублікі, здавалася-б, павінна было нейкім чынам зъблізіць прыхільнікаў самавызначэння Беларусі. Але грамадзянская вайна ўнесла вялікую лютасць. Гэта знайшло адлюстраваньне і ў Маніфэсце Часовага ўраду Беларусі. Маніфэст, які абвішчаў аднаўленне ўлады Саветаў у Беларусі, ня мог абынучь сваіх адносін да беларускіх арганізацыяў, што стварылі Рады БНР і Народны сакратарыят. У Маніфэсце казалася: «Продажная буржуазная Белорусская Рада с ее так называемыми „народными министрами“, объявляется вне закона». Ворагамі працоўных Беларусі і ўсяго съвету, якія заслужылі

бязылтасную рэвалюцыйную кару, абыяўляліся ѹ яе паплечнікі. Кіраўнікі Захоўня вобласці лічылі, што ўтварэнне БССР выклікане не патрабаваннямі вырашэння нацыянальнага пытаньня, а чиста тактычнымі патрабаваннямі вонкавай палітыкі. Сябраў ураду рэспублікі ад беларускіх камуністычных сэкцыяў інакі не называлі як сацыял-шавіністамі. Першы звязд Саветаў Беларусі выгнаў іх з ураду і ЦВК рэспублікі.

У сінезні 1919 г. (у гэты час Беларусь знаходзілася пад польскай акупацыяй) Рада БНР апынулася перад новым выправаваннем. Утварылася дзяўне Рады: Найвышэйшая Рада і Народная Рада, з рознымі вонкава—палітычнымі арыентациямі. Адна Рада не прызнавала другую і тым самым падрывала свой прэстыж, як орган нацыянальнага прадстаўніцтва. Але ў 1921 г. засталася адна Рада зъ ўсе першапачатковай назвай. У 1925 г. быў самароспуск ўрада БНР, частка яго дзеячоў вярнулася ў БССР, дзе хутка была рэпресаваная.

Складаныне шматнацыянальнай са-вецкай дзяржавы праходзіла ў востай палітычнай барацьбе. Праціўнікі бальшавікоў пропаноўвалі сваю альтэрнатыву рашэння нацыянальнага пытаньня. Сярод прыхільнікаў Саветаў была плынія, якая нават не лічыла неабходнасцю прызнання права нацыі на самавызначэнне. Аб гэтым сведчыць дыскусія на III зыездзе РКП(б) у сакавіку 1919 г. Ужо тады на тэрыторыі былой Расейскай імперыі існавала 4 незалежных рэспублікі. Такім чынам, і сярод бальшавікоў не было адназначных адносін ні да права нацыяў на самавызначэнне, ні да шляхоў і формаў рэалізацыі. Гады перабудовы сталі новым этапам у рэарганізацыі склаўшыхся формаў нацыянальна-дзяржаўнага ладу, саюзных адносін. Як і 70 гадоў назад працэс самавызначэння нацыяў стаў у эпіцэнтры палітычных працэсаў. Ад таго, які будзе выбраны шлях, залежыць лёс народаў СССР.

...25 сакавіка 1918 года...

*Ён ввівеў беларускую справу
на шырокі простор, прымусіў
саміх заклятвіх ворагаў нашіх
прывізнаць нашае права
на нацыянальную самасвядомасць
і свой уласны дзяржаўны быт.
Антон Луцкевіч*

БЕЛЫ КУЖАЛЬ, НА ІМ ТОНКАЯ ПАЛОСКА КРЫІВІ -
ГЭТА СЦЯГ ПАНЯВОЛЕНАЕ БЕЛАРУСІ

А. ЛУЦКЕВІЧ

1884-1946

«Пляшак»,
КЛІУЛЕНД ЗША ЧАСОПІС

Эрнэст Ялугін

Публіцыстычна аповесьць-хроніка ў дыялёгах

Сямён, з рабочых, дэлегат УІ Смаленскай абласной партыйнай канфэрэнцыі.

Кірэй, з сялян-беднякоў, у нядаўнім салдат.

Мікола, таксама селянін і салдат, які на вайне згубіў нагу.

Яфім, кухар і гаспадар перасоўнай харчэўні «Яф.Нобель».

Радавец, нядаўні дзеяч Беларускай Народнай рэспублікі, актыўіст.

Казімір, інжынер, які таксама спачувае БНР.

Алеся, яго жонка, настаўніца малодшых клясаў. 22 гады, ня болей.

Жакоўскі, менскі акцёр, 20 гадоў.

Першы салдат, з Румынскага фронта.

Другі салдат, з Прыбалтыйскага фронта.

Быкоўскі, напалоханы шляхцюк.

Бывалы, доктар яшчэ тых навук. Яму гадоў пад 70, але ён яшчэ энергічны.

Нябіты. Малады чалавек у тужурцы чыгуначніка, магчыма зь «нефармалаў».

А таксама: **Дзяяжурны** па станцыі, **Чырвонаармеец** зь вінтоўкай, прадаўцы газэт, пасажыры і людзі з натоўпу.

Выходзіць Лагун і часта звоніць у звон.

Л а г у н: На мітынг беларусы! Брэты, вы мяне ведаеце, я Язэп Лагун. Але загадваць Белнацкамам будзе цяпер Зыміцер Жылуновіч. (Раздаюцца апладысменты. Жылуновіч кланяеца). А я тэрмінова еду ў Беларусь рыхтаваць зъезд Саветаў. Слова таварышу Жылуновічу.

Ж ы л у н о в і ч: Брэты, суайчнынікі, таварышы! Мы ўсе накіроўваємся ў Менск. Дазвольце мне пазнаёміць вас зь некаторымі таварышамі, якія ў хуткім часе павінны стаць першымі народнымі камісарамі Беларускага савецкага ўраду. Таварыш Чарвякоў Аляксандр. Зараз сябра калегі Бюро ваенных камісараў. Ён узначаліць наркамат народнай асьветы. Таварыш Дыла Язэп. Працуе ў Цэнтррасаюзе на адказнай пасадзе. Рэкамэндаваны наркомам фінансаў. Таварыш Шантыр Фабіян. Зараз па вайсковых справах. Рэкамэндаваны наркомам юстыцыі.

Таварышы, браты-беларусы! Вы, цэлый стагодзьдзі прыгнечаныя, вы, па чыйёй зямлі прайшоў Молах жахлівай вайны, слухайце! Наступі час уваскрэсеньня для беларускіх рабочых і бяднейшага сялянства. На ахове пралетарскіх інтарэсаў становіцца Саветы. (Лагун імкненца аддае Жылуновічу запіску, але той адмахаеца ў запале прамовы. Нарэшце бярэ, кідае на яе позірк, але не чытае, бо працягвае гаварыць).

...Дык не верце, браты, панам і розным іх падгалоскам! Не верце Беларускай Радзе, якая спрабуе ўсё яшчэ азалець пад пралетарскімі ўдарамі, у той час як яе ёмісары таўкуцца ў прыўленчых капіталістичных урадаў і спрабуюць прадаць вас Антанце! Ганіце як мага далей ад сябе гэтую слова! Верде толькі вашым таварашам бальшавікам і больш нікому... Няхай жыве вольная рабоча-сялянская Савецкая Беларусь у цеснай фэдэрэцыі з Савецкай вольнай Расеяй! (Апладысменты, у часе якіх Жылуновіч зноў кідае позірк на запіску). А зараз, таварышы, слова паэту і народнаму заступніку Фабіяну Шантыру.

Жылуновіч паспешліва накіроўваеца ў бок Сталіна, які здалёк прыслухоўваеца да мітынгу. Па дарозе яшчэ раз ужо больш уважліва чытае запіску.

Ж ы л у н о в і ч: (узнімаючи ўверх запіску): Таварыш Сталін, што гэта значыць?

С т а л і н: А, товариц, Жылунович. Какие ёшчэ проблемы волнуют будушага презідента рэспублікі?

Ж ы л у н о в і ч: Неверагодна. У Смаленску абласная партканфэрэнцыя зьбіраеца абвіяшчаць сябе Першым зъездам кампартыі Беларусі, а потым і стварэнніе рэспублікі!

С т а л і н: Очень правильно действуют смоленские товарищи, революционно.

Ж ы л у н о в і ч: Дык што -ж тады адбудзеца ў Менску?

С т а л і н: В Минску затым состоится прокламированне правительства. Так будет лучше для дела. Слушайте, проект Манифеста о провозглашении БССР готов?

Ж ы л у н о в і ч: (разгублена) Нават зацверджаны Цэнтрбюро сэкций.

С т а л і н: Вот и везите в Смоленск. Там вас встретят как положено. Посланна телеграмма с просьбой тов. Ленина — принять как младших братоў, быть может еще не опытных, но готовых...

Ж ы л у н о в і ч: Ну вось: «малодых братоў», «нявопытных»...

С т а л і н: (нецярпіва) Вы снова витаете в романтических облаках. Но давайте прямо говорить: имеют смоленские товарищи значительный опыт работы в массах, в том числе среди солдат? Делегаты в большинстве представлены из всех белорусских губерний? Всё этого отрицать не сможете. Ну, а от ваших, московских белорусов имеются, скажите?

Ж ы л у н о в і ч: Двух таварышаў мы паслалі.

С т а л і н: Вот видите. Второй вопрос. Облисполком является родоначальником Совет власти в Западных губерниях. Могут ли, товарищ Жилунович, делегаты Шестой областной конференции, имея такое впечатляющее представительство, объявить себя партийным съездом республики? Да, ответим мы, могут.

Ж ы л у н о в і ч: Па-вашаму выходзіць, дык нашая аўяднаная канферэнцыя была наогул заляшнія?

С т а л і н: Вот что значит поддаться стихийным настроениям неформальных, в сущности, группировок. А ведь могли бы и зайти, посоветоваться. Почему излишня? Любое массовое агитмероприятие в таком важном вопросе не повредит, если его направить в правильное русло. Но теперь, с Смоленском в тесном содружестве с более опытными старшими товарищами...

Ж ы л у н о в і ч (узыывающа): Чаму — «старшым», калі, мы па сутнасціравеснікі? Але-ж галоўнае, яны нас і за таварышаў не хочуць лічыць! Паглядзіце хаяць б-што ў газетах сваіх пішуць!

С т а л і н: Это не более как издержки в пылу споров. С товарищами Мясниковым и Кнориным мы договорились, они условия приняли.

Д ы л а (умышвающа): Умовы могуць быць адны: няхай Мясянікоў з сваімі едуць, як і мы, у Менск і там разам склікаем Усебеларускі зьезд Саветаў.

Ж ы л у н о в і ч (да Чарвякова): Што будзе рабіць?

Ч а р в я к о в ў: Урэшце можна і зірнуць, што там, у Смоленску. Выступім там перад камуністамі — людзі-ж свае, зь месц, зразумеюць, дзе праўда.

Ж ы л у н о в і ч (Сталіну): Калі толькі ўсё будзе на парытэтных пачатках. А не—едзем адтуды у Менск.

С т а л і н: Вот и договорились. Думаю трудящиеся белорусы еще памятник вам поставят на центральной площади Минска. Счастливого пути. (Бярэцца за тэлефон). Товариши Мясниковы? Как у вас? Уже выступили с докладом? Наша линия проходит? Очень хорошо. Так белорусы к вам едут. Примите, как младших братьев. Манифест? Безуэт. Просим немедленно сообщить день прокламирования. Поняли меня? (Разъітальнана і неяярпіліва махае рукой белорусам. Тыя выходзяць у дзвіверы, за якімі шум станцыі!).

Д з я ж у р ы: Поезд на Смоленск! Смоленск!

Жылунович і яго спадарожнікі рассаджваюцца на вагонных лаўках.

Н я б і т ы (да Бывалага): Эх, здаецца, упускае сваю зорку Зыміцер Жылуновіч!

Б ы в а л ы: Ён пааступіў як дысыплінаваны партыец. А зорка — гэта нешта з авантурнага рамана. У гісторыі дзейнічала клясавая неабходнасць.

Н я б і т ы: А мене здаецца: тут хіснуўся Жылуновіч, падвяла яго наша беларуская мяккацеласць. Вось калі ён быў на вышыні: абвясьціўшы на ўесь цэлы сьвет у «Дзяяльніці»: «Беларусы — дадому!» Тады й яго ўласная Дзяяньніца ўышла. Падумайце: абраны страшнай Цэнтральнага бюро аўяднаных сэкцый камуністаў-беларусаў. Ды каб ён не паслухаў Сталіна, а адразу — у Менск, яго арганізацыямага — б у момант разгарнуцца ў рэспубліканскую.

Б ы в л ы: У выпадку, калі-б зацвердзілі ў Москве.

Н я б і т ы: Тады навошта было абвяшчаць, што Беларусі даручаеца суверэннасць? Вось дзе пачатак адміністратыўна-каманднай систэмы, а не ў канцы дванаццатых.

Б ы в а л ы: У смалян пазыцыі былі мацнайшыя.

Н я б і т ы: (іранічна) Вядома... Калі глядзець на з пункту ісъціны, а вачыма тых, хто стаяў за Сталіным. Ведаеце, што за шэсць пунктаў аб утварэнні БССР ён падпісаў ўзь Мясяніковым?

Б ы в а л ы: Цікавіўся.

Н я б і т ы: Я здагадваўся. Вельмі-ж старанна вя абыходзлі гэты момант у сваіх артыкулах. Слухайце! Дамаўляцца аб сувэрэннасці рэспублікі і ў той-жа час пунктам шостым, канчатковым, упісаць: Правы Цэнтрабюро і аддзелаў Ураду рэспублікі застаўца ранейшымі. Нармальна?

Б ы в а л ы: Цяжкі для справы ўмацаваныня савецкай улады час патрабаваў жалезнай канцэнтрацыі ўлады ў рэвалюцыйным цэнтры.

Н я б і т ы: Вось і даканцэнтраваліся да трыцаць сёмага.. А чаго варты чацвёрты пункт пагаднення! Адной толькі цешу сябе думкай: раптам Жылуновіч меркаваў яшчэ, што ўсё-ж у рашаочы момант акажацца хітрэйшы за Сталіна.

К і р э й: А ну ціха там! Спыніць мітынг!

Смаленскі вакзал. З вакзальных дэльніц выходзяць Жылуновіч, Чарвякоў, Дыла, Лагун. Зъяўляючыся прадаўцы газет. Выкryваючы наперабой:

—Экстрэнны выпуск! Чытайте бальшавіцкую «Звязду»! Шостая абласная партканферэнцыя абвяшчае сябе Першым звяздам Кампартыі бальшавікоў беларусі!

Ж ы л у н о в і ч (да прадаўца): Дай мне! (Праглядае газету. Яго спадарожнікі таксама).

Д ы л а: Вось то да-а...Мы, здаецца, зъявіліся, калі гасціям гаспадары шапкі падаюць. Рэспубліка абвешчана, віншую таварышы!

Ч а р в я к о ў (разгублены): Сытуацыя... Пакуль, значыць, мы ў Маскве мітынгавалі, у Смаленску справу рабілі.

На сцене зъяўляючыся ўсе ўдзельнікі Смаленскай аблпартканферэнцыі. Жылуновіч раушчым крокам падыходзіць да стала, стоячы за якім Мясынікоў аб нечым упаўголаса раіца з Кноўрынам.

Ж ы л у н о в і ч: Таварыш Мясынікоў?

М я с ы н і к о ў: А-а товарищ Жилунович... А мы ждали—ждали. Ну вот, главное все же свершилось.

Падыходзіць Рэйнгольд.

Р э й н г о л ь д: А, браты-беларусы... (Паціскае руку) Мы чакалі, чакалі...

К н о р ы н: Товарищи, конечно, хотят ознакомиться с постановлением съезда. Прощу за мной...

М я с ы н і к о ў: Внимание! Товарищи, избранные в Центральное бюро, прошу к столу президиума.

Ж ы л у н о в і ч: (працягвае гаворку, якая да таго вялася з Кноўрынам упаўголаса) Тоё, таварыш Кноўрын, што звязд мяне і Лагуна ўвёў у ваша Цэнтральнае бюро, справу не мяньяе. Крыдыце вы беларусаў і самі не разумееце гэтага, відаць.

К н о р ы н: (Успыхваючы): Я свога мнення никогда не скрывал: эта игра в республику вообще ни к чему. Для укрепления диктатуры пролетариата в международном масштабе требуется интернациональное единение трудящихся, а не мелкие национальные ячейки, которые будут неизбежно плодить сепаратистские настроения, что вы сейчас и демонстрируете. Еще раз советую серьезно пересмотреть свои взгляды и не забивайте людям голову всякой националистической чепухой. Выдумали там, в «Нашай ніве» свой каких-то белорусов, какой-то их особый язык..

К і р э й (раптам пакрыўджана): Выходзіць, таварышок, і мяне нехта выдумаў? Но так размаўляю.

К н о р ы н: Поживете в городе, избавитесь от своего деревенского диалекта. Наберетесь у пролетариата настоящей культуры...

К і р э й: Выходзіць, таварышок, дык гарадзкі жандар быў культурнейшы за мяне?

Бывала, зъявішся ў Менск, а табе гарадавы гэтак культурна па-расейску кажа: «Ты чибо это, неумытая рожа, на господский тротуар прёшь?»

К н о р ы н: Та-ак, явілись сюда с целью учинить провокацию? Кто вас, такого делегировал?

С я м ё н: Да наш ён, наш... Яшчэ не зусім, абцёрся, але наш.

К н о р ы н: Проверим. В Минске, к сожалению, еще имеются националистические настроения и в части пролетарской публики. Сказывается отсутствие крупных промышленных предприятий. Ничего, мы этот недостаток исправим.

Пакідае сцэну. А да Жылуновіча падыходзіць Чарвякоу.

Ч а р в я к о ў: Ніяк не ачамося. Рэспубліка абвешчана! Нават ня верыща, далібог! (съмліацца) БССР... Скользкі марылі — і на табе, гатова!

Ж ы л у н о в і ч: Словам, безъ цябе цябе ажанілі, невядома... — куды маладую павядуць. Ну, што далей? Вось гэта ты чытаў? (Трасе паперкамі) Савецкая губэрнатары зь Віцебска рашуча пратэстуюць супроты «задум» «абласныкоў».

Ч а р в я к о ў: Са смалянамі ў іх даўно згрэзыты.

Ж ы л у н о в і ч: Вось і цяпер заяўляюць: заходы з стварэннем рэспублікі — усяго толькі бюракратычныя гульні смаленскіх «абласныкоў».

Ч а р в я к о ў: Гузоў шчаз будзе, адчуваю.

М я с ы н і к о ў (які ўжо некаторы час сочыць за перамовамі Чарвякова з Жылуновічам): Товариш Жылунович, ваши все на месте? Продолжим тогда работу. (Званіць у школьны званочак) Товарищи, избранных в центрбюро — просим на заседание! Остальных свободны.

За стол усаджваюца Пікель, Іваноў. Кнорын адразу пачынае пісаць пратакол. Мясынкоў на месцы старшыні.

М я с ы н і к о ў: Товарищ Жылунович, что же вы? В президиум...

Жылунович адмоўна махает рукой і садзіцца ў першым радзе ў зале побач з Лагуном, Чарвяковым, Дылам, Сямёном і Кірзям.

М я с ы н і к о ў: Товарищи, продолжаем нашу ответственную работу. Мы все еще находимся под воздействием исторических решений Первого съезда Компартии Белоруссии. Съезд убедительно показал: трудящиеся массы белорусов не желают знать иной власти кроме Советов. Им ненавистна Белорусская Рада и ее народная республика. Трудовой народ противопоставляет ей свою, советскую республику, а нам поручает теперь сформировать свое, рабоче-крестьянское правительство... Но прежде мы должны избрать руководство Центрального Бюро Компартии Республики.

Ж ы л у н о в і ч (узынімаеца): Дазвольце мне. Праланую съярша ў склад Цэнтральнага Бюро, абранаага ў Смаленску, уліць Цэнтральнае Бюро, вылучанае аўяднанай канферэнцыяй беларускіх сэцый пры Расейскай кампартыі бальшавікоў.

У зале ўзынімаецца шумок. «Сябры прэзыдыму таксама перашэлтваюца з жэстамі абурэння.

П і к е л ў (узынімаеца, вымаўляе з акцэнтам прыбалта): Позволите мнэ.

М я с ы н і к о ў (з ахвотай): Пожалуйста, товарищ Пікель.

П і к е л ў: Паскольку на нашэм съездэ такоф фопресс нэ ставилса, шчытайю ехо тэппер неправомэрным.

Ж ы л у н о в і ч (перабываючы): Дамоўленасць у Маскве была, у мяне маецца...

П і к е л ў: Предлахай поэтуму Цэнтраль Бюро, выделенному в Москвіфе самоликвидироваться и фсё, сдати дела настоящему Цэнтральному Бюро.

Л а г у н: Слухайце! Як гэта наша Цэнтральнае Бюро, не атрымаўши нават на тое згоды аўяднанай канферэнцыі, якая яго абраала, ды самаліквідуеца? Дзе-ж тады камуністычная прынцыпівасць і служэжнай масе?

Рэйнгольд: Позвольте мне? Говорю от Минской парторганизации. Слушайте, на съезде же были официальные представители, делегированные московскими коммунистами -белорусами.

Жылуновіч: Іх жа ўсяго два было. Накіравалі іх для сувязі, без поўнамоцтваў для зыліцца.

Рэйнгольд: Так что же теперь, заново съезды собирать? Фактически следует считать: слияние состоялось.

Жылуновіч: Таварыши, заклінаю прайвіць міласэрнасць. Разумею, вы тут ўсе сабраліся інтэрнацыяналісты. У пралетарау, кажуць, айныны няма. Але-ж я таксама пралетар. Дык што рабіць, калі душа мая ўсё яшчэ шчаміць ад ласкі да роднай беларускасці?

Мясынікоў: Нельзя ли все же конкретнее.

Жылуновіч: Канкрэтна праланую: злыццё двух нашых цэнтраў не зьявіца парушэннем правоў вашага звязу, а беларусы-камуністы — пакуль рэальнасць.

Кнорын: Меньшевікі — тоже реальность. Но большевики сказали: или —или.

Жылуновіч: Усё-ж таварыши, не сячыце съпляча. Усё роўна-ж вас будзе большасць, нават пераважная, відаць. Ну дык пакіньце пакуль усё-ж у бальшавізме, часова, кажу, нацыянальныя сэкцыі. Пакуль гэткія, як я, не пераадолеюць у сабе нацыянальны пераходзяць мінуўшчыны.

Кнорын: Товарищи, это совершенно несерьезно и неприемлимо с точки зрения чистоты нашей идеи.

Галасы: Правильно! Призвать к порядку!

...Предлагаю разрешить лишь за пределами республики подобные секции.

Мясынікоў: Согласен. Товарищи, голосуем по порядку поступления предложений. За предложение Жилуновича? Так, один, два... За предложение Пикеля, Иванова, Рэйнгольда? Один, три, восем, десять, Принимается. Теперь сконструируем без затяжек президиум.

Кнорын: Председателем предлагаю товарища Мясникова.

Жылуновіч: Таварыши, таварыши! Таварыш Мясынікоў, прашу перапынак. Я ў такім разе павінен перамовіцца з Москвой.

Пікељ: Никаких переговоров, иначе будет сепаратизм.

Мясынікоў: Объясните, Жилунович, свое поведение.

Жылуновіч: Я авабязаны перамовіцца з Цэнтрбюро сэкцый... А таксама з Наркамнацам. (У прэзыдыюме абурэнье) Без чаго я наогул не змагу заставацца ў складзе вашага Цэнтрбюро.

Пікељ: Нет отдельных переговороф Жилуновича! Из нашего Цэнтрбюро ему права нет тоже выходить.

Жылуновіч: Гэта чаму-ж?

Пікељ: Вашу кандыдатуру выдвинули дэлегаты Московской секции белорусоф-коммунистоф.

Жылуновіч: Я настойваю на неабходнасці перамоваў з сваім Цэнтрбюро і Сталіным.

Мясынікоў: Вот, что товарищ Жилунович.. Если такое дело, можете посоветоваться с товарищами, которые прибыли сюда с вами. Полчаса, не более. Перерывы, товарищи. Далеко не расходиться!

Жылунович падыходзіць да ліхтара. Да яго памкнуліся Лагун, Дыла, Чарвякоў. Каля Мясынікова сабралася свая група.

(Заканчэнне у № 6)

Ды́скас і Блі́зкае

Пачатак
Міхась Белямук

Пасъля таго як Кангрэс прыняў пастанову адносна уцекаючай з Нямеччыны, па якой 250 000 чалавек маглі прыехаць у ЗША, амэрыканскія фэрмеры выкарысталі гэту пастанову, каб прызапасіцца працоўнай сілай. Высылалі яны патрабаванні-ашурансы. Шмат беларускіх сем'яў атрымалі іх і трапілі ў розныя штаты да фэрмераў: Валюкевічы, Гарохі, Дубаневічы, Касперовічы, Кузьміція, Ламакі, Літвінкі, Маталыцкія, Мікулічы, Міраеўскія, Пагуды, Радзюкі, Харытановічы, Шакалюкі, Яраховічы, — усе яны пазней пераехаць у Кліўленд. Жыцьцёвэя ўмовы іх былі прыблізна аднолькавыя. Ад некаторых захаваліся лісты (1950-1951гг.), у якіх яны апісваюць сваё жыцьцё і свае перажыванні.

Тамаш Ламака 9.04.1950 : «Хрыстос уваскрас! Я ня ведаю Вас, але сёньня, сьвяткуючы адзін на хутары, захацеў адазвашаца да каго-небудзь на сваёй мове тут, далёка ад роднага краю. Адрас Ваш я атрымаў ад Вашага знаёмага Мурога Лявона, хацелася-б пазнаёміцца з Вамі бліжэй і час ад часу атрымваць весткі. Я на адзінокім хутары, працуя на фэрме, гаспадар мой жыве ад мяне 12 міляў і прыядзяже сюды час ад часу. Я маю 52 гады, жыву з жонкай і дачкой, хата вельмі халодная, электрычнасць няма. Даглядаю кароваў і сьвінняў, нам вельмі сумна Часамі цэлы тыдзень ня бачым чалавека... Пакуль што ні аб чым не прашу, толькі напішыце, каб пачуць беларускае слова. Калі да Вас напіша Лёня Мурог, прашу пераслаць ягоны адрес.»

У лісьце ад 21 травеня Т.Ламака піша: «Трапіў да фэрмера ў якога жыць вельмі цяжка, але як-бы там ні было, я павінен папрацаваць у назначаным месцы на меней паўгода, каб не папсаваць погляду на беларусаў з боку тых устаноў, якія займаюцца адпраўкай і адсяленьням у Амэрыку. Гаспадар мой ня хоча падаць разліку, а ходзіць тут аб высокасці коштаў пасяленняня. Аднаго разу гаспадар абвесьціў мене, што я, згодна рахунку, вінаваты яму 293 даляры, якія я павінен пакрыць з свайго заробку, атрымоўваючы 50 даляраў на месяц. Калі я папрасіў паказаць ражунак, ён адмовіўся... Вядомая рэч, што я напісаў да «Brethren Servis Center» і мне адпісалі, што я вінаваты 183 даляры. Ен думаў, што я непісьменны і зможа ашукаць непісьменных людзей. Я тым часам бяз цэнта і невдома, што будзе далей, як мае справы будуць палагоджаныя. Я маю моцную натуру, буду старацца сплаціць кошт перасяленняня. Калі сплачу, звязніча да Вас з просьбай дапамагчы пераехаць у Кліўленд». Лявон Харытановіч 11 красавіка 1950 г. пісаў: «Грабаце, што незнамая асоба піша да Вас. Ваш адрас атрымаў на параходзе ад беларуса, зь якім пазнаёміўся. Я маю просьбу, прышліце газэту «Беларускі эмігрант», бо я адзінокі на фэрме. Мая маці і сёстры яшчэ ў Нямеччыне. Маюцца прыехаць, толькі калі? Сувязь зі імі згубілася. Напішыце некалькі слоў, яны будуць мне пацехой».

Дня 22 красавіка Л.Харытановіч пісаў: «Якая радасць, атрымаў Ваш ліст.. Я прыехаў да фэрмера 4 красавіка і працуя ад 5-й раніцы да 9 вечара,

часамі да 11-й ночы. На месяц за маю працу фэрмер плоціць 20 даляраў. Нікога зь беларусаў блізка няма, найбліжэй расейская сям'я, каля 10 міль ад мяне (прыехалі ў мінулы годзе і маюць адведаць мяне ў наступную нядзелю).

Ён-жа 25 красавіка напісаў ліст: «Мая маці і сёстры ўжо прыехалі ў ЗША і мой фэрмер думае іх забраць да сябе, бо хоча мець дармовых працаўнікоў. У мяне ёсьць некалькі пытванняў да Вас. Я прыехаў дзякуючы «Brethren Servis Center» (квакеры), калі-б я задумаў уцякаць адсюль, ці, злапаўшы, не адпраўляюць у Нямеччыну? Я ня ведаю тутэйшых парадаку, ня ведаю, як мне сябры весьці. Ці могу я сплачываць выдаткі за перавоз нас у Амэрыку з Кліўленду, ці мушу працаўваць у фэрмера, пакуль ня сплачыцца кошты перавозу... Калі я фэрмеру сказаў, што маю кузына ў Кліўлендзе і хачу адведаць, ён вельмі занепакоіўся, кричаў і пагражаяў мне».

Паколькі пыталіся аб сплаце кошту перасялення апрача Харытановіча, Дубаневічы, Кузьміцкія, Ламакі я з'явінуўся ў гэтай справе да Дэмара. Ён мне паясьніў, што за перавозку з Эўропы ў ЗША кошты аллачвае дзяржава. Кошты пераезду зь Нью-Ёрку да спонсара — арганізацыя, якой можна беспасрэдна сплачываць з любога месца, неабязвязкова каб фэрмер быў пасрэднікам. Фэрмер ня мае права прымушаць заставацца, калі працаўнік не задаволены і хоча зъяніць працадаўцу. Працаўнік мае права пераехаць у Кліўленд, калі яму ёсьць памяшканье і праца.

Ягонае паясьненне дадало энэргію ў пошуках кватэраў тым, хто выказаў зычэньне пераехаць у Кліўленд. Пайшоў адведаць старога эмігранта, земляка Дубягу. Ён меў два дамы. У адным жыў сам, другі здаваў у арэнду. Дубяга сказаў, што ў пачатку ліпеня будзе вольнае памяшканье з дзвюма спальнямі. Я прапанаваў яму Харытановічаў. Той пагадзіўся ўзяць іх і 2 месяцы ня браць

платы. Тады напісаў Харытановічу ліст, што ў ліпені могуць прыехаць. Ён 25 -га травені пісаў, што «Падлічаю дні, яны зрабіліся даўжэныя, не могу дачакацца таго дня, калі з пекла вылезу, каб сустрэцца з Вамі і пачаць супольна працаўваць у дапамозе нашым людзям, каб сабраць грамаду і залажыць беларускую арганізацыю... і працягваць змаганьне за вызваленіе нашае Бацькаўшчыны. Жыве Беларусь!

У травені прыехаў Кастьюс Калоша, якога я з радасцю сустрэў, бо ведаў яго як шчырага патрыёта, працавітага, ураўнаважанага, на якога можна поўнасцю спакласціся. Я быў упэўнены, калі даручыць яму нейкую працу, ён выканаве яе безадказна. Пакой мой быў невялікі, але дамовіліся, што будзем жыць у ім, каб дзяліцца кожнай весткай, дыскутуваць праblemу дапамогі нашым людзям і паступова збіраць у Кліўлендзе моладзь.

Кастьюс Калоша

Тыдзень пасля прыезду К.Калоши атрымаў ліст ад Хведзі Пагуды. У Нямеччыне ён быў энэргічным скаўтам, заўзятым спартсменам, асабліва любіў футболь, (амэрыканцы называюць футбол сакер). Хведэр быў шчырым. Ня гледзячы, што я быў ад яго на гадоў 6 старэйшы, мы сябравалі. Любое скаўткае

даручэнныне выконваў сумленна і не аднеківаўся. Тон ягонага ліста быў у агульным бадзёры, ён пісаў: «Міхась, чакаю на сынгаль, чакаю і хвалююся, што братву зібраеш, а мяне ня клічаш, няўжо я Табе ня патрэбны? Ты ведаеш маіх бацькоў і іх погляды, я глядзеў на справы інакш. Яны ня вераць, што Беларусь можа быць незалежнай, я веру і гатоў аддаць жыццё за незалежнасць Беларусі. Мы ў міжнародных скаўтскіх спаборніцтвах з заціснутымі зубамі змагаліся й здабывалі першыя месцы. Расейцы і палякі не моглі выстаяць супроты нас, бо мы змагаліся за гонар беларускага скаўтынгу, за гонар нашага народу у нашай Бацькаўшчыне Беларусь... Я чакаю на загад, я гатоў заўтра прыехаць, каб быць разам з Табой.»

Я выслаў ліст Хведару, каб прыязджаў сам, бацькі някай застануцца, пакуль знайдзем памяшканье. Х.Пагуда, калі атрымаў мой ліст, злажкі свае асабістыя рэчы ў рукзак і паехаў. У суботу 23 красавіння застаў Хведзю перад хатай на лавачкы. На запытанье, калі ёй прыехаў, Хведзя пасміхаючыся, пачаў расказваць, што выйшаў на дарогау і пачаў махаць рукой, каб падабралі. Знайшліся добрыя людзі, прывезлы ў Кліўленд. Тады купіў карту горада, расшукаваў маю вуліцу, наглядзеў галоўныя вуліцы, купіў білет на трамвай і «прыблукаваў на месца пастою, каб паказаць, што Хведзя кемлівы скайт.» Мне і Кастую было вельмі прыемна бачыць Хведзю. Мы началі прасіць бабку, каб ён пажыў з намі. Яна пабурчала, але згадзілася.

У гутарках з старой эміграцыяй прыйшоў да высновы, што яны спачуваноць нам, але чауцца бездапаможными. Што ад ашурансаў, то баяцца пярэчыць а.Капанадзі і Баранавай. Аднак, калі мы ў нядзелю пайшлі ў царкву і сказаці, што Хведзя Пагуда шукае кватэру сабе і бацькам, а бацькі паходзяць з былой Віленскай губэрні, яго акружылі віленчуки. Началі распытаць

з якой вёскі. Знайшліся зычлівяя, запрапанавалі кватэрваныне і харчаванье Сп. Сіляўка сказаў, што за тыдняў два ў ягоным доме будзе вольная кватэра, але я неўмэблеваная. Тут-же знайшліся асобы, якія паабязцілі аддаць мэблю: ложкі, матрасы, стол, крэслы, сафу і г.д. Калі ў пачатку ліпеня прыехалі Харытановічі, старая беларуская эміграцыя адгукнулася і прывезла ня толькі мэблі, але фіранкі, посуд на кухню.

Прыкра, але Лявон Харытановіч аказаўся нятым, како чакаў. Ён пісаў, што вучыўся ў інстытуце, і я спадзяваўся сустэрэць патрыёта і грамадзкага працаўніка, але аказалася, што такім ён ня ёсьць. Калі знаходзілася бутылачка—быў сяброўскім, ахвочым да грамадзкага працы. Не было—мянчыўся настрой, погляды. (Але пра ягоную маці і сясьцёр нікто нічога дрэннага ня мог сказаць). Хведзя Пагуда аднойчы заўважыў: «Шкада, што Дуда застаўся ў Нямеччыне. Зьвясыці яго і Харытановіча ды наўгарыца кружэлку іх размовы. Кружэлку для разрадкі кожні купіў-бы і мелі-б гроши на грамадзкія выдаткі.»

А. Апацкі пераслаў ліст А.Дубаневіча з просьбаю, каб дапамог ім пераехаць у Кліўленд. Яны былі ў фэрмера ў штаце Іліной. Апацкі пісаў, што Дубаневіч пазнаў у Нямеччыне. Пасябраўшы ім, але лёс разлучыў. Я пісаў ліст Дубаневічам, каб падрыхтаваліся да пераезду. Па колькі яны не мелі дастатковая грошаў на білеты, я правёў зборку сярод беларусаў Кліўленда, а Апацкі—у Мэнтарты. Гроши выслалі і Дубаневічы: Тацыціна, Аляксандр і дачка Воля, якой было каля 3 гадкоў,— прыехалі да мяне. Бабка спачатку накричала, але калі я і Кастусь сказаці, што аддаём Дубаневічам свой пакой, а самі будзем спаць часова на падлозе ў столовай, прыціхла і прыня

ла Дубаневічай. Яны пражылі пару тыдняў, пакуль не знайшлі ім памяшканья, бо з дзіцем неахвотна бралі на кватэру.

ВІДНІС СЛОВА

«Міжагнёу» Міхася Кавыля

Святлана Анатольева

Вядомаму на эміграцыі паэту Міхасю Кавылю споўнілася 75 гадоў. З гэтай нагоды ў Саўт-Рывэры, дзе жыве паэт, адбыўся ўрачысты вечар, прысьвечаны юбілею і выхаду ў съвет зборніка выбраных твораў «Міжагнёу». Кніга выдадзеная Беларускім інстытутам науکі і мастацтва пад рэдакцыяй Зоры Кіпель і Янкі Запрудніка. Бібліографію твораў Міхася Кавыля і літаратуру пра яго ды ягоную творчасць апрацаўвала Зора Кіпель. Сам аўтар напісаў цікавы аўтабіографічны нарыс «Мой шлях». Прапануем чытачам некалькі штрыхоў да біографіі Міхася Кавыля.

Нарадзіўся Язэп Лешчанка (Міхась Кавыль) 1-га сінёкня 1915 г. ў вёсцы Покаршаў на Случчыне ў звычайнай сялянскай сям'і, дзе шмат дзяцей і мала хлеба. Бацька быў забіты на 1-й сусьвет-

най вайне, а маці сама не магла даць рады з гаспадаркай. Але ня гледзячы на ўсе цяжкасці, таленавіты юнак ў 1930 г. скончыў Грэскую сямігодку і паступіў у Менскі пэдагагічны тэхнікум імя У. Гінатоўскага на пазашкольны аддзел. У тэхнікуме быў літаратурны гуртк, які Міхася пачаў наведваць. Выступалі там вядомыя ўжо тады Максім Лужанін, якога называлі «беларускім Маякоўскім», Сыцялан Ліхадзіёўскі, Лукаш Калюга, Уладзімер Сядура, Сяргей Астрэйка, Францышак Гінтаўт, Сяргей Гайка, Сяргей Русаковіч, Але́сь Кучар і інш. Міхася Кавыль таксама пісаў сугучныя вершы і пасылаў іх у літаратурны дадатак да бабруйскага газеты «Камунар» і «Піянер Беларусі». Пад кожным вершам стаяла: «Сябра літаратурнага згуртування «Маладняк» Язэп Маёў».

Усе гурткоўцы былі летуцэныкамі, неспрэктываванымі ў палітыцы. Яны шчыра верылі ў «свабоду друку» у СССР. Самым неаглаждынным быў Сяргей Астрэйка. Ён напісаў паэму «Бэнгалия», у якой апісаў цяжкое жыццё Бэнгальцаў пад ангельскай акупацыяй. «Аднойчы вечарам Сяржук запрасіў Сядуру, Гушку, Русаковіча, Гайку, Гінтаўту, Кавыля, Калюгу і, папярэдзіўшы, «каб гэта засталося між намі», пра чытаў пазму. Нехта з прысутных зазнаў: «Дык гэта толькі траба замяніць слова «Бэнгалия» на «Беларусь» і...» Пачуціўшы галасы: «Дык праўда...» «Памрэш, а лепей ня скажаш...» На сваю бяду, Астрэйка не запярэчыў.

Акрамя таго, усе гурткоўцы наслілі на штрафелях значкі СВБ (Саюз ваяўнічых

бязбожнікаў). Але Сяргей Астрэйка адночы, пэўна жартуючы, расшыфраваў абрывэатуру СВБ як «Саюз Вызваленія Беларусі». Пры сустрэчы зь сябрамі, якія насілі значок, ён заўсёды паўтараў сваё «вынаходства». Усё гэта была юнацкая гульня ў «дзекабрыстай», за якой пільна сачыла «нядрэмлючае вока» і рабіла «оргыводы». Хутка з імі пазнаёміўся і Міхась Кавыль.

Ён пазнаў, што такое ГПУ, увесень 1932 г. Следчы Браткоўскі, які вёў спраvu, цікавіўся пытаннем «варожых вылазак» былых навучэнцаў тэхнікума Сядуры, Астрэйкі, Калюгі, Русаковіча, Гінтаўта, Гайкі. Ён загадаў Міхасю даведацца аб tym, дзе яны знаходзіліца і прымусіў падпісаць паперы аб «нерагозішчанні». Але хлапец паступіў інакш. Ён у той-жэ дзень папярэдзіў сяброў аб небяспечы, аб чым стала хутка вядома съледчаму. 23 лютага 1933 г. Міхася арыштавалі.

«Чорная дама» Надзея Навіцкая адночы паказала яму на допыце картку, на якой быў адбітак дзяржаўнага гербу Вялікага княства Літоўскага.

«З гіроня» сказала: «Цяпер Ты на будзеш мене болей адбрывацца: «я знаю, не я... Прыйнаваўся, буржуйскі прыхвасыць: «Лагонія твая?.. Мы знайшли ў цябе пад падушкаю... Ня смейся, дурак! Ты на бўш яшчэ, мабыць, пад мушкаю? Кааки, што ты як!»

Я «паздрэвіў» яе зь перамогаю. Ці сон быў, ці яў?.. Адказаў я ёй словамі строгімі: «Лагонія маз...»

Расміялялася: «Цябе мы вылечым Ад уяу, праяў...» Перад съледчай тады нехта велічы. А ня я стаяў.» («Лагонія»)

Абвінавачванье Міхасю вынеслі наступнае: «Удзел у контэррэвалюцыйнай арганізацыі СВБ (Саюз Вызваленія Беларусі) і котэррэвалюцыйная агітацыя». Па справе СВБ 23 лютага 1933 г. разам з ім былі арыштаваныя Калюга, Лужанін, Астрэйка, Русаковіч, Сядура, Гайка, Гінтаўт і шмат іншых. Праз 6 месецяў яны сустрэліся ўсе разам у адной камэры.

Прысуд ім абвесьцілі на карыдоры Хто іх судзіў завочна, застаецца загадай і пісці сяняшні дзень. Міхасю Кавылку далі з гады канцэнтрацыйных лягероў. У этап ехаў разам з Лужанінам, Сядурай Гінтаўтам, Гайкай. Але на Новасібірску СВБ разагнаглі па розных лягерах. Міхасю Кавыль апынуўся на Далёкім Усходзе, на Сяданстраве.

Узімку 1936 г. ён вярнуўся да хаты, але жыць яму там не дазволілі, бо вёска знаходзілася на пагранічы. Потым быў Варонеж, дзе працаваў на заводзе «Камінтэрн», Арол, дзе спрабаваў пайсьці вучыцца ў пэдінтыгут, зноў Варонеж, дзе нейкім цудам удалося ўладкавацца ў школе настаўнікам. Калі немцы прыблізіліся да Варонежу, яго мабілізавалі ў войска, але хутка пад Харкавам іх полк трапіў у палон. Адтуль выратавалі прадстаўнікі беларускіх арганізацый. У сакавіку 1943 г. ён апынуўся ў Менску. Але жыцьцё ў сталіцы было неспакойнае. Хутка давялося ўцякаць.

Пасля доўгіх блуканняў трапіў у Нямеччыну, у беларускі лягер Бакнанг. Там рэдагаваў газэту «Беларускае слова», затым «Беларускую трыбуну». Адтуль паехаў у Амэрыку і ў сакавіку 1950 г. апынуўся ў Саўт-Рывэр. Працаў рабочым у розных кампаніях. У 1980 г. пайшоў на пэнсію. Зьявілася шмат вольнага часу, які ён поўнасцю прысьвяціў літаратурнай творчасці.

Міхась Кавыль працуе ў розных жанрах. Ёсьць ў яго карона санетаў, два вянкі, некалькі пазмаў, алавяданняў, раман, творы драмы і публіцыстыкі. Для усіх яго паэтычных твораў характэрна мілагучнасць і музычнасць. Можа таму, на слова яго вершаў напісаныя столькі песьні. Пралануем вачай уваже адну з іх.

Сыны Беларусі

Словы М. Кавунла
Муз. І. ю. Рымко.

1. О-ни Бе-ла-ру-сі и-х эдра-дзяць да скону Старон-ку см

— джу-глих бра-зі-лі, у кра-і Ва-шынг-то-ка го-ло-

на пля-кцы. Пра вя-лі-кі Са-ка-вік, Усе-на-род-ни ход;

Пра сва-ю Бе-ла-русь Сла-уни свой на-род. Мы си-ни т.э-е.

Припев.

Акінчанне.

Сыны Беларусі
Ня здрадзяць да скону
Старонку сваю.
У джунглях Бразылії,
У краі Вашынгтона
Галосна плющи:

Пра вялікі Сакавік,
Усенародны ход,
Пра сваю Беларусь.
Слаўны свой народ.

Іх песьня, як лава,
Гриміць над зарою
У народных краех
Пра вечную славу
Нязнаных гэроў,
Што ўпалі ў баёх—

За вялікі Сакавік,
Усенародны ход,
За сваю Беларусь,
Слаўны свой народ.

Нясуть тую песьню
Магутныя хвалі.
Хутчэй хай нясуть
Туды, дзе балесные
Душу закавалі,
Заблі красу.

Хай бушуе Сакавік,
Пяранамі бе.
Беларусь, Беларусь,
Мы—сыны твае.

6.XII. 1965

«Ніхто з радзімай Беларусі не прачытае маіх дум...»

Лідзія Савік

*Штрыхі да творчага партрэта Масея Сяднёва**

Ад сына твайго, што не зрадзіл табе
Што зь імём тваім непахісна стаяў, як стаю
Прымі ў тваёй цяжкай, съятой барацьбе
Ад шчырага сэрца прызнанасьць маю...

Беларускае пісьменніцтва замежжа — амаль невядомая для нашай Бацькаўшчыны зямля... Адкрыццём для нашага чытача сталі сёньня вершы, паэмы, раманы Масея Сяднёва — аднаго з найбольш таленавітых прадстаўнікоў беларускай пісьменніцкай эміграцыі. Яго кнігі пазіці «Птушынныя зоры» (1975), «Ачышчэнне агнём» (1985), «А часу больш, чым вечнасць» (1989), раманы «Раман Корзюк» (1985), «І той дзень надыйшоў» (1987) уведены ў адкрыты фонд нашай нацыянальнай бібліятэкі іх легальна ўжо можна прачытаць. Як цяж-

Артыкул кандыдата філалёгічных навук, ст. наукоўская супрацоўніца інстытута літаратуры АН БССР Л. Савік друкуем у скарачэнні

ка ўсьведамляць, што мы наогул былі пазбаўлены магчымасці своечасова пазнаёміцца з лепшымі дасягненнямі творчага, філізофскага, паэтычнага мыслення, зрабіцца сваім духоўным здабыткам, ня кажучы пра харастро роднага слова, якое столькі год гучыць за межамі Бацькаўшчыны!

Упэўненая, творчасць Масея Сяднёва захопіць чытача съявлом простай чалавечнасці, хоце сам паэт сумніваўся: «Ну што каму да твайго слова?... Не патрабуем тонкіх мы тваіх сугуччаў». Праз ўсё, што створана Сяднёвым, праходзіць нязъменины матыў адданасьці і любові да матчынай мовы, роднай зямлі, якая была такай няласкавай да паэта «Як мне цябе, радзіма, не хапала: Якою я згараў журбоў». У творах Масея Сяднёва, напоўненых унутраным эмакцыянальным напалам, шмат аўтабіографічнага, асабістага перажытага, але гэты аўтабіографізм успрымаецца ў шырокім сэнсе, ня толькі як асноўныя вехі жыцьцёвага шляху, а як глыбока мастацкае, эстэтычнае самавыяўленыне духоўнага съвету. Паэт заўсёды больш цэлесны і значны, чым яго біяграфія, таму што ён — гэта цэлі съвет — радасьць і смутак, шчасьце і трагедыя, гармонія і супярэчнасць.

Паэзія і проза Масея Сяднёва раскрываеца глыбей з улікам яго складанага жыцьцёвага лёсу, насычанага

драматычнымі падзеямі. Сялянскі сын з глыбінай Магілёўшчыны, студэнт Менскага Вышэйшага пэдагістытута, таленавіты паэт, вершы якога ў 30-я гады пачалі друкаваць «ЛіМ», «Полымя Рэвалюцыі», «Савецкая Беларусь», «Чырвоная зъмена», «Беларуская работніца і сялянка», альманах «Аднагодкі», узрастую, як і многія нашы паэты, сядр прыгажосяці беларускай прыроды, съвету, што вабіў «адзінствам хараства». Натхнёны мілагучнасьцю роднага слова, ён пачаў «съпяванці хвалу сонцу, вясыне, дажджу і грому». Ягонія вершы былі зауважаны літаратурнай грамадзкасцю, што акрыла мадага паэта, надало яму сілы, творчага імпэнту. Вершы Сяднёва краналі душу чыт'яча адухоўленасцю, нацыянальным калярытам, веданьнем багацьця роднага слова.

Як і многіх іншых пісъменнікаў, праdstаўнікоў таленавітай моладзі, Сяднёва рэпразіравалі ў каstryчніку 1936 г., абвінаваціўшы ў нацдэмаўшчыне ѹ іншых грахох. Пачаліся змрочныя турэмныя дні, допыты, а пазней — цэлыя гады выгнання. Вершы гэтага часу набываюць зусім іншую эмакцыянальную танальнасць, іншыя фарбы ў адрозненініе ад узынёслых лірочных матываў, што пісаліся «на досьвітку». Глыбокія перажыванні раскрываюцца ў формах балюча падкрэсленага кантрасту. Радасць жыцця абрываеца цяжкай рэчайснасцю. Паэт бачыць сваю музы зьвязанымі назад рукамі, ягоны верш «ахрып на цэмэнце ѹ казэмаке», «хруснуў касыцмі».

Някія гледзячы на жорсткую рэчайснасць, у сваім вершы «Сълемадам за песьніяй» пра свою музы паэт гаворыць:

Дармо: хоць бліз ціцы
і пхалі нанач у задуху—
ня выбілі зь яе душы
і песеннага духу.

Ці юна была на Калыме,
ці ў камэрзы вільготнай, цеснай,
ці съмерць была ў юе наўме—
яна была заўсёды песьняй.

Можа за гэты паэтычны дар лёс быў літасціўцы да М. Сяднёва. Прывезены з Калымы ў Менск напярэдадні вайны на паўторнае съледства, ён атрымаў неспадзянную свабоду... дзякуючы вайне. І гэтае вызваленне ён вітаў «сваіх радкоў ліричношым салютам». Лёс Сяднёва, дарэчы, паслужыў жыццёвай асновай для мастацкага ўласаблення лёсу рэпразіраванага сына Зазыбы — Масея, у трэлігіі Івана Чыгрынава.

Гнаны вайной, Сяднёў апяняеца на чужынне. Стан паэта ў гэты момант — раздвоенасць, супярэчлівія пачуцьці, балючыя пытаныні. «Дзвіве души ў маёй души аднай між сабой змагаюча бесперастанкую». Унутраны голас, быццам, староныні: дарадца, прамаўляе слова, якія сам ён баіцца выказаць: «Пазатам Бацькаўшчыне застанешся, хоце на свабоду Бацькаўшчыну прамяніш ты, за вызваленне ейнае загінущу балючыся» («Урывак»). Ці-ж лягчэй стала сэрцу паэта ад таго, што ягоная песьня стала вандроўнай?

Вёрсты шлях мой далёкі пакрыл.
боль у сэрцы майм, што гадамі насліў,
не заіх.

Нібы птушка пярынкі з крылья,
разгубляў я па съвеце самых родных і
дарагіх.

У 1946 г. Сяднёў піша паэму «Мая вайна» (першапачатковая назва «На край съвятла»), пазней «Цень Янкі Купалы», яшчэ пазней трагічную паэму «Мікола Бугроў». Балючыя ўражаныні вайны глушылі напачатку тугу па родных, пакінутай Бацькаўшчыне, але потым матывы смутку, туగі па радзіме пачынаюць прараваца амаль у кожным вершы, жывуць у паэтавай души пастаянна, дзе-б ён ні жыў, пра што-б ні пісаў.

Як адчувае сябе чалавек, які выпаў з гісторыі сваёй краіны? Ён стварае сваю асабістую гісторыю, жыве інтэнсыўным унутраным жыцьцём. У М. Сяднёва гэтая духоўная перапоўненасць знаходзіла выйсьце ў мастацкай творчасці, дзяякоўчыя які лёс яго на чужыне з цягам часу становіўся не такім горкім і цяжкім. Да ўсё-ж паэт востра адчувае сваё адзіноцтва. Слых яго «аглушаны чужою гаворкай», «ночы цвітуць снамі» аб далёкім родным краі. У вершах «Хусынкі», «Сум», «Вечар», «Сон», «Адзіноцтва», «Відзенне Бацькаўшчыны», «Боль», «Сум», «Смерць малітваў» раскрываеца съветадчуваныне чалавека, для якога страта айчыны раўназначна страце ўсяго лепшага ў жыцьці, нават паэтычнага натхнення.

Усе найбольш значнае, што створана Сяднёвым, прысьвеченая Беларусі. Гэта творы, вершы, паэмы, што сабраны ў кнізе «Ачышчэнне агнём». Яны напісаны рукой стала, шмат перажыўшага, перадумайшага чалавека, які і ў сваёй жыцьцёвай уладкаванасці признаецца:

«Калі я гэты бераг і абраў, ня значыць, што забыў я іншы бераг».

Сяднёў неяк пісаў, што адзіным сродкам выяўленення сябе была для яго родная мова. І сапраўды, можа таму выклікае моцнае ўражаныне, пачуцьцё суперажывання лёс лірычнага героя ў творчасці М. Сяднёва, што раскрываеца ён менавіта беларускім словам, якому падуладні самыя разнастайнія адценіні эмацыянальных палітры нацыі.

Цяпер на бацькаўшчыне ўжо марозы
кладуць узор на ранишнім лядку.
Падпаленая восеняя бярозы,
усыцяж гараць на бальшаку.

У полі бацьку я ў падмозе,
гляджу жывёту, бульбны пляк.
І ўсё гляджу чамусьці, як бярозы
гараць на нашым бальшаку.

Я восеняй жыву ў трывозе,
забудуся, да зноў кране:
падпаленая восеняя бярозы,
гараць плякучай ранай у мнене.

Плякучай ранай гараць яго ўспаміны пра маці, пра яе настытомы руکі («Красны», пра бацьку і сясьцёр, родную вёску. «Журботныя ў мяне матывы і згадак шмат пра Беларусь... Макранскія прыпаміна ю нівы і матын на стале абрус» («Пазама «Беларусь»). Усе вершы, прысьвеченая Беларусі, поўніца адным пытаннем: «Нашто-ж, скажы, між Захадам і Ўсходам вачымі сінімі ты прарасла?». У паэзіі Сяднёва, дарэчы, німа ніякіх ідэялагічных напластаванняў, прысьвячэнья нейкім зададзеным тэмам. Паэт Сяднёў ідэйны ў той ступені, як ідэйны М. Багдановіч, які не прыймаў павярхуна-тэндэнцыінай «ідэйнасці», што не бярэ ў разылік узвышаць чалавече ў чалавеку. Сяднёў надзвычайна патрабавальны да сябе, як паэта. Яго ахопліваюць сумненіні, незадаволенасць зробленым:

Я не паэт, калі душы маёй малітваў
ня шэпча ў грозныя часы народ.
Я не паэт, калі рагнуленыя рытмы
ня плавяць абыякавасці лёд.

Я не паэт— ня ўзынёсся я над часам,
наш век не задрамаў у радкох маіх
паэм.

..У вершах Сяднёва, народжаных у «муках творчасці», мы адчуваєм праявы высокай духоўнасці, здольнай глыбока ўзьдзейнічаць на чалавека. Паэта непакоіць, што слова ў наш век перастала «быць словам Божым адкрыція», абясцэнілася, страліе маной, стала страшней за атам. Ён бачыць сваю задачу — «ад пустазельля ніву пратаплоць, каб ажыло нанова слова, як дзеяньне,

як адкрыцьце і плоць». Ён верыць, што час Божага натхнення, час паэта не мінуў, і цепліца ў яго надзей, што «можа ўведаюць яны, чым жыў паэт іх нязнаны».

Грамадзянскае, чалавечасе сумленне паэта глыбока трывожаць супярэчнасці съвету той факт, што «над съветам грэшным, вінаватым запанаваў няумольны атам». Паэт, адмаўляючы гэту пагрозу, піша аб прыгажосці съвету, са шчырым захапленнем апавядзеае аб сваіх вандраньнях, апісвае свою палескую Лёрэлляй, услухоўваеца ў скаргу хваліяў, слухае песыю жаўрука, заўважае, як з «бетону і каменю пачынае вылазіць вясна», захапляеца жаночай прыгажосцю, ён моліць Бога за людзей:

Памілуй або пакараі,
ад скверны нас ачысьці:
Ім не патрабны рай—
зямлю зрабі вячыстай!

Верши апошніх гадоў (кніга «А часу больш, чым вечнасць») — гэта водгульле перажытага жыцця, якое увайшло ў свою восеніскую пару паэта, які хацеў бы:

Кароткія выслоўі з «Масеевай кнігі»

Масей Сяднёў

Хаджу ў парк і заўсёды адтуль што-небудзь прыношу: вобраз, думку, ідэю.

Стаю ў парку, заўважаю — зламілася-б ад моцнага ветру адна верхавіна, каб ня ўмела гнуцца. Гэтак хіба і з чалавекам.

Каб пры канцы шляхоў маіх далёкіх,
што не ўкладающа ні ў вёrstы і ні ў
мілі.
ня помнічы грахоў і крыўдаў лёгкіх,
прыхильныя багі мяне благаславілі.

Ад лірычных вершаў, прысьвечаных роднай Беларусі, філясофскага напалу ў роздумах сталага паэта — да зусім даверлівага, спакойнага тону ў вершах 80-х гадоў — адчуваеца свая, толькі творчай індывідуальнасці М. Сяднёва ўласцівая систэма гармоніі, якая выліваецца ў супладзьзя формы й эмацыянальнага, унутрана-скандэнсаванага, напружанага зъместу.

З гадамі да эмацыянальнасці ў творчасці Сяднёва дадалося рацыянальна-аналітычнае, філясофскае асэнсаваныя рэчаіснасці, душы чалавека. Верши Сяднёва — гэта вэласныя творы, якім уласціва завершанасць адлюстраванай у іх карціны жыцця, што трymаеца на канфліктнасці пачуццяў, руху думак, завостранасці перажывання.

Думаў над паэзіяй, у прыватнасці, над беларускай, і нечакана, як нейкая формула, высьвецілася думка: у мудрагельстве няма і на можа быць пазії.

Святлана Белая

«Шмат у нашым жыцьці ёсьць дарог...»

Жар трymаўся без малага чатыры месяцы. Максім амаль не ўставаў. Ніхто акрамя хатніх і лекара не наведаў хворага. А ўначы да яго зноў прыходзілі маці, Вадзім. Аднекуль здалёк ляцела ў срэбранай збрui Старадаўняя Літоўская Пагоняя... Прыходзіў дзень. Сонца заглядала ў яго пакой і начыння цені-прывыды зынікалі. Максім купаўся ў пышчотных сонечных праменях, і на нейкі момант сілы вярталіся да яго. Тады ён даставаў схаваны ад бацькі алавік і пачынаў пісаць. Максім працаўваў над кнігай і вельмі хацеў пасыпець скончыць яе. Ён пісаў пакуль хапала сілаў. Потым зноў упадаў у забыццё. Начыння жахі чарагаваліся зь цеплынёй сонца, блакітам неба, з надзеяй на папраўку. І вера перамагла. Трызьненіні адступалі. Яны зьяўляліся ўсё раздзеі.

Пачало прыходзіць узбуджэнне. І як ніколі раней — жаданье працаўца. Максім пісаў ужо адкрыта, не хаваючыся ад бацькі, які, як і лекар, забараніў яму пісаць. Ён зразумеў, што толькі вершы выратаюць яго. Бо,

.Няма горш бяды,
Як рыдаць ні з чаго,—
Без надзеі і нуды,
У мяне шмат бяды.

Гэтыя слова Вэрлена часта прыходзілі яму на памяць у час хваробы. Нарэшце, яна адступіла.

...Раніцай Максім прачнуўся і адчуў такі прыліў сіл, што ўстаў з ложка. Праз акно ўбачыў край узыходзячага сонца. Зямля пералівалася ўсімі колерамі і весяліла душу. Тады ён узяў пяро і пачаў пісаць у рэдакцыю «Нашай нівы».

«Дабрыдзень!

Вось ужо колькі дзён, як у мяне жару няма. На што я хварэў, чорт яго ведае, але думаюць, што на власпаленне лёгкіх; два разы рабілі бактэрыялягічны агляд харкавіны ды адзін раз крываі, і кажуць, быццам нічога не знайшлі. Устаўаць з ложка дасюль яшчэ няможна. Бацька атрымаў ад банка падмогу на лячэнне, так што я напэўнё летам куды-небудзь паеду.

Украінцы дасюль не заплацілі мне за пераклад зь беларускага на расейскі. Напісаў ім, каб яны выслалі гроши да Вас. Ці атрымалі? Гэта на зборнічак.

Карэктuru пасылайце мне на квартуру, а не на ліцэй, бо адтуль я цяпер нічога атрымліваць ня здолею.

Максім.

27/ІУ 1913 р.

P.S. Пасылаў Коршу на 70-цілецце павіншаваныя па-беларуску (звычайна, ад свайго імені). Ці пасылалі Вы?»

Максім скончыў і задумаўся. Бачыў праз акно, як пайшоў на працу бацька. Потым цёкта Шура з дзэцьмі пакрохолі на Мышны двор за прадуктамі. Дзень быў надзвычайны, сонечны блакіт неба клікаў

да сябе. І тады ён ня вытрымаў. Максім ведаў, што гэта вар'яцтва, але інакш ня мог. За 4 месяцы хваробы без паветра, горада, сяброў ён настолькі засумаваў, што ня мог больш ўседзіць у хаце.

Выйшаў на надворак. Удыхнуў у поўную грудзь свежага ветрыка, што прыемна дзымуў ў твар, і адчуў, як з вачэй пакаціліся сълёзы. «Ці-ж не мінулае маленства, згадаўшыся, і ўсхвалявала ...грудзі, выціснула сълёзы з вачэй? Можа і яно. А мо тое чыстае, мяккае паветра, што ціха шчакатала хілья лёгкія, забіраючыся ў самыя далёкія, ужо адвыкшыя дыхаць, куткі; тая ўсё напаўняючая съветласць, каторая п'яніла вочы; тая бяскрайная хвала ясных калёраў і зыкаў, што лілася празь яго істэрычную душу, уздымала яе і з салодкім болем пракранывалася да чуткіх паслья хваробы нэрвай? Хто скажа? Невядома з чаго, але перапоўнілася душа яго, і чуцьцё, усплюснуўшы за край, вылілася праз сълёзы.» («Вясной» М.Багдановіч) Божа мой, як добра! Сонца, неба, трава, птушкі—хацелася съпявца ад радасці. Не, ён ня пойдзе зараз у сваю камору...

Максім крочнуч па вясенняй зямлі, «успаёнай растануўшым снегам, поўнай жыцьцёвых сокаў, каторыя так і выпіраплі зь яе, наліваючы кожную гібкую галіну, кожныя ярка-зялёны съцебель». Ён ішоў да былога Спаса—Праабражэнскага манастыра.

Гэта было, мабыць, самае прыгожае месца ў Яраслаўлі. Магутныя съцены абрамлялі белакаменныя вежы, на якіх некалі разміщаліся вартавыя вышки, прыгожую съвятыню браму. За ёю ўзынімаліся саборы. Іх залатыя купалы зязлі на сонцы, быццам шаломы магутных воінаў, што сталі на герайчнай заставе. І над усімі імі ўзвышалася званіца

Званіца Спаса-Праабражэнскага манастыра

Максім заўважыў яе у першы-ж дзень прыезду ў Яраслаўль. Потым ён напісаў у сваім апавяданні «Шаман»: «На высокім, змрочным берагу чорным зломам падымалася званіца». Такой яна прадстала яму ўпершыню. Зараз-жа званіца іншая. Белакаменная, высокая, урачыстая. Сонца адбівецца ў яе званах, у іх мілагучных галасах, што зъберагаюць згадкі манастыра.

Адзін з паважанейшых Максімам настаўнікаў Яраслаўскай гімазіі—Парфірый Мізінаў—расказваў, што манастыр, які з 1787 года пераўтварыўся у рэзыдэнцыю Яраслаўскіх архіяпіскапаў, быў заснаваны ў канцы XII стагодзьдзя. Доўгі час ён быў адным з буйнейшых ў Маскоўскай дзяржаве. Тут захоўваліся зброя, дзяржаўная казна і дзяржаўныя тайны. У манастырь ссылаўся апальныя вольнадумцы і няўрыйсьлівия праўдашукальнікі. Потым, калі ў канцы ХІІІ стагодзьдзя пабудавалі каменныя съцены і

вежы, манастыр стаў захоўваць і дзяржаўных асобаў. Нават Іван Грозны хаваўся тут, калі ў 1517 годзе войска крымскага хана Гірэя падышло да Масквы.

Але самыя вялікія таямніцы тайла манастырская рызвініца, у якой ва ўсе часы захоўваліся старадрукі. У ёй і знайшоў яраслаўскі памешчык, дасьледчык расейскіх старажытнасцей граф Мусін-Пушкін зборнік са «Словам аб палку Ігараўым». У 1792 годзе (а па некаторым крыніцам у 1795 г.) ён набыў яго ў архімандрита манастыра Іоіля Быкоўскага. А ў 1800 годзе апублікаваў тэкст і пераклад «Слова».

Максім яшчэ ў дзяцінстве пазнаёміўся з гэтым помнікам славянскай культуры. То была адна зь першых кніжак са мастойнай ім прачытанай. Гераічны эпас надоўга запаў у яго ўражліву душу. Асабліва запомніліся два паданні. Адно пра князя Ізяслава, які «пазваніў мячамі аб шаломы літоўскія ... а сам, ізрублены, пад чырвонымі шчытамі, на крывавай траве, усхапіў на гэтае ложка славу і прамовіў: «Дружыну тваю, княжа, скрыдылі птахі прыадзелі і зьвяры кроў палізалі».

У другой казы-песьні апавядалаася пра князя Ўсяслава, што «атварыў вароты Ноўгарада, расшиб славу Яраслававу і датаркнуўся кап'ем да залатога трону Кіеўскага». Ужо потым, у яраслаўскай гімназіі, рыхтуючыся да рэферату для літаратурнага гуртка, Максім захапіўся вобразамі і параўнаннямі, якія сустрэў у «Слове». Яго, безумоўна, пісаў сам народ. «Толькі народ,—разважаў Максім,—усім думкамі, усім рухам жыцця сваго прыкуты да хлебаробства, мог апісаць бітву ў такіх словаах: «На Нямізе (рацэ) снапы сцелеюць галавамі, малоцяць цапамі харалужнымі, на таку

жыццёві кладуць, веюць душу ад цела. Ня-
мігі крывавыя берагі не збожжам былі па-
сеяны—пасенія касцячымі рускіх сыноў».

Настаўнік Мізінаў, вядомы яраслаўскім калекцыянерам рукапісай і старожытных кніг (у яго бібліятэцы налічвалася больш за пайтары тысячы рэдкіх экзэмпляраў), аднойчы павёў сваіх гімназыстаў у рызыкінуцьцю былога манастыра. Максім быў у захапленні ад той экспкурсіі. Нарэшце, ён глытнуў «як сіняваты дым нявідзімых кадзіл» прыгожы, лёгкі пыл старадрукаву, адчуў захаваўшыся пах манастырскага жыцця. «Тут ціша, тут спакой, —ні шуму, ні кlapot». Тут цяжкія паслышы, пакрытыя няжорсткай бурай кожай. Некалі тут шла нетаропкая праца. Летапісец, годны веры сведак, пісаў «...Што тут чынілася ў даунія гады, Што думалі, аб чым спрачаліся тады, за што змагаліся, як барапілі веру...»

А яшчэ Максім вынес з манастыра для сябе адну загадку. Мізінаў сказаў, што Быкоўскі паходзіў аднуку з заходу Рaseйскай дзяржавы. Усе кнігі, якія набыў у яго Мусін-Пушкін, ён прынес з сабой. Заходніяй часткай Pacei у тых часах магла быць толькі Беларусь. Выходзіла, Быкоўскі, «душой стаміўшися ў жыццёвых цяжкіх бурах», прыйшоў канчаць свой век у манастырскіх мурас Спаса-Праабражэнскага манастыра менавіта зь Беларусі.. І «Слова» тады ён прынёс адтуль. Значыць... значыць, «Слова аб палку Ігараўым» доўгі час знаходзілася на Максімавай Бацькаўшчыне. А можа і напісаныя яно было там?

Гэтая думка доўгі час непакоіла Максіма. І, бывшы можа, пад яе уражаннем ён аднойчы ўзяў чысты аркуш і напісаў песьню пра князя Ізяслава.

Ізяслав, сын Васількоў,

Даўнімі часамі

Аб літоўскія шаломы

Пазваніў мячамі;

Аднія славу ў сваго

Дзеда, у Ўсяслава,
І улёгся нерухома
На траве крывавай
Пад чырвонымі сваімі
Роднымі шытамі,
Увесі ісьсечаны, ізьбыты
Ворагаў мячамі.
Усхапіў ён тую славу
І прад смерцю кажа:
«Скрыдыны птах тваю дружыну
Прыадзелі, княжа,
І звярьбы кроуб палізлі...»
У бай крывавым
Не было ні Ўсялавода,
Ані Брачыслава,
Ураніў самотна зь цела
Ён душу удалую
Цераз пашерку на шыі,
Цераз залатую.
Засмуцілася вясёласць,
Песьні замаўкаюць,
І жалобна, сумна трубы
У Гародні граюць.

Максім прыгадаў гэта, ідуучы па наберажнай Волгі. Трава мяккая паддавалася пад ногамі. «Незылічонкі, інвідзімы воку дзірачкамі дыхалі маладыя, шчэ не запыленыя лісцікі дзярэўяў, а пад імі на зямлі былі кінуты лахмоцыці ценяў, хаваўшыя, чыстае золата, каторае ясна блішчэла прараз кожную іх дзіру». Зязялі купалы сабораў, адбівалі час званы манастыра. Каля Сямёнаўскага спуску ён звярнуў улева. То быў яго любімы маршрут: ад Спасаўскага манастыра да гімназіі.

3-і будынак Яраслаўскай мужчынскай гімназіі

Съветлы трохпавярховы будынак мужчынскай гімназіі вылучаўся ад іншых на Сямёнаўскім пляцы бездакорнасцю клясічных формаў. Але наейкім холадам цягнула ад яго мураваных сцен. Такім стылем быў ён і ў сярэдзіне. Строгі распарадак, зубрэнне і ніякага вальнадумства.

Калі Максім ужо скончыў гімназію, у адным з нумароў яраслаўскай газэты «Голос» ён прачытаў правила паводзінай вучняў, выкладзенія дырэктарам вучылішчаў Яраслаўскай губэрні ў 1835 г. У іх значылася, што навучэнцы павінны заўсёды мець страх божы. Кніг, якія не належалі да выкладаемых навук, зусім не чытаць. А тыя, што датычыліся сівяшчннага пісання — толькі пасъля пісьмовага дазволу інспектара. Вечарам у адным месцы вучням не дазвалялася сходзіцца ні пад якой падставай, нават для сумеснай падрыхтоўкі заняткаў. Каб выйсці за горад, у лес, патрабаваўся асаабісты дазвол дырэктара. На щасціце, у гады вучобы Максіма тыя парадкі адмянілі. Гімназія вярнулася да тых прагрэсіўных асноў, якія зкладваліся ў першыя гады яе існавання.

А заснавальнікамі былі прафэсары Маскоўскага ўніверсітэта. Менавіта яны адабралі ў жніўні 1805 года на экзаменах 50 самых падрыхтаваных юнакоў. Выкладчыкаў падбіralі таксама старанна. Гэта былі людзі перадавых поглядаў. Таму нядзіўным было тое, што на лекцыях гаворка ішла ня толькі аб навуковых законах і адкрыццях, але выказваліся погляды на літаратуру, тэатральныя пастаноўкі Яраслаўскага тэатра і, нават, на парадкі, якія існавалі ў царскай Расеі. Якраз гэта і не спадабалася імператару Аляксандру I, які ў 1823 годзе наведаў гімназію. Ён застаўся незадаволены станам справаў, а б'ым і

паведаміў дырэктару й інспэктару гімназіі. Тыя, перапужаныя, пачалі выпраўляць становішча. Адразу паменышлася колькасць гадзінаў, адведзеных на вывучэнне матэматыкі, фізыкі, гісторыі. Палітычную эканомію наогул выключылі з праграмы. А вось часу на старажытна-клясычныя мовы, наадворт, павялічылі. Амаль кожны дзень у раскладзе занятакаў стаялі латынь або грэчaskі. Потым да іх далучылі і царкоўнаславянскую мову. А тут без зурбэння ніяк не абыйсьціся. Прасякнутая вернаподаннікамі духам, гімназія згубіла свой прагрэсіўныя характеристар, што спадабалася імпэратору Мікалаю, які праз восем гадоў паслья свайго папярэдніка, наведаў яе. Ён пабачыў строгасць, паслухмянства, беспярэчнае выкананыне загадаў выкладчыкаў і дырэктара. Усё як і належала быць узорнай гімназіі яго імпэраторскай съветасці. У выніку гэтага прыезду гімназія хутка набыла новы статут. Ён стаў больш вышэйшим. Разам з ім зъмяніўся і тэрмін навучанья. Ужо не чатыры, а восем гадоў пакутвалі вучні. Адзінае, што давала гімназія, дык гэта права паступлення ва ўсе ўнівэрсytеты Расейскай імперыі.

Але, як кажуць, час лепшы лекар. Хутка наказы імпэратарап забылі, і гімназія стала самай звычайнай: зь не-паслухмяннымі, але кемлівымі вучнямі і добрымі, ўсё разумеочымі выкладчыкамі. І адразу гімназія набыла славу. Сапрауды, ёй было чым ганарыцца. У 1832—1837 гг. тут займаўся вядомы расейскі паэт Мікалай Някрасаў. У 1881—1890— славуты опэрны сцяпавак Леанід Собінаў. Атрымалася, што вучыліся яны ў розных будынках гімназіі. У Яраслаўлі іх так і называлі: някрасаўскі і собінаўскі.

Максіму Багдановічу давялося хадзіць у трэці, новы будынак гімназіі. Яго збудавалі на сродкі земства ў 1901 годзе. Калі Максім упершыню ўвайшоў у яго, ні ён сам, ніхто наогул нават і не здагадваліся, што гэты русавалосы з блакітнымі вачымі хлапец, вельмі съцілы і сарамлівы ў прысутнасці незнаемых людзей, будзе гонарам і легендай трэцяй гімназіі. Што праз 48 гадоў на яе будынку зьявіцца мемарыяльная дошка:

• ЗДЕСЬ В БЫВШЕЙ •
МУЖСКОЙ ГИМНАЗИИ.
В 1908 - 1911 ГОДАХ
УЧИЛСЯ ИЗВЕСТНЫЙ
БЕЛАРУССКИЙ ПОЭТ
МАКСИМ
БОГДАНОВИЧ.

Максіму гімназія падабалася перш за ўсё сваім настаўнікамі. Асабліва запалі ў душу два выкладчыкі: Уладзімір Белавусаў, клясны настаўнік і латыніст і Парфірый Мізінаў, кіраўнік літаратурнага гуртка і гімназысцкага тэатру, славіст, гісторык і географ.

Уладзімір Белавусаў ведаў некалькі моваў, цікавіўся літаратурай і мас-такімі перакладамі. Цудоўны меў ён і характеристар. То бы вельмі добры, чулы чалавек. Трохі летуценынік, узвышаная натура, якому чорная рэчаіснасць не давала перадыху. Свае сумныя думкі ён спрабаваў скаваць у віне. Але, нават ведаючы гэту слабінку настаўніка, вучні паважалі яго. Складаны вурок латыні ён пераўтвараў у цікавы аповяд. Настаўнік мог адказаць на любое пытанье па літаратуры і мовазнаўству. Акрамя таго ніколі ня ставіў дрэнных адзнак (а гэта так любяць вучні)! Калі Белавусаў даведаўся, што Максім піша

верши і наогул займаеца літаратурай, ён парадай яму больш углыблённа вывучаць грэчаскую, італьянскую і французскую мовы. А потым, убачыўшы зацікаўленасць Максіма, стаў кіраваць яго заняткамі. Настаўнік увесі час паутараў, што літаратуру лепш ведаць у арыгіналах, чым у перакладах. Максім, пад яго ўплывам, настолькі захапіўся мовамі, што пачаў перакладаць на беларускую мову Гэйне, Вэрлена, Гарцыя, Вэрхарна. Ён марыў вывучыць акрамя заходнеўрапейскіх ўсе славянскія мовы. «Беларусы павінны быць знаёмы з мовамі славянскіх народоў. І беларусам гэтае ляччэй даецца», — лічыў ён. У свабодны ад занятку час ён чытаў Евангельле й яго пераклады. Так займаўся чэшскай і сербскай мовамі. Пазней, калі ўжо скончыў гімназію думаў вывучыць польскую. У адным зь лістоў у рэдакцыю «Нашай нівы» ён папрасіў, каб яму выслалі кнігу Васілеўскага «Літва і Беларусь», а таксама польска-расейскі слоўнік. «Па Васілеўскаму я і хачу вучыцца. Маю надзею, што за лета здолею-такі яго прачыцца», — пісаў Максім сваим сябрам.

Другім настаўнікам, які аказаў на Максіма моцны ўплыв, быў Парфірый Мізінаў. Калісці ён сам вучыўся ў Яраслаўскай мужчынскай гімназіі ѹсе «радасці» яе жыхця пазнаў на сабе. Пасля заканчэння гімназіі з залатым медалём, ён паступіў у Маскоўскі ўніверсітэт на гісторыка-філалёгічны факультэт. А калі скончыў яго, пайшоў працаўца настаўнікам у тую-ж Яраслаўскую мужчынскую гімназію. Пэўна, што праца не магла задаволіць гэтага адукаванага чалавека з надзвичай широкім колаглядам. Дванаццаць гадоў ён чытаў публічныя лекцыі пад агульнай назвай «Гісторыя і паззія»: «Пушкін, як

гістарычны бэлэтрыст», «Рускія за мяжой у ХІІІ стагодзьдзі», «І.А.Ганчароў і яго галоўныя творы», «Пушкін—сын стагодзьдзя». Потым гэтыя гістарычна-літаратурныя лекцыі-нарысы ўвайшлі ў яго зборнік аб паззіі. Другой навуковай працай стала кніга «Зь мінулага Яраслаўскай мужчынскай гімназіі», якую ён напісаў на падставе сваіх архіўных знаходак.

Максім быў у захапленыні ад Парфірыя Мізіна, свайго старэйшага сябра і дарадчыка. На яго вуроках не патрабавалася зубрыць. Не бяздумнае завуцаванне сыпісу імёнаў і прозвішчаў, лічбаў і падзей падтрабаваў ён ад сваіх вучняў, а стройнае ўяўленыне аб законах гістарычнага разъвіцця народу і дзяржавы, аб іх узаемных упłyвах. Падабалася і тое, што Мізінаў ніколі не хаваў сваіх дэмакратычных поглядаў. Калі хто-небудзь зь гімназыстаў пачынаў па падручніку хваліць манаархічны лад, ён заўсёды стараўся перавесці гэтае выступленыне ў іншы кірунак. Безумоўна, такому чалавеку дырэкцыя гімназіі шмат у чым перашкоджала. Неаднечы яна выказвала сваё незадаволеныне літаратурнымі гурткомі старшаклясынікаў. На яго пасяджэннях разглядаліся пытаныні клясічнай літаратуры, абміркоўвалася новая паззія, сучасныя літаратурныя плыні.

Максім наведаваў гурток пастаянна. Часам чытаў рэфераты Ня гледзячы на тое, што ён прысьвяціў сябе вывучэнню беларусіцы, па многіх пытанынях расейскай літаратуры ён быў больш дасведчаны, чым даўнія аматары турка. Яго даклады заўсёды зьдзіўлялі слухачоў сваёй глыбінёй, трапнасцю назіранніяў. Максім знаёміў гурткоўцаў з апошнімі павевамі ў літаратуры. Выказваў свой погляд на прыгажосьць твораў, мастац-

кае майстэрства Талстога, Пушкіна, Лермантава. Думкі яго былі даволі съмелья, часам рызыкоўныя. Максім наогул любіў спрачацаца. Прычым атрымоўвалася ў яго гэта вельмі эмаксыяналычна. Ён размахваў рукамі, жэстыкуліраваў, гарачыўся.

Адна спрэчка разгэрадлілася на гуртку з-за Лермантава. Мізінаў чамусыці не ўспрымаў яго паэзію сур'ёзна і лічыў, што сумныя вобразы лермантаўскіх вершаў — гэта даніна модзе. Такое меркаванье склалася ў яго паслья знаёмства з успамінамі нейкай сучасніцы паэта, якая не пашкадавала чорных фарбаў, апісваючы асабістасе жыцьцё Лермантава. Максім-жа лічыў, што вартасць паэта вызначаецца не наяўнасцю ўспамінаў, якія да таго-ж вызываюць сумненны, а тым, якую спадчыну пакінуў ён нащадкам. Бо, ня глядзячы на кароткае жыцьцё, дараўваше лёсам, Лермантаў напісаў па-сапраўднаму цудоўныя творы. У іх багата такога, што зрабілася радасць жыцьця для многіх людзей. І таму яны з пачуцьцем жывой уздзячнасці ўспамінаюць гэтага геніяльнага, але адзінокага, на самога сябе пакінутага чалавека.

Лермантаў быў, як месяц, адзінокі. Гэта Максім адчуваў сэрцам. Адноічы, пры гартаныні томіка вершаў, яго ўразіла рэдкасная, амаль непарушаемая аднароднасць лермантаўскіх эпітэтаў. Амаль у кожным вершы ён знаходзіў «халодны розум», «магільную цемру», «злобы атруту», «крыдавую клятву», «адскія сълёзы». Максім прыглядаўся да яго тропаў, эпітэтаў і раптам яму пачало здавацца, што ўся кнішка напоўнена толькі імі. Пад уражаннем нечаканага адкрыцця ён пачаў праглядаць тамы акадэмічных выданняў. І перад ім зноў пачалі праходзіць дўгім ланцужком знаёмымі вобразы: «лёсавыя буры», «нябё-

сная гарачыня», «халодны погляд», «сардечная атрута», «атрута пакут». Ён адчуў, што сумныя вобразы напаўняюць усю спадчыну паэта. Максім бачыў, як білася адзінокая душа Лермантава ў коле розных хваляваньняў, якія ператварылі ягоную творчасць у нейкі «паўтор пройдзенага». Якім вялікім было адзінцтва Лермантава і наколькі моцныя яе уплыў, што нават вялікая сіла таленіта ня здолела зламіць яе.

Як Макісім размей паста! Яму, таксама рана асірацеламу, пачуцьцё адзіноты добра вядома. Асабліва ўзмацнялася яно, калі ён хварэў і нікуды не выходзіў. Кола падзея тады звужалася і дзень казаўся доўгім-доўгім. Адчувалася, як сумным натоўпам праходзіць у яго галаве надакучлівыя вобразы, круцяцца неадчэпныя, ужо тысячу разоў перадуманыя думкі. Яны прыходзілі ўчора. І зноў прыйдуць заўтра. Максім не аднойчы разважаў, што патрэбна, каб даць імпульс такому застыламу жыцьцю? Шукаць новыя сродкі для прымяненія сваёй сілы. Абагаціць жыцьцё съежымі ўражаннямі? Але гэтага якраз і няма ў адзінокага чалавека. І таму вяртаеца ён ужо на знаёмымі шляхі, узвімаецаца ў неба на аблокі сваіх летуценняў. Думае, марыць аб тым-же, што і раней. Нарастае ў яго душы сум, які гняце яго і не дапамагаюць тады нават любімая книгі, музыка, творы мастацтва. Тады патрэбна толькі жывая, чулая душа. Але ў Максіма такога чалавека, хто-б мог разывець яго жахлівы сум адзіноты, цёмныя хмары змрохных дум, ужо не было. Памерлі маці і Вадзім, разышліся кожны сваёй дарогай гіmnазысцкія сябры, настала дўёгае растаныне з Аней.

ЗБУКІ БАЦЬКАЎЧЫНЫ

Адродзімся зь верай

Яўген Лецка

У Беларусі, як і паўсюль, дзе яшчэ нядаўна ўсе ўладна панавала камуністычная ідэялёгія, яе здавалася-б разълічаныя на тысячагодзьдзі жалезабетонныя збудаванын рушацца з незвычайнай хуткасцю. Ад былога аўтарытэту партыі па сутнасці не засталося нічога. Таму казакі аб прыцягальнасці ідэялаў камунизму, жыццёвасці так званага маральнага кодэксу будаўніка новага грамадзта не адважваюцца сёняня і самыя палкія яго прыхільнілі.

Паўстае пытанье: чым замяніць тое, што няўхільна адыходзіць у нябыт, робіцца зьявай гісторыі, якую незадоўга пачнуць вывучаць навукоўцы, паказваць, што ўчарашняя ідэялёгія дала людзям, чым ашчасльвіла чалавечства...

Ня будзем забываць, што ў 20-я гады камунізм у Беларусі меў досыць значны посьпех, бо зь ім звязвалася нацыянальнае адраджэнне народу. Нездарма-ж быўлія дзеячы БНР, убачаўшы посьпех палітыкі, што набыла назыву беларусізацыі, вярнуліся з эміграцыі на Бацькаўшчыну. Быў гэты ўнікальны для ўсей савецкай пасыльваючайнай рэчаінасці прыклад нацыянальнага яднанья. Ён вельмі шмат даў для культуры і гаспадаркі, але куды больш могбы даць, каб Беларусь і далей ішла па шляху самасцяваржэння й інтэграцыі ў Эўропу. Працэс той быў гвалтоўна перыпнены сталінскімі разгресіямі. І ў моры беларускай крыві захлынуліся і нацыянал-дэмакраты, і нацыянал-камуністы. Ад тых часоў мы і дасюць ня можам акрыніць.

Уплыў постнацыянальнага камуністычнага панавання ў Беларусі, бадай, адчуваецца вастрэй і трагічней, чым дзе. Да агульных бедаў дадаюцца свае адмыслы выя-амаль татальнай зрусыфікаванасць гарадоў, адсутнасць нацыянальнай шкілы, безнацыянальна-бязмоўны пароля мэнт, агульны ўпадак культуры, ды горккая спадчына Чарнобыля, ад якой мы невядома калі ачунем. Пытанье стаіць рубам: быць або ня быць, здолеем сябе захаваць як нацыя, адрадзіцца, ці адымдзені бязмоўнымі ў нябыт?

Пра ўсё гэтае павінен думаць кожны, хто ў сваім сэрцы адчувае любасць да роднага краю, яго пакутніцкага народу, незалежна ад таго, жыве чалавек на Бацькаўшчыне ці ў далёкай ростані зь ёю, зъярог роднou мову, ці паддаўшыся ціску абствін, вымушаны быў перайсці на іншую. Аднак падзеные ў бездань спынена. Сёняня беларусы, як і ў часы Купалы, гучна заяўляюць пра сваё жаданые «людзім звасці». Паказальна, што гэта патрабаваныне рашуча загучала з вуснаў беларускіх рабочых—тых, на каго многія ўжо махнулі рукою, як на цалком дэнацыяналізаваную, пазбаўленую клопатаў пра Маці-беларусь, яе нацыянальны сувэрэнітэт масу...

Згуртаваныне беларусаў съвету «Бацькаўшчына» бачыць сваё высокасе прызначэнне ў адраджэнні ѹяднані нацыі, у вяртанні людзей да роднай мовы, культуры, традыцый, у далучэнні людзей да гісторычнага мінулага, з тым, каб ўсё гэта спрыяла адказнасці за ўсё, што пройдзена і здабыта за ты-

сячагадовы шлях разывіцца. Каб народ урэшце адчуў сябе поўнамоцным гаспадаром на роднай зямлі.

Але каб зьдзейсьніць усё гэта, патрэбна стаяць на цвёрдым маральным грунце. На што абапромся, мы, адмовіўшыся ад камуністычнай ідэяллёгіі? Перш за ўсё на тое лепшае, што адклалася ў нашым народзе за стагодзьдзі свабоднага і падняволънага існавання: на яго дабрыню, шчырасць, памяркоўнасць, разважлівасць, спагадлівасць, працавітасць, цярпімасць, шмат таго, чым беларус высокамаральна заяўіў сябе сярод людзей, што з ахвотай здолыны сябраваць зь ім у радасці і горы.

Другім, ня меньш істотным, стымулам Адраджэння зьяўляеца рэлігія і вера, што дараць радасць далучэння да агульналавечых духоўных каштоўнасцяў, якія выпрабоўваліся на жыццёвасць тэатральных здымкаў, у тым ліку і самым цяжкім, бальшавіцкім, калі ператвараліся ў сувірны съявыні, зынішчаліся творы рэлігійнага мастацтва...

Пакуль што нацыянальнае і рэлігійнае Адраджэнне на Беларусі разывіваецца амаль незалежна. Калі мы заглянем у гісторыю, дык убачым, што ва ўсіх славянскіх народаў у часы іх нацыянальнага Адраджэння абедзве ракі злыўліліся ў магутную плынь, якая становілася гарантам жыццясткі сябраваць рэлігіі і нацы. Каб пераканацца ў гэтым, далёка хадзіць ня трэба: нашы суседзі, палякі і літоўцы, жывучы ў амаль аднолькавых з намі умовах, здолелі куды больш годна захаваць свою веру і сваю нацыю.

Але ці ёсьць яна ў нас, свая рэлігія? Ці-ж не вядома, што люд беларускі паводле свайго веравызнання дзеліцца на некалькі канфесіі: праваслаўных, католікў, пратэстантаў, да якіх апошнім часам далучаеца голас вуніятаў. Апрача

хрысціянскай, хоць іх і няшмат, ёсьць прадстаўнікі іншых веравызнанняў.

Мабыць, былі-б марнымі спробы адну з канфесій узьвесці ў ранг «нацыянальна-дзяржаўнай», а іншыя паставіць у падпарацкаване становішча, нічога добрага, апрача гвалту, нам гэта не далоб. Між тым, маем унікальныя прыклады талерантнасці: што, напрыклад, прайўляліся ў Вялікім княстве Літоўскім. Абапіраючыся на лепшыя традыцыі, трэба зрабіць усё належнае, каб адмовіцца ад недарэчнасцяў падняволънага існавання, калі рэлігія становілася палітыкай і выкарыстоўвалася для дэнацыяналізацыі насельніцтва.

Вось чаму «Бацькаўшчына» хоча, каб родная мова вярнулася ва ўсё канфесіі, што існующа ў Беларусі, каб паміж імі запанавала нацыянальная і хрысціянская згода. Гэтаму і былі прысывечаны дзяবе вечарыны—Калянднай і Вялікоднай.

На першай з прачулымі словамі хрысціянской веры выступілі съявітары: Георгій Латушка ад праваслаўных, Міхаіл Сапель ад католіків, Эрнэст Сабіла ад пратэстантаў і Ян Матусевіч ад вуніятаў. Да іх казаньняў хороша дапасавалася маўленыне сусветна вядомага пратэстанцкага съявітара з ЗША Пауля Мора, які шмат зрабіў для дапамогі пацярпелым ад Чарнобыля. Паслья кожнага съявітарскага выступлення гучалі адпадвядныя гэтай канфесіі съпевы.

Парарак гэты быў перайначаны на Вялікоднай вечарыне. Словы съявітароў урачыста гучалі пад высокімі століямі прасторнай вітальні палаца, дзе, як і ў царкве, людзі стаялі. Хрысціянскія съпевы выконвалі царкоўныя съвецкія і народныя калектывы.

Менавіта ў такім—нацыянальным і хрысціянскім—яднаныні і бачыцца шлях Адраджэння нашага народу.

ЧАРНОБЫЛЬСКІ ШЛЯХ

Чарнобыль: спроба аналізу сітуацыі

Ірына Кісялева

На пасяджэні ад 2 лютага 1989 г. В.Бурак сказаў, што насельніцтва забруджаных раёнаў бяз чистых прадуктаў атрымае за 70 гадоў жыцьця 100 бэр. Па савецкіх разліках—гэта ў 3 разы больш, а па замежных — болей чым у 10 разоў, (усе цывілізаваныя краіны прынялі канцэпцыю 7-10 бэр за жыцьцё) «устаноўленай нормы» — 35 бэр, што сталі асновай канцэпцыі. Той бесчалвечнай канцэпцыі, у якую пакладзены прынцып захаванья сельскагаспадарчай дзеяйнасці на забруджанай зямлі, а не клопаты аб здароўі людзей. Таму нядзіўнымі здаюцца лічбы дасягненняў, якія прагучалі ў Справаздачным дакладзе ХХІ зведзда КПБ: у параўнанні з 11-й пяцігодкай у рэспубліцы павялічылася вытворчасць мяса — на 33%, а малака — на 42 %. І гэта пры сотнях загубленых гекатах (га) у зоне, пры забруджаныні 1 261,2 тыс. га зямлі цэзіям і каля 500 тыс. га. стронцыем!

У студзені 1990 г. на пасяджэні навукова-тэхнічнай сэкцыі, якая праvodзілася ў Магілёўскім аркаме КПБ, I. Нікітчэнка прапанаваў на працягу двух месяцаў застаўбіць тэрыторыю з шчыльнасцю забруджання звыш 40 кюры на km^2 і перадаць яе лясной гаспадарцы, каб забараніць усялякую сельскагаспадарчую дзеяйнасць. На думку I. Нікітчэнкі, на тэрыторыях з шчыльнасцю забруджання 15—40 кюры на km^2 неабходна спыніць жывёлагадоўлю, бо гэты ўзровень забруджанасці адмоўна адбываецца на здароўі жывёлаў. У Веткаўскім, Хойніцкім, Нараўлянскім раёнах

павялічыліся колькасць кароў, якія не прыносяць прыплоду, ў 1,5 раза выродлівасць, назіраецца падзенне ў крыўі жывёлаў глюкозы, зъяненіні у косным мозгу і г.d. Каровы хварэюць лейкозам і тубэркулёзам. Таму косьці, з атрыманага на гэтых тэрыторыях мяса, не павінны ісьці на косную муку. Яны павінны захоўвацца ў магільніках — так лічаць вучоныя рэспублікі. Але на гэтых касцяцях на працягу амаль 4 пасля-чарнобыльскіх гадоў у дзіцячых садках штодзённа гатавалі ўсе першыя сістравы.

Калі пад націскам грамадзкасці мініздраў БССР у сінезні 1989 г. косныя бульёны забараніў, у Менску іх выклічылі з міну тоўкі пасля 20 студзеня 1990 г., бо мэр горада В.Міахесёў не сipyшаўся выдзяляць для дзяцей бясконае мясо. У некаторых гарадах і вёсках (напрыклад, у Кобрыне) гэтymі сумамі кармілі дзяцей і летам 90-га года.

Сёньня косьці ідуць на косную муку і разам з забруджаным збожжам да буйляюцца ў кармах. Так стронцый, які не выводзіцца з арганізму, а назапашліваецца і прыводзіць да ракавых захворванняў, праз малочныя прадукты ($1,10^{-11}$), мяса ($5,10^{-10}$) зноў трапляе ў арганізм нашых дзяцей.

Нас запэўніваюць, што рагачоўскае згушчане малако, для якога закуплена французская лінія, чыстае, бо яно праходзіць трайны контроль. Але выкладчык кафэдры ядзернай фізыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта А.Люцко расказваў: «У нас на кафэдры на рагачоўскай згушчонцы была пастаўлена

нават спэцыяльная лябараторная праца для студэнтаў. Згушчонку выкарыстоўвалі, як эсталён радыёактыўнасці».

На якія толькі ахвяры не ідзе наш урад на чале з ЦК КПБ, каб затрымаць вытворцаў сельскагаспадарчай прадукцыі ў зоне. Спачатку іх 3 гады ўпэўнівалі, што прычынай для хваляванняў няма. Потым абвінаваці і сотні тысяч людзей у псыхічных адхіленнях і нават дыягназ паставілі «радыёфобія». Нарэшце, зьявінуліся да самага эфектуўнага з метадаў—стала падкупляць народ. Да льготаў і «грабавых» дадаўляліся тавары—сокавыціскалкі і кавамолкі, міксэры і дываны, магнітафоны і машыны. Бедныя насы людзі, якія звыкліся з поўжабрацтвам, на найкі час забыліся аб tym, што пагражае іх жыццю. Аднак з стану разгубленасці іх выводзяць цёмныя авалы пад вачымі дзяцей.

Ёсьць яшчэ адзін аспект Чарнобыльскай катастроfy — маральны.

«Многія прыязджалі да нас павучак, —казаў на нарадзе Магілёўскага абкама партыі 15 траўня 1989 г. дырэктар саўгаса «Знамя» Чэрыкаўскага раёна І.Максімэнка.— Што гэта за камісія (па ліквідацыі вынікаў—І.К.), якая не кантралюе сваіх рашэнняў? Пастановілі адсляціч Чудзяны, потым вырашылі паглядзець, што будзе. Асу́дзілі людзей на пагібелі і 25% зарплаты кінулі... Тараравіч у красавіку прыезджаў (17—18 красавіка 1989г. І.К.), усе пытаныні абяцаў вырашыць. Слова камуніста даваў, казаў: «Калі за месяц ня вырашу, падам ў адстайку». Чаго-же не падаў: месяц прайшоў. Хусайні прыезджаў, павучаў, як гаспадарку весьці, рэкамэндаваў. Таксама абяцаў і зноў нічога не рашыў. Пазней я да яго 4 разы ездзіў, 3 разы пісаў— няма адказу... Быў я і ў Кавалёва (былы старшыня

Саўміна БССР— І.К.) , ён паслаў мяне падалей — да Еўтуха.«Я,- кажа,- радыёактыўны не займаюся...»

Парторгі калгасаў і саўгасаў Magіллеўшчыны з болем казалі: яны бачаць слёзы мацярок, абыякавацьца ўраду нават да дзяцей, якія жывуць у зоне жорсткага кантролю. Дзеци, якія сядзяць бязь сувязага паветра, адчуваюцца ад працы, адвыклі ад нармальных адносінаў. У іх назіраюцца адхіленыні ў псыхіцы. Яны перасталі ўсъміхашца.

І гэта ня проста слова. Мы былі ў дзіцячым садку вёсак Малінаўка, спрабававалі расымашыць дзяцей. Але усе было дарэмна. Жахліва глядзець на патухлыя вочкі дзяцей, на аўтаматычны рух. Есьць лі ў іх і дзяцей дзіцячых садкоў вёсак Ломачы, Ветухна, Дзэряжно, Высокі Барок і інш., якіх налічваецца, па афіцыйных дадзеных 86, і дзе шчыльнасьць забруджання зыш 80 кюры на км², будучыня?

Партыйнае кіраўніцтва з той нарады ніякіх вуракоў ня вынесла. Калі віцэ-прызидент АН БССР А. Спісаненка зачытаў на ёй погляд вучоных Беларусі на склаўшуюся сітуацыю, аб непрыняціі 35-бэрнай канцепцыі (Спраўку падпісалі 10 прафэсароў і 8 кандыдатаў навук), то ў адказ пачулі ад намесыніка старшыні Урадавай камісіі (на час аварыі загадчык аддзелам атамнай энергетыкі пры ЦК КПСС) В. Марына, што вучоныя Беларусі не аўтарытэт. «Вось Саўмін СССР даручыць АН СССР і Мінздраву СССР, яны правераць і дакажуць, што вучоныя з АН БССР некампетэнтныя». Не прыслухаліся працтваўнікі ўраду да людзей, якія сабраліся ў красавіку 1990 г. у Гомелі на канферэнцыі «Чарнобыль».

«Усе нашыя печы,— расказваў дырэктар аднаго з саўгасаў у Хойніцкім раёне т. Садчэнка, — маленькія рэакта-

ры. Наш саўгас мяжуе з калючай агароджай зоны, а палівам карыстаемся мы мясцовым. У нашай вёсцы Ломачы ёсьць і плутоній, і стронцы... Гадуем мы трусаў, самі іх ядзім і гораду пастаўляем. 53 двары чакаюць свайго адсялення. Але каму мы, чумныя, патрэбяя?..»

У той-жэ в. Ломачы, дзе прыплод 1989 г. у 1990 г. быў забруджаны ў 200 разоў больш нормы (па съведчаннях дырэктара саўгаса), дзяцей (387!) абследавалі 4 сакавіка 1990 г. упершыню. Выяўлена 565 захворванняў, зь іх на шчытападобную залозу хварэе—131, на сардечна-сасудзістую хваробы — 55 дзяцей.

«Нашых дзяцей трymаюць па 14 гадзінай у школах. Малако нам прывозяць вельмі рэдка. Ужо 3 гады жывём ва ўмовах, калі адна крама на 18 населеных пунктаў,— расказала парторт саўгаса «Краснopolіцкій» В.Петухова. —Падворка ў нас няма: нельга. Уяўляце, прыходзіцца маці з фэрмы да хаты, дзіцятка бледнае, увесе час соннае, з носа кроў цяч. Выйдзе да двора — пуста. Куды падзеець прывыкшыя да кароўкі, паросчака руку? Жанчыны ў нас сыпіваюцца!»

7 снежня 1989 г. камуністы Я.Сакалоў і М.Каваленка падпісалі пастанову, у якой абавязваліся да 1 красавіка 1990 г. перасяліць (за 4 месяцы) усе сем'і з дзяцьмі да 14 гадоў, якія празывалі на тэрыторыі з шчыльнасцю забруджанняня звыш 40 кюры на км².

Гэтую пастанову адразу ўспрынялі як безатказную, абсурдную, невыкананую. На працягу 4 месяцаў неабходна было перасяліць 2 927 сямей. Вобласці-цям рэспублікі раптоўна трэба было выдзяліць каля 3 тысяч кватэраў або, іншымі словамі, забраць іх у тых, хто стаяў па 10—15 гадоў на чарзе. Забраць для тых каму, як увесе час унушалі, акрамя радыяфобіі нічога не пагражале.

(Па съведчанню В.Яшчука, начальніка ўпраўлення па будаўніцтву для перасялення чарнобыльцаў, на съежаньне 1990 г. было ўведзена толькі 30% жильля, у тым ліку на забруджанай зямлі.

20 траўня 1990 г. з тырубыны Вярхоўнага Савета БССР ужо Дзмініцій дае цвёрдае абяцанье да 1 красавіка 1991 г. людзей з тэрыторыяў, забруджанасць якіх звыш 15 кюры на км², перасяліць. Гісторыя паўтарылася зноў.

У ДАН П.Краўчанка ад імя ўраду з спазненынем на 4 гады звярнуўся за дапамогаю да ўсіх краінаў сьвету. Ён сказаў фразу, якая абліцела ўвесь сусвет: «Цяжка сказаць, што было пярвічным у гэтым сітуацыі: падман, які базыраваўся на сакрэтнасці або сакрэтнасць, асновай якой быў падман. Бесцілавечна адно і другое».

Бетонную съянью той сакрэтнасці—падмана і хацела зламаць грамадзкасць, якая выйшла 29 траўня 1989г. на мітынг, прысьвечаны Чарнобылю. Краўчанка, які быў тады галоўным ідэялігам горада і прысутнічаў на tym мітынгу, даў слова, што адно з выступленняў, якое яго асабліва уразіла, будзе апублікаванае ў газэце «Віцэрыі Мінск». Аднак падпісане да набору, яно так і не з'явілася ў друку. А шкода, можа быць, съянна падману рухнула-б яшчэ раней.

Не Мінздраў БССР, а грамадзкасць выступіла супроты косных бульёнаў, у той час як супрацоўнікі інстытута радыяцыйнай мэдыцыны, зь съцен якога выйшла гэта інфармацыя, выклікалі на дыван, відаць, за разгалошванне «тайны». Грамадзкасць узяла пад кантроль аздараўленне дзяцей, якія жывуць на забруджаных тэрыторыях. Гэта й яе заслуга, што на лета 1990 г. Белсаўпроф арганізаваў не 106 тыс. пущёвак (як у 1989 г.), а 316 тысячи. Але і сёняння гра-

мадзкасьць спрабуюць не падпусціць да глухой съянія сакрэтнасці, выліваюць бруд, на тых, хто сапраўды дапамагае ў гэтай важнай справе.

Любая экалаігічная катастрофа — вынік амаральнасці. Найперш усяго амаральных пляніаў так называемага разьвіцця патэнцыялу ў імя чалавека. У імя «эканамічнай мэтаагоднасці», а у сапраўднасці, каб пакінуць на забруджанай зямлі людзей (800 тыс. дзяцей!), колькі канцепцыяу выстаўлялася: 90-бэрна, 70- і 50-бэрна. У імя чаго абясыцэннае так жыцьцё соцен тысяч людзей, якіх лакнулі працацаць у Зоне жорсткага кантролю? Зоне, якая расшыфроўваецца як **«Зямля непрыгодная для праўыванья»?** (Заключение эксперктной под комисію Госпалана СССР от 27. 02. 90.)

Нам нярэдка кажуць: цяжка адразу ўсіх перасяліць, бо столькі грошаў няма. Але-ж сотні тысяч рублёў кідалі на дэзактывацыю, спадзяючыся, што можна зняць слой зямлі з 2 261 тыс га, тым больш вымыць яго. За чатыры пасыльчарнобыльскіх гады на Гомельшчыну затрачана звыш 1 млрд. 400 млн. рублёў. Што ў гэтай вобласці мы маєм сёньня? Рост захворанынья крыўі, шчытападобнай залозы, ворганаў страваваныня, тубэркулёза, інваліднасці, паталёгі немаўлятак. У вобласці, дзе толькі ў зоне жорсткага кантролю жыве 25 тыс. дзяцей, не хапае больш 1 тыс. лекараў, 2,5 тыс. сярэднягага медцынскага пэрсанала, медабсталаўваныня...

«Чырвоная змена» у лютым 90-га года напрасіла міністра фінансаў БССР Б. Янчука расказаць, куды ідуць гроши, якія вызначаюцца для вырашэння чарнобыльскіх праблемаў. За 4 гады з 2 млрд. рублёў капітальных укладаныя пайшло на будаўніцтва новых пасёлкаў для перасяленцаў — 1,1 млрд. рублёў, на

дабаўкі да зарплаты — 732, 6 млн, на будаўніцтва і рамонт унутрыгаспадарчых дарог, зьмену выбракаванага статку, на быццё дазыметраў, складаныне картаў — 182 млн. рублёў. Далей міністр называў суммы розных фондаў, але канкрэтна не тлумачыў, куды пайшлі гроши ў іх.

На гэтае пытанье адказавае ў «Літературнай газете» Анатоль Казловіч : у Гомельскай вобласці чарнобыльскія гроши ідцуць на сумніўныя мерапрыемствы. Так, у 1990 г. на гэта было выдаткована 23 млн. рублёў, на здабычу сапранэляў у радыактыўным вазоры Ревучем—266 тыс. рублёў, на закладку плянтацыі журавінаў у Лельчицкім раёне—402 тыс., на набыццё мэліяратыўнай тэхнікі—1 млн. рублёў. Многае, што выдзяляеца для чарнобыльцаў,—піша А. Казловіч, — зынікае наогул. Так, у Магілёўскай вобласці зынікі сотні фінскіх хатак, тысячи тонаў цэглы, ліставой сталі, цэмэнта.

У сумна вядомай гісторыі круіза па скандынаўскіх краінах таксама няма крыміналу. Тое, што кіраўнікамі групы паехалі туды людзі, якія да турызму ніякіх адносінай ня мелі, а сябры групы былі на 80% з «сваіх людзей» і супрацоўнікаў гандлю—зъява для нашай савецкай рэчаіснасці звычайнай. Але тое, што кіраўнікі гэтага мерапрыемства зь блетамі члену КПСС адкрыта пайшлі на падман, выпрасіўшы больш за 100 тысяч валюты, быццам-бы на аздараўленыне людзей з чарнобыльскіх раёнаў—амаральна. Не прыйшло-же у галаву Саляніку, купіць на гэтыя гроши перасоўчную лябараторыю, якой няма і якая менавіта столькі і каштуе.

Так што грошаў траціцца шмат, але што з таго, калі людзі па-ранейшаму губляюць здароўе, а вынікі аварый толькі павялічваюцца.

Зъ Жыщчя ЭніГраптій

Ой, сваты, дый малады, ды качалі бочку,

Выкруцілі, вымucciлі ў папашы дочку...
Маладая дзяўчыночка ды на воз сядзе,
на воз сяде, да Бога ручкі ўзынімае:
Паздароў, Божа, Івася мога
І мяне каля ёга.

І адбылося Божае благаслаўленне Васіля Каваленкі з Донай Л.Тод, якія 1 чэрвеня ўзялі шлюб у Царкве Жыровіцкай Божае Маці ў Кліўлендзе. Вянчаў настаяцель парафіі пратаярэй Міхась Страпко з сваім вікарным ераманаҳам Якубам.

Бацька Васіля, Іван Каваленка быў вельмі разважным, спакойным, шчырым, рэлігійным, шчодрым чалавекам. Шкада, што не дачакаўшы ён вяселля сына, памер 24 верасьня 1989 г., пакінуўшы ў суме жонку Надзею і дзяцей. Васіль Каваленка сваім характарам падобны да бацькі. Калі ў 1956 г. арганізавалася ў Кліўлендзе беларуская суботнія школка, Васія быў яе вучням і вучыўся старанна. Любіў съпяваньц, ахвоча браў удзел у дзіцячых съпектаклях, гарнарыўша, што веде апрача ангельскай беларускую мову. У амерыканскіх школах (сірэднія і вышэйшай) быў выдатнікам. Атрымаў дыплём інжынера. Ягоная жонка Дона таксама з вышэйшай асветай, яна сымпатичная, мілая асоба.

Пасля вянчання а.Міхась узвёў маладых на салею, каб перад іконамі Ісуса Хрыста і Божае Маці яны памаліліся. Пазней благаславіў іконай Божай Маці, дау пастырскасе настаяльенне. Прадставіў прысутным у царкве людзям маладую пару, папрасіў павіншаваць маладых. Ад свайго імя й сваій сям'і а.Міхась Страпко жадае маладым шчасливага сужэнства. Рэдакцый часопіса «Полацак» таксама вітае і зыньц здароўя ішчасця Доне і Васілю Каваленкам! Як кажуць: дай, Божа, маладым добру долю абаім.

Дзень Бацькі

урачыста адзначылі 16 чэрвеня пафариене царквы Жыровіцкай Божай Маці ў Кліўлендзе. На пачатку святыя старшыня царкоўнага камітэту Сяргей Карніловіч павіншаваў усіх мужчын зь сувятам, пажадаў здароўя, посьпехаў на карысць Бацькаўшчыны, шчасця ў кожны дом. Пасля ўсёлых віншаванняў жанчыны прыкалолі да лацкану пінжалку бел-чырвоныя і ружовыя гваздзікі ды запрасілі ўсіх сабраўшыхся адведаць пачастунак, які спецыяльна быў прыгатаваны з гэтай нагоды.

Што горад то нораў, што госьць—то навінаў воз.

Асабліва, калі госьць прыехаў з Бацькаўшчыны. Цёпла сустрэлі кліўлендцы ў царкве Жыровіцкай Божай Маці 23 чэрвеня маці і роднага брата старшыні Кліўлендзкага аддзелу БАЗА Янкі Ханенкі, якія прыехалі з Гомельшчыны. Радасна было вітаць спі-ю Еўфрасінню Ханенку, прадавітую, сціліную жанчыну, якая ня гледзічы на амаль 70-гадовы ўзрост рашылася на такую нябліzkую дарогу, каб пабачыць дарагога сына Янку, яго мілую жонку Лідзю і прыгожага ўнука маленъкага Янку. Спі-ю Еўфрасінню Ханенку прадавала ўсё жыццё ў калгасе, зараз на пэнсіі. Яе сын Аляксей—настайнік Асташкавіцкай сірэдній школы. Выкладае географію і ваенную справу. Жонка яго таксама настайніца. Разам выхоўваюць траіх дзяцей. Кліўлендцам прыйшліся па душы сваякі Янкі Ханенкі. Яны зычаць ім усяго найлепшага і спадзяюцца на далейшыя сустрэчы і працяг сяброўства.

Новую управу «Полацка»

выбрали яе сябры 23 чэрвяна на агульным сходзе. Старшыней «Полацка» стаў Янка Ханенка, яго заступнікам —Андрэй Канончук, скаратаром—Крыстына Каваленка, скарбнікам—Янка Каваленка. Сібрамі выбраны Вольга Дубаневі (МакДермат), Уладзімір Літвінка і Віктар Пата-пенка. Мы жадаем новай управе «Полацка» посьпехаў, ажыццяўленыя ўсіх плянаў і ідэяў.

Life gives baby another chance

Так называеща артыкул, зъмешчаны ў газэце «The sun star » 27 чэрвяня. У ім, як і артыкуле «Victim of Chernobyl doing well after clinic treatment», які быў надрукаваны ў газэце «Lakewood Sun» расказваеща пра 21-месячнага Рамана Дзільдзіна, які жыве на «Полацку» і лечыща ў Cleveland Clinic. Раман разам з мамай Верай прыхедаў з Рэчыцы, што на Гомельшчыны, амаль трох месяцы назад. Дагэтуль яны шмат часу ляжалі ў бальніцах Гомеля, Менска і Масквы. Хлопчык з 4 месяцам хварэе на лейкемію, якая, як вядома, амаль невылячымая на Бацькаўшчыне. Адразу апеку над хлопчыкам і яго мамай ўзялі Эва Яраховіч, Сяргей Карніловіч, Кастусь Калоша. Кожны панядзелак яны вязуць Рамана ў кініку, якая ўзялася бясплатна лячыць яго. Дактары Earnest C.Jacobs, Donald G.Norris вядуть нагляд за станам хлопчыка, назначаюць лекі. Яны кажуць, што ў ЗША 80% хворых на лейкемію вылечваюцца. Дай Божа, і наш Раман, які палюбіўся ўсім, перарацьце сваю хваробу і вернёцца на Бацькаўшчыну здаровым і вясёлым.

Навіны з Чыкага

даслаў у рэдакцыю «Полацка» скратар Царкоўнай управы парадії «Св.Юрыя» Мікалай Латушкін.

Ня гладзячы на тое, што прыход «Св.Юрыя» ў Чыкага невялікі і не заўсёды спраўляеца з фінансавымі патрэбамі свайго ўнутранага жыцця, ён прыслухоўваеца да патрэбаў іншых і стараеца па мажлівасці дапамагчы. Прыйход чынна адгукнуўся на ліст-просьбу а. пратаярэя С.Жалязняковіча аб дапамозе ў будове Свята-Духаўскай праваслаўнай царквы ў Беластоку. Па ініцыятыве П.Агальца ды сёстраў Ніны і Марыі Кулагіных, якія арганізавалі калядоўшчыку, было сабрана \$ 930 і перасланы а.Серафіму ў будаўляны фонд. Пазней было перасланы для а. Серафіма \$ 275 на ўпакоўкаваныя набытай зямлі для парадіяльных магілак. Прыйход адправіў для матушкі Ірэны Папалаўскай \$ 200 пасля таго, як даведаўся пра трагічную смерць настаяцеля прыхода ў вёсцы Нараева а.Папалаўскага, які быў закатаваны і павешаны без прычыны.

Мікалай Нікалаюк і Уладзімір Мельнічук правялі збор грошаў на дапамогу будаўнікам Беларускага музея ў Гайнаўцы і сабраны \$ 657 былі перасланы Дырэкцыі музея. На дапамогу Беларускому студэнцкаму Аб'яднанню—БАСУ было пераказано \$ 535. Каля \$ 700 было перададзене першыўбачай кампаніі ў Гмінныя Управы Беласточчыны. Праз рэдакцыйную калегію «Полацак»— \$ 100 на помінкі М.Багдановіча ў Яраслаўлі.

Для парадіі Ага Сафія ў Беластоку перададзена \$ 500, Для парадії Св Духа —Антонюк, Беласток — \$ 400. На пабудову спаленай царквы на сёньГары Грабарка Зіна Мельнічук сабрала і пераслала \$ 872, а яшчэ раней была адпраўлена \$ 600. На арганізацію летніяя лягеру адпачынку ў Беласточчыне для чарнобыльскіх дзяцей зь Беларусі пераслана Беларускому Дэмакратычнаму Аб'яднанню прапад. А.Мірановіча \$ 2050. На арганізацію Х фэстывалі царкоўнай музыкі ў Гайнаўцы прапад. М.Бушко \$ 200. Праз сп. Хадыку, які ў 1990 г. пасля XIX сусцрэчі беларусаў Палончай Амэрыкі наведаў Чыкага, Міхасём Каленікам перададзена \$ 500 на камітэт «Дзецеі Чарнобыля».

**«ДРАЧИМЕ БРАЩАХІХУНЕЙ
Наш півдніца по-турком
І ТЕЖ НЕМІЛІСЯ СВІЛЕЙШУХ
ІІК-ІКІНРЫМА СЕБІГІ ВОДАМ»
ЧЛІРДУБОК**

